

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KOSOVA VİLAYETİ'NDE MİLLİYETÇİLİK
HAREKETLERİ 1902-1912

SHASIVAR KABASHI
2501121242

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MAHİR AYDIN

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SHASIVAR KABASHI Numarası : 2501121242
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : TARİH / YAKINÇAĞ TARİHİ Danışmanı : PROF. DR. MAHİR AYDIN
Tez Savunma Tarihi : 06.02.2019 Saati : 14:00
Tez Başlığı : " Kosova Vilayeti'nde Milliyetçilik Hareketleri (1902-1912) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MAHİR AYDIN		Kabul
2- DOÇ. DR. ERCAN UYANIK		
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ METİN ÜNVER		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. UĞUR DEMİR		Kabul
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ ŞAMİL MUTLU		

ÖZ

KOSOVA VİLAYETİ'NDE MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİ 1902-1912

Bu tezde 1902-1912 yılları arasında Kosova Vilayeti'nde ortaya çıkan tüm milliyetçilik hareketleri ele alınacaktır. Balkan milliyetçilikleri bağlamında ele alınan bu hareketler, Balkan milliyetçilerin bir çok planında odak konusu olan Kosova Vilayeti sınırları ile sınırlandırılmıştır. Herkesin Kosova üzerine tarihsel ve manevi haklarına sahip olduğunu iddia ettiği bir dönemde bu bölge, bir çok milliyetçi hareketin çıkarlarının çatıştığı bir bölge haline gelmiştir. Bu tez çalışması yaşanan çatışmaları incelemiştir. Özellikle de, Kosova'da çoğunluk olan ve dolayısıyla kilit aktör durumuna gelen Arnavutlar arasındaki ideolojik ayrışmalara odaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kosova, Balkan, Arnavut, Milliyetçilik, Ayaklanma.

ABSTRACT

National Movements in the Province of Kosovo (1902-1912)

The aim of this research is to show nationalism movements based on events that took place in Kosovo Province during a period of ten years (1902 - 1912), the movement of thought based on ethnic elements and the influence of these developments on the Albanian element. The Nationalist Movements in the Kosovo province showed a development under the religious umbrella rather than the ethnic element.

Viewed in ethnic terms, Albanians, Serbs, Turks, Bulgarians and other ethnic groups lived in the Province of Kosovo. These ethnic groups were part of great religions such as Islamic, Christian-Catholic, Christian-Orthodox, and Jewish. In this study demographic structure and distribution of population will be investigated during the period mentioned above by considering Religious and Ethnic element in this Province.

Keywords: Kosovo, Balkan, Albanian, Nationalism, Uprising.

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasında, Kosova Vilayeti'nde 1902-1912 seneleri arasında meydana gelen milliyetçi ayaklanmaların değerlendirilmesinde sosyal ve politik bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu bağlamda Kosova'nın ele alındığı dönem içerisindeki toplumsal yapı ve ilişkilerin yanısıra bölgenin jeo-politik önemi de vurgulanmıştır.

Kosova Vilayeti'ndeki milliyetçilik hareketler; Kosova'da yapılan bilimsel panellerde sunulmuş olduğu bildiriler ve makaleler dışında, henüz kapsamlı bir çalışma dahilinde incelenmemiştir. Onun içindir ki tezimiz bu konuda (Kosova Vilayeti'ndeki milliyetçilik hareketleri) yapılan ilk kapsamlı çalışma özelliğini taşımaktadır. Şüphesiz ilk kez yapılacak böyle bir çalışma sadece Kosova Vilayeti sınırları içerisinde cereyan eden milliyetçilik hareketlerini de bu vilayetteki farklı ideolojilerin yapısı ve etkilerinin de incelenmesini gerekli kılmaktaydı. Bu nedenle Kosova Vilayeti'nin genel bir siyasi, toplumsal ve demografik haritasının çizilmesinin ardından olaylar Arnavutlar özelinde incelenmiştir.

Tez çalışması sırasında; Türkçe, İngilizce ve Arnavutça olmak üzere üç farklı dilde literatürün yanı sıra, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İslam Araştırma Merkezi (İSAM), Süleymaniye Kütüphanesi, TBMM Kütüphanesi belgeleri, Osmanlı gazeteleri ve konuya ilişkin makalelerden de faydalanılmıştır.

Çalışma süresince yanımda olan ve değerli fikirleri ile yardımlarını benden esirgemeyen ve bu çalışmanın gün ışığına çıkmasını sağlayan çok değerli Hocam Prof. Dr. Mahir Aydın'a, süreç boyunca bilgilerini benle paylaşan ve yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli arkadaşım Semih Sefer'e ve hep yanımda olan arkadaşım Shqiprim Ahmeti'ye sonsuz şükranlarımı sunarım.

İstanbul 2019

Shasivar KABASHI

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
TABLolar LİSTESİ.....	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KOSOVA VİLAYETİ'NİN TOPLUMSAL YAPISI

A. DİNİ YAPISI.....	4
1. Müslümanlar.....	5
2. Gayrimüslimler.....	7
B. ETNİK YAPISI	8
1. Arnavutlar.....	10
2. Türkler	14
3. Sırplar	15
4. Bulgarlar.....	16
5. Diğer Unsurlar	18
C. VİLAYETİN DEMOGRAFİK YAPISI.....	19
1. Nüfus Dağılımı	19
2. Nüfus Dengesini Etkileyen Faktörler	22

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'DA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE GELİŞMELER

A. MAKEDONYA SORUNU	24
1. İlinden Ayaklanması	24
2. Büyük Devletlerin Müdahalesi	26
3. Reformlar ve Milliyetçilik	26
4. Rumeli Müfettişliği.....	28
5. Mürzteg Programı	29
B. KOSOVA VİLAYETİ'NDE ÇETELER VE ÖRGÜTLER.....	33

1. Arnavut Hareketleri	33
a.) Prizren Birliği.....	26
b.) Ülgün Olayları.....	35
c.) Peja Birliği.....	36
d) Reformlara Karşı Silahlı Ayaklanmalar.....	37
2. Bulgar Hareketleri.....	40
3. Sırp Hareketleri.....	43
4. Kosova’da “İttihad ve Terakki Cemiyeti”nin Faaliyetleri.....	47
C. FERİZOVİK TOPLANTISI VE II. MEŞRUTİYET	50
1. Ferizovik Toplantısına Götüren Gelişmeler	50
2. Ferizovik Toplantısı’nda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Etkisi.....	54
3. II. Meşrutiyet’in İlânı ve Kosova’daki Etkinlikleri	57
4. Kosova’daki İlk Seçim ve Kosovalı Mebuslar	59
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KOSOVA VİLAYETİN’DEKİ AYAKLANMALAR	
(1909-1912)	
A. KOSOVA’DA MEŞRUTİYETE KARŞI İLK İSYAN TEŞEBBÜSLERİ	65
1. Alfabe Meselesi	65
2. 1909 Ayaklanması	70
3. 1910 Ayaklanması	73
B. 1911 HAREKETLERİ	76
1. Genel Af ve Malisör İsyanı.....	76
2. Sultan V. Mehmet Reşad’ın Kosova Ziyareti.....	77
C. 1912 GENEL AYAKLANMASI	79
1. Seçimler ve Meclis-i Mebusan’da Tartışmalar	79
2. Priştineli Hasan Bey’in “14 Maddeler” Beyannamesi ve Balkan Savaşı	86
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	91
EKLER.....	99

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo I: 1900 Senesinde Kosova’da Nüfus Dağılımı	6
Tablo II: 1910 Senesinde Kosova’da Nüfus Dağılımı.....	6
Tablo III: Kosova Vilayeti’nin Mülkî Taksimatı (H. 1311/M. 1893)	9
Tablo IV: H. 1311 (M. 1893-94) Kosova Vilayet Salnamesine Göre Kosova Nüfusu	20
Tablo V: Osmanlı Nüfus Sayımının Özeti, 1906/1907	21
Tablo VI: 1910-1911 Senelerinde Kosova Vilayeti’nde Nüfus Dağılımı	22

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
A.g.tez.	: Adı geçen tez
A.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
Nr.	: Numara
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Coğrafi olarak Balkanlar'ın ortasında bulunmakta olan Kosova, ticaret yollarının kesiştiği bir bölgede olmasıyla da tarih boyunca stratejik bir öneme sahip olmuştur. Milattan önce bu bölgede İlirler Kavmi'nden gelen Dardanlılar'dan ötürü bu bölgenin adı "Dardania" olarak adlandırılmaktaydı. Kosova adı ise tarihte ilk kez Ortaçağ'da kaydedilmiştir.

Kosova olarak adlandırılan bu bölgede sırasıyla; Roma, Doğu Roma (Bizans) ve daha sonra burada hakimiyet kuran Slav devletleri hakim olmuşlardır. Osmanlıların Balkan Yarımadası'nda fetihlere başlamasının ardından Kosova ve çevresi önemli hedeflerden birisi olarak görülmüştür. Nitekim Osmanlıların bölgedeki hakimiyetini kabul ettirmesinde Kosova Savaşı kilit bir rolde olmuştur. 1389 yılında 'I. Kosova Savaşı' olarak bilinen ve Osmanlı Devleti ile Balkan İttifakı arasında yapılan savaşta Sultan I. Murat'ın önderliğinde Osmanlı ordusu Balkan prenslerinin başında olduğu İttifakı mağlup etmiştir. Osmanlı Devleti, Kosova bölgesinde tam egemenliği ise, ancak 1448'de yapılan II. Kosova savaşından sonra kurabilmiştir.

Kosova, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altında, idari açısından Rumeli Eyaleti'ne bağlanmıştır. Eyalet teşkilatının kaldırılmasından sonra 1877' de Kosova idari bir birim olarak vilayet haline gelmiştir. Bu tarihten 1912'e kadar vilayet olarak idare edilmiştir.

Vilayet haline geldiğinde geniş bir coğrafyaya sahip olan Kosova; Priştine, Prizrin, Vulçetirin, Debre, Üsküp ve Yeni Pazar gibi sancaklardan oluşmakta, farklı etnik ve din toplumlarını barındırmaktaydı. Bunlar Arnavut, Bulgar, Sırb, Türk, Boşnak ve diğer unsurlardan oluşmaktaydı. Bunlardan Müslüman çoğunluğunu oluşturanlar Arnavut, Türk, Boşnaklar iken Hristiyanlardan çoğunlukta olanlar ise Sırb ve Bulgar milletleri olmuştur.

1877-78 yıllarında gerçekleşen Osmanlı-Rus Harbi sonrasında savaşı kaybeden Osmanlı Devleti, hem toprak kaybına uğramış, hem de Balkanlarda kurulan Sırbistan, Karadağ ve Romanya devletlerinin bağımsızlıklarını kabul etmek zorunda

kalmıştır. Bu savaşın bir sonucu olarak Kosova Vilayeti, Osmanlı topraklarında bir sınır bölgesi haline gelmiştir. Bu durum göz önüne alındığında Müslüman olan unsurlar devletini ve kendi topraklarını savunmaya çalışırken Ortodoks olanlar ise milli bağlarının olduğu yeni kurulan bağımsız devletlere bağlamak istemişlerdir.

19. yüzyılda Kosova’da Müslüman nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar, bölgede kendilerini otokton düşünerek, Osmanlı Devleti’ne sadakatla bağlanıp, yeni kurulan komşu devletleri tehdit olarak görmüşler ve kendi topraklarını savunmak için harekete geçmişlerdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, 1878-1913 yılları arasındaki dönem içerisinde Arnavutlar ile oldukça yakın ilişkiler kurmaya başlamıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun Arnavutluk politikasını Rus nüfuzunun yayılmasını engellemek ve Arnavutluk’u Slav yayılcılığı karşısında bir set olarak kullanma düşüncesi belirlemiştir. Diğer yandan Hristiyan Ortodoks olanlardan özellikle Bulgar ve Sırlar, Rus destekli ”Panislavizm” politikasından yararlanarak ve Rus gücünü yanında hissederek kendi milliyetçilik hareketlerini yoğunlaştırdılar. Özellikle Sırbistan Devleti’nin bölgede yayılmasında bir propaganda aracı olarak Sırp Kilisesi Kosova’yı “Kutsal Toprak” şeklinde yorumlamaktaydı. Bu durum Sırların Milliyetçilik fikrinde önemli bir yer tutmaktaydı.

Berlin Kongresi’den sonra Büyük Devletler, Osmanlı Devleti’ni Balkan topraklarında yaşayan özellikle Hristiyan topluluklar üzerinde reform yapmaya zorladılar. Bu reformlar, daha çok etnik ve dini sorunlara gebe olan “Makedonya Sorunu” ile karşımıza çıkar. Bu sorunun temelinde, Balkan milletlerinin milliyetçilik ideolojileri ve çıkarlarının çatışması yatmaktaydı. Makedonya Sorunu, Balkanlar’da ve özellikle Osmanlı Balkan Vilayetleri’nde yaşayan çeşitli milletler arasında bir anlaşmazlık noktası oluşturmaktadır. Balkan Milletleri’nden özellikle Arnavut, Sırp, Bulgar ve Yunan gibi halkların iddialarına göre hem tarihsel, hem de dini olgulara dayanarak Makedonya’ya sahip olmak istemekteydiler. Makedonya sorunu süresinde, Rumeli’de yaşayan farklı etnik ve dini unsurlardan Osmanlı vilayetlerinde birçok gizli komite ve aynı zamanda “Çeteler” olarak silahlı gruplar sahneye çıkmıştı.

Bugün Makedonya olarak adlandırılan bölge, aynı zamanda Kosova Vilayeti’ni de içerisine almaktaydı. Nitekim Kosova Vilayeti’nde de özellikle

gayrimuslimlerden milliyetçilik-dini karışımından doğan bir anlayışa sahip olan silahlı komiteler kuruldu. Diğer yandan ise, müslümanlar da, bu oluşumları kendi devletine ve bulundukları ortamda bir iç tehdit olarak algılayıp Osmanlı egemenliğini ve terakkisini savunma fikri altında birçok komiteler kurma yoluna girdiler.

1902 senesine gelinceye kadar Kosova’da oluşan siyasi, sosyal ve iktisadi konular 1902-1912 yılları arasında yaşanan süreci de etkilemiştir. Bu dönemde daha fazla ön planda olan konular milliyetçilik hareketleriyle ilgili olurken bu durum siyasi gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle tezimizin ilk bölümünde Kosova Vilayeti’nin sosyal yapısını ele alarak dinsel ve etnik istatistikler ele alınacak, milletçilik hareketlerini etkileyen kutsal ve sanatsal miras olguları da değerlendirmeye katılacaktır.

İkinci bölümde, Makedonya Sorununda İlinden Ayaklaması’ndan II. Meşrutiyet’e kadar olan süreçteki (1902-1908) siyasi gelişmeler ele alınacaktır. Bu dönemde çetelerin faaliyetleri ve gerçekleştikleri eylemler değerlendirilerek etkileri ortaya konacaktır. Bu noktada “İttihat ve Terakki Cemiyeti”nin sahneye çıkması ile sürece olan etkileri ayrı bir önem arz edecektir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin Bakanlardaki geleceğine etkisi fazla olan ve Kosova’da yaşanan en önemli olaylarından birisi olan Ferizovik Toplantısı tüm yönleriyle değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde ise Kosova Vilayeti’nde milliyetçilik hareketleri ve olayları, özellikle Arnavut Milliyetçileri hakkındaki gelişmeler ve problemler incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KOSOVA VİLAYETİ'NİN TOPLUMSAL YAPISI

A. DİNİ YAPISI

Müslüman ve Gayrimüslim olmak üzere iki ana sınıftan meydana gelen Osmanlı toplumunda bireylerin toplumdaki statüsünü çizen temel etken dindi. Toplum bu inanç temeline göre farklı “millet”lere ayrılmıştı. Millet kavramı, Kur’an’da daha çok “din” anlamında kullanılmaktadır. Bu olgu, hakiki ya da gerçek din manasında olduğu gibi, Yahudi ve Hristiyanların dini anlamına da gelmektedir.¹

Millet kavramının bu anlamda Batı dillerinde karşılığı yoktur. Osmanlı Devleti’nde millet kavramı dahilindeki topluluklar, bulundukları bölgelerde dağınık şekilde yaşamakta ve farklı dillere sahip olmaktaydı. Bu sistemde, müslümanlar “egemen millet”i (millet-i hâkime), diğerleri ise, egemenlik altındaki toplulukları (millet-i mahkûme) meydana getirmekteydi. Sistem ise müslümanların hakimiyeti üzerine kurulmuştur.²

Kosova Vilayeti de öncelikle dinî yapısı doğrultusunda ele alınması gerekmektedir. Vilayet, konumu ve coğrafi yapısı itibarıyla çeşitli dinî ve etnik grupları bünyesinde toplamıştır. Nitekim bölge kuzeyden Sırbistan ile Bosna, batıdan İşkodra, güneyden Manastır ve Selanik vilayetleri, doğudan Bulgaristan ile sınırlı olduğundan halkı Arnavut, Boşnak, Sırp, Bulgar ve Türklerden oluşmaktaydı. Bunlardan Sırlar ve Bulgarlar Ortodoks; Hristiyan Arnavutlar Katolik; Türkler, Arnavutlar ve Boşnaklar ise Müslümandı.³

Osmanlı Devleti’nin gelişinden önce Kosova ve civar çevresinde Hristiyan nüfus hakimdi. Ancak bölgenin Osmanlı hakimiyetine girmesiyle dengeler değişmiştir. Arnavutlar, Türkler ve Boşnakların çoğunun İslam dinini kabul etmesiyle bu oranlar Müslümanlar lehine değişmiştir. Böylece bölgede, 19. yüzyıla kadar Müslüman nüfusu hakim olmuştur.

¹ Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Ağaç Yay., İstanbul 1992, s. 11.

² Eryılmaz, **a.g.e.**, s. 13.

³ Mucize Ünlü, **Kosova Vilayeti (1877-1912)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014, s. 84

1. Müslümanlar

Kosova'da Osmanlı gelişinden önce de türklerin bölgedeki varlığı kaydedilmiştir. Kral Stefan Millutin'in izniyle Türkler 14. Yüzılın başında bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Böylelikle, Müslüman bir millet olan Türkler Kosova'nın en erken müslüman toplumlarından biridir.⁴ Osmanlılar geldikten sonra Anadolu'dan gelen Türkler Kosova'da ağırlıklı olarak şehirlerde oturmuşlardır.

Osmanlıların fetihleriyle Balkan milletlerine İslam'ı yakından tanıma fırsatı sunulmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Kosova halkları da Osmanlı egemenliği altında geçen ilk yüzyıllarda İslam'ı kabul etmeye başlamışlardır. Arnavutluk'un İslamlaştırılması somut olarak, Osmanlı fetihleri ile başlamıştır. Osmanlı fetihlerinden sonra, İslâmiyeti kabul edenler evvelâ derebeyler olmuştur. Müslüman olarak Osmanlı Devleti'nde yükselme imkanlarının bulunması, birçok derebeyinin İslâmiyeti kabul etmesinde önemli bir sebep olmuştur.⁵

18. yüzyılda, Arnavutluk artık karmaşık bir din yapısına sahipti. İşkodra ve civarında sayıca en az olan Katolikler, Ergirit ve Goriçe bölgelerinde yaşayan Ortodokslar idi. Müslümanlar ülkenin her yanında var olmakla birlikte, yoğun olarak merkezde ve Kosova'da meskûndü.⁶

İslamın cemaatler bazında dağılımına bakıldığında bektaşiliğin Güney Arnavutluk Bölgesi'ndeki gelişimine karşılık, Sünni İslam daha yaygın olarak, kuzeyde, özellikle, kuzey-doğu bölgesinde gelişme kaydetmiştir. Bunun önemli bir nedeni olarak, Sünni İslam'ın Arnavutluk'taki etki alanı olan Kosova Bölgesi'nin, Osmanlılar'ın Balkan siyaset açısından taşıdığı jeo-politik önemini gösterebiliriz.⁷

Prof. Dr. Kemal Karpat'ın ifade ettiği gibi Osmanlı nüfus kayıtlarında Müslümanlar etnisite ya da dil aidiyetine göre ayrılmamışlardı. Karpat'a göre;

⁴ Noel Malcolm, **Kosovo a Short History**, Macimillan Publishers, London 1998, s. 209.

⁵ Peter Bartl, **Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Çev. Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998, s. 27.

⁶ Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, Küre Yayınları, İstanbul 2009, s. 67.

⁷ Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavutluk Ulusçuluğu'nun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 75.

“Avrupa’daki milliyetçilik akımının gelişmesiyle Hristiyanların etnik sınıflara bölünmesine başlanmış olmakla birlikte Osmanlı yetkililerinin geliştirdiği etnik ve dilsel kategoriler hâlâ klasik millet düzenine göre devam etmekteydi. Osmanlı nüfusu üzerine çalışan Batılı araştırmacılar, Müslümanlar arasındaki etnik ve dinsel bölünmenin farkında olmakla birlikte genelde her topluluğun tam sayısını belirleme yönünde ciddi bir çaba göstermediler.”⁸ Bu yüzden Müslümanlardaki etnik bölünmenin belirlenmesi pek mümkün değildi.

Kosova ve İşkodra vilayetlerinde ağırlıklı olarak, “Shqiptar” olarak da bilinen ve dillerine ve aşirete göre çeşitli topluluklara ayrılmış olan Arnavut Müslümanlar yaşıyordu.⁹ 19. yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başında Kosova Müslümanlarının çoğunluğunu Arnavut, azınlığını da Türkler ve Boşnaklar oluşturmaktaydı. Bu yıllarda gerek Osmanlı istatistikleri gerekse de Avrupa Devletlerince yapılan istatistikler, Müslüman toplumunun üstünlüğünü gösteriyorlardı.

Tablo I: 1900 Senesinde Kosova’da Nüfus Dağılımı¹⁰

	Müslüman	Yunan Ortodoks	Bulgar Ortodoks
Sayı	507.000	187.000	149.000
%	59		

Tablo II: 1910 Senesinde Kosova’da Nüfus Dağılımı¹¹

	Müslüman	Yunan Ortodoks	Katolik	Sırp Ortodoks	Bulgar Ortodoks
Sayı	718.965	23.544	20.349	225.829	204.377
%	56	2	2	23	17

⁸ Kemal Karpat, **Osmanlı Nüfusu 1830-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 151.

⁹ Karpat, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁰ Bartl, **a.g.e.**, s. 92.

¹¹ Aynı yer.

1906-1907 yıllarında yapılan Osmanlı nüfus sayımının özetine göre Kosova Vilayeti'ndeki Müslüman toplumu mutlak bir üstünlük göstermektedir. Bu istatistiğe göre Kosova'da 379.595 müslüman vardı. Bunlardan 252.937'si Kadın, 126.658'si ise Erkek'tir.¹²

2. Gayrimüslimler

Yukarıda bahsettiğimiz gibi genelde Balkan yarımadası özellikle de Kosova Bölgesi, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmesi ve Hristiyanlığın bu İmparatorluk tarafından resmi din olarak ilan edilmesiyle, Hristiyanlık aleminin önemli bir parçası haline gelmiştir. İmparator I. Theodos tarafından ilan edilen Selanik Fermanı'yla Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun tek resmi dini olarak kabul edilmiştir. Böylece Roma Hükümeti'nin altında olan İllir'ler milletin çoğunluğu Putperestlikten Hristiyanlığa geçmek zorunda kalmışlardır. 395 yılında Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasıyla İllirler'den bir kabile olan Dardanlılar'ın yaşadıkları bugünkü Kosova, Doğu Roma'ya bırakılmıştır.

İslavlılar ise 9. Yüzyılda Balkan Yarımadası'na geldiklerinde Hristiyanlık dinini kabul etmişlerdir. Roma ve Konstantinopolis arasında mezhepsel konularda tartışmalar ortaya çıktığında gergin bir ortam oluşmuş ve 1054 yılında iki büyük mezheb'e ayrılmıştır. Doğu Roma altına bırakılan Kosova ve civarı Bizans iç sınırlarında kalmıştır. Böylece genelde Arnavutluk ve özellikle Kosova'da Ortodoks Doktrini'nin çoğunluğu kabul edilmiştir. Osmanlı'nın gelmesinden önce Kosova'daki dini yapı aşağıdaki gibiydi: Ortodoks mezhebine ait İslavlar ve Arnavutlar nüfusunun çoğunu oluştururken, Katolik Arnavutlar azınlıktı.¹³

Osmanlı hakimiyeti altına girdikten sonra Hristyanlar Osmanlılar'ın Millet Sistemi'nde "Gayrimüslim" olarak adlandırılan sınıfta gruplandırılmıştır.¹⁴ XV. ve XVI. yüzyıllarda Hristyanlar, oran olarak hala üstünlüğünü koruyorlardı. Ortodokslar, özellikle Sırp, 18. yüzyılın başında hala İstanbul Patrikliğinin genel idaresine bağlı,

¹² Karpat, a.g.e., s. 346.

¹³ Qani Nesimi, **Ortodoksizmi tek Shqiptarët**, Logos-A, Shkup 2011, s. 34.

¹⁴ Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi- Mit ve Gerçek**, Klasik Yay., İstanbul 2012, s. 27.

ancak kendi başına buyruk bir kurum olan İpek Patrikliği'nin nüfuzu altındaydı.¹⁵ 1689-90 yılları arasında Osmanlı-Habsburg savaşlarında Habsburglarla işbirliğinde bulunanlar Ortodoks Sırp ve Arnavut isyancıları savaşlardan sonra göç etmeye başlamışlardır.¹⁶ Diğer yandan Arnavutların islamlaşma süreci devam ederken Kosova'da oranlar Müslüman nüfus lehine değişmeye başlamıştır. Böylece XIX. yüzyıla kadar Gayrimüslimlerin sayısı azalması devam etmiştir.

19. yüzyılın başında Rus Panislavizm politikalarının etkisiyle İslav milletleri arasında İstanbul Patrikliği'nden kopma ve kendi milli kiliselerini koruma girişimleri başlamıştır.¹⁷ Ortodoks milli kiliseleri, Balkan Ortodoks Milletleri'nin tarihinde önemli rol oynayacaklardı. Böylece, bu yüzyılda (19. yy) Sırp, Bulgar ve Yunan kiliseleri İstanbul Patrikliği'nden bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Hristiyan Arnavutlar kendi kiliselerinin eksikliği sonucunda Ortodoks olanlar Yunan Kilisesi, Katolikler ise Avusturya ve İtalya'nın etkileri altına girmişlerdi.

B. İDARİ YAPISI

İsyancılarla, devletin kuvvetlerinin çarpışma sahası olan Kosova, Tanzimat ve Islahat fermanlarının ilânı üzerine idarî bakımdan yeni bir statüye bağlanmıştır. Böylelikle büyük devletlerin müdahalesiyle yapılan ıslahat girişimleri sırasında Doksanüç Harbi öncesinde merkezi Sofya olmak üzere Niş ve Priştine yöresini içine alan bir Kosova Vilâyeti teşkil edildi. Savaştan sonra vilâyet merkezi Priştine'ye nakledildi. İlk salnâmesinden (1296/1879) anlaşıldığına göre bu tarihte Kosova Vilâyeti Priştine, Üsküp, Prizren, Yenipazar ve Debre sancaklarından meydana geliyordu.¹⁸

Kosova Vilayeti, 1285/1878 yılı devlet salnamesine göre 7 sancaktan müteşekkildi. Bunlar, Priştine, Prizren, Üsküp, Yeni Pazar, Niş, Şehirköy ve Debre sancaklarıydı.¹¹² Kosova Vilayeti'ne bağlı bulunan Niş ve Şehirköy 1878 Berlin

¹⁵ Jelavich, **a.g.e.**, s. 101.

¹⁶ Malcolm, **a.g.e.**, s. 48.

¹⁷ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'si'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yay., İstanbul 1986, s. 52.

¹⁸ DiA, Kosova, Münir Aktepe, s. 218

Kongresi'nden sonra Kosova Vilayeti'nden ayrılmışlardır. Buna göre Kosova Vilayeti, 1296/1878 tarihli Kosova Vilayet Salnamesi'ne göre Priştine, Üsküp, Prizren, Debre ve Yeni Pazar olmak üzere 5 sancaktan müteşekkildir.¹⁹

Tablo III: Kosova Vilayeti'nin Mülkî Taksimatı (H. 1311/M. 1893)			
SANCAK	KAZA	NAHİYE	KÖY
ÜSKÜP	Üsküp		152
	İştîp	Bereketli	140
	Koçana		63
	Kumonova		
	Rodovişte		
	Palanka		
	Kratova		
	Maleş		
	Kaçanik		
PRIŞTİNE	Priştine		241
	Gilan		190
	Preşova		134
	Vulçitrin		125
	Mitroviçe		170
PRİZREN	Prizren	Rahofça	199
	Kalkandelen	Gostivar	159
	Luma	Kaliş	49

¹⁹ K.V.S, H. 1296, s. 59-120.

YENİ PAZAR	Seniçe		182
	Yeni Pazar		328
	Akova		134
	Yeni Varoş		19
	Kolaşin-i Zir		37
TAŞLICA	Taşlica		62
	Prepol	Periboy	34
İPEK	İpek		187
	Yakova		164
	Tırgovişte		63
	Gosine		8
	Berane		23

B. ETNİK YAPISI

Etnik yapı kavramını bir kısım sosyal bilimci ırk özelliklerine dayandırırken bir kısmı ise konuşulan dil, kültür özelliklerinin paydaşlığı ve oturulan coğrafyaya göre sınıflandırmıştır. Bununla birlikte her etnik kesim özelliklerine göre alt sınıflara ayrılır. Bundan çıkarılan sonuç, etnik yapılar hakkında tanımlar yapılabilir olmakla beraber bu yapıları tanımlayacak belirleyici bir özellik taşıyamayacaklarıdır.

Eskiçağ ve Ortaçağ’da etniksel akımın ve farklılığın toplum kimliğinde bir önemi yoktur. Fransız İhtilali’nden sonra Milliyetçilik kavramı, Batı Avrupa milletleri arasında yavaş yavaş toplumsal kimliğindeki önemini arttırmıştır.

Tarih boyunca, Balkanlar’da etnik açıdan birçok milletler yaşamışlardır. Lakin, “otokton millet” konusu, günümüzün Balkanları’nda en çok tartışılan ve en sıcak konu arasındadır. Balkan’daki milliyetçiliğin gelişmesi, Balkan milletleri tarafından Milli Devletlerini yaratmak için, delil olarak kullanılmıştır. Balkan’da

günümüzde de yaşayan milletlerin resmi tarih yazıcılığında “otokton” konusuna önemli bir yer verilmektedir.

Kosova ise etnik yapısı açısından birkaç farklı milletlerden oluşmaktadır. Hatta bu milletlerin bazıları Kosova’yı tarihsel, bazıları da dinsel ve kutsal hak olarak görmektedirler.

1. Arnavutlar

Balkanlar’ın en eski milletlerinden biri Arnavutlardır. Arnavutların ataları İilirlerdir. Arnavutluk, coğrafya itibariyle, güneydoğuda Karadağ’dan başlayarak Arta Körfezi’ne kadar uzanan Adriyatik sahilindedir. Bu topraklarda eski İilirlerin soyundan gelen ve günümüzde yaşayanlara Gega, güneyde yaşayanlara ise Toska adı verilir. Gegalarla Toskalar arasında İşkumbi nehri sınırdır. Arnavutluk, sırasıyla Roma ve Bizans İmparatorluklarının egemenliğinde yaşamış, miladi VI. yüzyıldan itibaren önce komşu İslavlılar halkların saldırılarına, sonrasında ise X-XV. yüzyıllar arasında Yunanlıların ve İtalyanların baskılarıyla yüzleşmişlerdir. Bölgede gerçekleşen din, ırk ve mezhep kökenli ortaklıklar neticesinde Alban (Arnavut) halkı birbirine rakip iki kesime ayrılmış; bir grup Roma Kilisesi’ne tabi olurken, diğeri İstanbul’daki Yunan Ortodoks Kilisesi’ne bağlanmıştır.²⁰

Arnavutlar Yunanlılar ile birlikte Balkanların en eski toplumları olup kökenleri M.Ö. 600’lü yıllara dayanmaktadır.²¹ Tarih boyunca, Arnavutlar diğer milletler tarafından farklı isimler ile kaydedilmiştir. Günümüzde ‘Albania’ ülkesi ve ‘Albanians’ millet olarak bilinen Arnavutlar isminin, İlirya’nın ‘Albanopolis’ isimli bir kentten geldiği düşünülmektedir. Osmanlılar, Yunanistan’a geldiğinde Arnavutlarla ilk temasta bulunup, Arnavutlara Yunanlı bir terim olan “Arvanites” (Αρβανίτες) kelimesini benimseyip Arnavutlara bu ad ile hitap etmişlerdir. Sonrasında

²⁰ Abdurrauf Sinno, **Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar 1877-1881**, Salenge Yay., İstanbul 2011, s. 130.

²¹ Mustafa L. Bilge, “Arnavutluk”, **DİA**, C. 3, İstanbul 1991, s. 384.

“Sancak-ı Arvanid” Arnavutluğun ilk Osmanlı sancağını teşkil etmiştir.²² Bundan sonra Osmanlı dünyasında Arnavut kelimesi biçimine evrimleşmiştir.

Roma ve sonrasında Bizans İmparatorluğu’nun altında yaşamış olan Arnavutlar arasında bazı büyük ve güçlü aileler, Bizansların son döneminde zaafa düşmesini fırsat olarak değerlendirip kendi prenslik teşkilatları kurma teşebbüslerini göstermişlerdir.

Osmanlıların Balkanlara yerleşme sürecinde, o dönemde en büyük Arnavut ailelerinden olan Balşa’lar ile Topia’lar birbiriyle mücadele etmekte olduklarından, zor durumda kalan Karl Topia Osmanlılardan yardım istemiştir. Osmanlı orduları Güney Arnavutluğa giderek Savra’da Balşa II.’nin kuvvetleriyle karşı karşıya gelip onları mağlup etmiştir. Bu savaştan sonra belli başlı Arnavut beyleri, Osmanlı taabiyetini tanımışlardır. Bundan sonra İskender Bey, İzladi Savaşı sırasında Osmanlı ordusundan kaçarak Yovan Kastrioti olarak tanınan babasının topraklarını zaptedip Osmanlılara karşı isyan bayrağını açmıştır. İskender Bey, 1443’ten 1468’de ölene kadar birçok kere Osmanlı kuvvetlerini mağlubiyete uğratmıştır. İskender Bey isyanından sonra Osmanlılar, ele geçirilmemiş son şehirler olan Akçahisar ve İşkodra’yı ele geçirerek Arnavutluğu bir Osmanlı vilayeti haline getirmiştir.

Yukarıda temas edildiği gibi XVII.-XVIII. yüzyıllarda Arnavutların dinî yapısında, islâm dininin lehine büyük değişiklikler oldu. Böylelikle Arnavutlar çoğunluğu Müslüman olan bir millet olmuştu. Yunanlı, Bulgar ve Sırp’lar’dan farklı olarak Arnavutlar, mezheplerin yarattığı korkunç muhalefet engelinin yükseldiğini görüyorlardı. En önemli kısmını %70’lik bir oranla Müslümanlar’ın oluşturduğu tahmin ediliyordu; Ortodokslar % 20’lik ve Latin Katolikler %10’lik bir oranla görüyorlardı.²³

18. yüzyılda Babıali, eyaletlerde görevli memurları giderek kontrol edemez hale gelmekteydi. Arnavutluk’ta büyük toprak sahipleri ve zenginler doğal olarak

²² Halil İnalcık, **Hicrî 835 Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954, s. 60.

²³ Misha Glenny, **Balkanlar 1884-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul 2001, s. 89.

siyasi güç elde etmeye çalışmakta, bu amaçla merkezi hükümet tarafından resmi görevli olarak atanmanın yollarını aramaktaydı. 18. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde, bu koşulların bir sonucu olarak Arnavutluk'taki iki merkez zühur etti. Kuzeyde, İşkodra şehri civarında Buşati ailesi hakim bir konum elde etti; güneyde ise Ali Paşa yönetiminde Yanya'da bir diğer güç merkezi tesis edildi.²⁴

Uzun süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan Arnavutlar II. Mahmud döneminden ve özellikle Tanzimat'tan sonra isyanlara başlamışlardır. Ancak bu isyanların hareket noktasının ayrılıkçılık olmadığını ifade etmek gerekir. İsyânların asıl nedenini “Yenileşme Hareketi” olarak yapılan düzenlemelere karşı tepkiler oluşturmuyordu.²⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda mağlup olan ve sonrasında ağır koşullarla imzaladığı anlaşmayla topraklarının büyük bir kısmını bırakmak zorunda bırakılan Osmanlı Devleti'ne karşı Arnavutlar tepki gösterdiler. Çünkü savaşın sonuçlarıyla Arnavutların yaşadığı topraklarının bir kısmı kurulacak Bulgaristan ve Sırbistan'a bırakılmıştı. Böylelikle, 10 Haziran 1878'de Arnavutluğun her vilayetlerinden temsil edilen Arnavutlar Prizren şehrinde toplanarak büyük bir toplantı düzenlemişlerdir. Böylece Arnavut milliyetçiliğinin ilk kamusal tezahürü olarak kabul edilen “Prizren Birliği” kurulmuştur.

XIX. yüzyılın başlarında Arnavut ulusal hareketinin artması Jöntürk hareketinin gelişmesiyle aynı zamandadır. Arnavutlukta özerk bir yönetim kurmak amacıyla Arnavut ulusal komiteleri Jöntürk komiteleri ile birleşti. Arnavutların hükümetin siyasetinden memnun olmadığı ve ana topraklarının kaderiyle ilgili kaygılarının olduğu bir dönemde Jöntürklerin Arnavutlara antiemperyalist çağrılarda bulunması, özellikle Kosova ve Manastır vilayetlerinin Arnavut halkı arasında büyük yankı uyandırdı. Bu sloganlar Arnavutların Jöntürklerle birleşme sürecini de hızlandırdı.

²⁴ Jelavich, a.g.e., s. 92.

²⁵ Bilgehan Pamuk, “Osmanlı Döneminde Arnavutluk”, **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Ankara 2006, s. 346.

2. Türkler

Türklerin Kosova'ya Osmanlılar'dan önce gelip yerleştikleri bilinmekle birlikte Kosova'da Türk varlığının yerleşmesinde Osmanlı fetihlerinin önemli bir rolü olmuştur. Osmanlılar Balkanlar'a ilerlerken Kosova Ovası'nda iki önemli savaş yapmışlardır. I. Kosova savaşında şehit düşen Sultan I. Murad'ın türbesi bu ovadadır. Kosova'da Türk hakimiyeti 14. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlamış ve 1913 yılına kadar yaklaşık 550 yıl sürmüştür. İskender Muzbeg'e göre, Kosova'nın tarihinin büyük bir dilimi doğrudan doğruya Türk tarihine bağlıdır.²⁶

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, İngiliz tarihçi Noel Malcolm'a göre Kosova'da Osmanlı gelişinden önce de Türkler'in bölgedeki varlığı kaydedilmiştir. Kral Stefan Millutin'in izniyle Türkler, 14. Yüzyılın başında bölgeye yerleşmeye başlamışlardır. Osmanlı zamanında, devlet görevlileri, askerler, tüccarlar ve bunların ailelerinden oluşan Türk nüfusunun 1389-1455 tarihleri arasında bölgedeki kentlere yerleştikleri ifade edilmektedir. Kosova'yı yurt seçen Türkler, yüzyıllar boyunca diğer milletlerle beraber Prizren, Priştine, İpek gibi yerleşim yerlerinde yaşamışlar ve birçok kültür eseri yaratmışlardır.²⁷

Türkler Avrupa'ya geçtikten sonra fethettikleri yerlere Anadolu'dan getirdikleri Türk göçmenlerini yerleştirmişlerdir. Kosova, Manastır ve civarına yerleşen Türk toplulukları buraların etnografik görünüşünü büyük oranda değiştirdiler. Şehir ve kasabaların yanı sıra köylere de yerleşerek toprağı işlemek suretiyle buraları ikinci bir yurt olarak benimsediler. Bu bölgede yaşayan Türkler, birçok yerde çoğunluğu teşkil ettiğinden dil, kültür, örf ve adetleri yerli halk tarafından benimsendi. Selanik, Manastır ve Üsküp (Kosova) eyaletleri aynen bir Anadolu yilayeti gibi merkeze bağlı olarak idare edildi.²⁸

²⁶ İskender Muzbeg, "Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri", **Balkan Türkleri**, Der. Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003, s. 101.

²⁷ Malcolm, **a.g.e.**, s. 209.

²⁸ Tevik Temelkuran, "Makedonya Meselesine Dair Bir "Layiha" , **Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C. I, İstanbul 1972, s. 147.

Malcolm, Osmanlı asker ve sivil yöneticilerin kökenlerinin farklılıklar gösterdiğini ama yönetici olmaları nedeni ile Türkçe konuştuklarını belirtirken, fetihten sonra Müslümanlığı benimsemiş Arnavut hatta Slav ailelerinden bazılarının da kentlerdeki Türk kültürünü benimseyerek evlerinde bile Türkçe konuştuklarını ileri sürmektedir.²⁹

3. Sırlar

Slav milletine bağlı olan Sırlar V. ve VI. Yüyıllar arasında Orta Avrupa topraklarını istila ettiler. İstikrarsız bir siyasi zeminde bulunan Bizanslıların kötü durumunu kullanan Slavlar, onların kuzey topraklarına yerleşmeye başlamışlardı. Slavlar, 547-548'de bugünkü Kosova topraklarını işgal ederek Arnavutluğun kuzey kıyısına kadar vardılar. Ancak bu dönemde Slavlarda ayrılmalar başladı. 620'lerde ise Sırlar ile Hırvatlar birleşip Avarları Balkanların kuzeybatısından atarak onlardan boşalan topraklara yerleştiler. Sırlar, Kosova'nın kuzeybatısındaki Raška ile bugünkü Karadağın kapladığı bölgeyi yurt edindiler. Gerçek anlamda 12. yüzyıl sonlarında Kosova'ya doğru yayıldılar.³⁰

Raška olarak bilenen bölgede yaşayan Sırlar, zaman zaman siyaset bakımından güç kazanmaya başlamışlardır. 12. yüyülda I. Stefan Nemanja kendi hanedanlığını kurarak bölgedeki topraklarını genişletmeye başlamıştır. Komşu topraklarını zapt ederek Nemanya Hanedanlığı güçlü bir siyasi konuma gelmiştir. 1350 yıllarında Stefan Dušan tarafından Tesalya ve Epir ile beraber Bizanslıların Balkandaki topraklarını işgal ederek Sırların devleti en güçlü haline getirilmiştir. İmparatorluğun kurucusu Stefan Dušan'ın ölümüyle birlikte İmparatorluk da sona erdi. Onun ölümünden sonra İmparatorluk onun soyundan gelenler arasında parçalanmaya başlamıştır. Böylelikle, Osmanlılar Balkan yarımadasına geçmeden önce, Balkanlılar küçük prensliklere bölünmüşlerdir.³¹

²⁹ Malcolm, **a.g.e.**, s. 266.

³⁰ Malcolm, **a.g.e.**, s. 47 - 50.

³¹ Münir Aktepe, "Kosova", **DİA**, C. 26, Ankara 2002, s. 217.

Osmanlı orduları ilerki yıllarda Balkanlardaki meşhur Kosova Ovası'na gelerek oralarda hüküm süren Brankoviç ve Lazareviç ailelerini bulmuşlardır. I. Kosova Savaşı olarak bilinen savaşta Osmanlı ordusu Balkan Prenslarin ordularını yenerek Kosova'daki Sırp hükümetlerini sona erdirmiştir.

Slavların Balkanlardaki dini temellerine bakılırsa Ortodoks kilisesi, Sırpların tarihinde önemli bir rol oynayacaktır. Osmanlı hakimiyeti altına giren Ortodoks Sırp bir yüzyıl sonra Sırp kökeni olan Sokullu Mehmet Paşa'nın da rolüyle daha önce kaldırılmış olan Peç (İpek) Patrikliği'ni yeniden ihya etmişlerdir (1557).³² Bu şekilde Osmanlı yönetimi altında Balkanlar'da İstanbul'dan ayrı bir kiliseye sahip olan tek topluluk Sırp olmuş, bu patrikhâne iki yüzyıl boyunca varlığını sürdürmüştür. Bu dönemde Sırp manastırlarının da canlandığı ve dinî hayatın geliştiği görülmektedir.³³

Sırp toprakları 18. yüzyılın başında, hala İstanbul Patrikliği'nin genel idaresine bağlı ancak kendi başına buyruk bir kurum olan İpek Patrikliği'nin nüfuzu altındaydı. Sırp kilisesi kutsal meclisler vasıtasıyla kendi mensuplarını yönetmekte ve Rusya'dakiler de dahil olmak üzere Ortodoks kurumlarıyla irtibat halinde bulunmaktaydı.³⁴

Kosova Savaşı, Sırpların Osmanlı yönetimi altında yaşamalarına yol açan bir yenilgi olmasına karşın, Sırp bu savaşı "işgalci despota" karşı büyük bir direnişin göstergesi olarak değerlendirmektedirler. Sırp milli kimliğinin ortaya çıkmasında bu yenilginin etkisi büyüktür.

4. Bulgarlar

Bulgar'ın tarihi Slavlar ile oluşturdukları siyasi ve askeri bağlara dayanmaktadır. VII. yüzyılda'da diğer Slav boyları da, Balkanlar'ın içlerine doğru yeni saldırılar düzenlemek amacıyla, Türk kökenli Proto-Bulgarlar ile birleştiler. Ural

³² Erhan Afyoncu, "Sokullu Mehmet Paşa", *DiA*, C. 37, İstanbul 2009, s. 355.

³³ Miranda Vickers, *Between Serb and Albanian - A History of Kosovo*, London, Hurts & Company, 1998, s. 21.

³⁴ Jelavich, *a.g.e*, s. 101.

Dağları ve Volga Nehri arasında kalan bölgeden gelen Proto-Bulgarlar, çeşitli etnik unsurların karışımından oluşmaktaydılar. 680’de Han Asparuh liderliğinde Tuna Nehri’nin güneyine geçen Proto-Bulgarlar, bir yıl sonra, bugünkü Şumnu yakınlarındaki Pliska merkezli ilk Bulgar devletini kurdular.³⁵

Bulgarlar, IX. yüzyılda batıya doğru ilerleyerek Makedonya ve Batı Sırbistan topraklarına kadar girmişlerdir. 850’den itibaren 11. Yüzyıla kadar Kosova Bulgar Çarları tarafından işgal edilmiştir. Bulgar İmparatorluğu’nun altında Kosova ile ilgili çok bilgi ve kaynaklar bulunmamaktadır. Çar Samuel zamanına ait kaynaklar, Ohri Başpiskoposluğu ile bağlı olan Kosova’daki bulunan Prizren, Üsküp ve Lipjan Piskoposluklarından bahsedilmektedir.³⁶

Bulgarların dini menşesine bakıldığında 864’te Boris Çarı kendisi ve tebaası adına Hristyanlığı kabul etti. Hristyanlığa geçiş birtakım tehlikeleri de beraberinde getirdi. Bizans Ortodoks kilisesinin bir parçası haline gelen Bulgarlar, bundan sonra ne kendi patriğine sahip olabilecek ne de piskoposunu atayabilecekti. Hristyanlığa geçişi Bulgar tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Yaşayan sıkıntılara rağmen bu geçiş iki kurucu unsurun kaynaşmasına yardımcı oldu. Bundan sonra, Bulgarların Hristyanlıktan korkmalarına gerek kalmadı zira artık devletin bir parçası haline gelen Hristyanlık, Yunanlıların ve Slavların tekelinden çıkmıştı.³⁷

Osmanlılar, Balkanlara geçtikten sonra Bulgaristan topraklarını I. Murad döneminden itibaren fethetmeye başlamıştır. Osmanlı idaresi tarafından Ortodoks milletin bir parçası olarak görülen ve XIX. yüzyılın ikinci yarısına dek ayrı bir etnik topluluk olarak sınıflandırılmayan Bulgarların 1831 ve sonrasında yer yer etnik isimleriyle anılmaya başlansa da kendilerine özgü tarihleri vardır.³⁸ Bu tarihi temellerine bağlı olarak milli bir kimlik ortaya koyan Bulgarlar, Osmanlı Devleti’nden ayrılma hareketlerini 19. Yüzyılın iki yarısından sonra başlatarak Ekim 1908’de, o

³⁵ R.J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, JeoPolitika Yay., İstanbul 2007, s. 4.

³⁶ Malcolm, **a.g.e.**, s. 41.

³⁷ Crampton, **a.g.e.**, s. 12.

³⁸ Karpat, **a.g.e.**, s. 89.

zamana kadar Osmanlı Devleti'ne ismen bağılı olan Bulgaristan'ın tam bağımsızlığını ilan etti.³⁹

5. Diğer Unsurlar

Kosova Vilayeti'ndeki yaşamış diğer etnik gruplardan Çerkezler, Çingeneler, Ulahlar ve Yahudiler sayılabilir. Yukarıda sözü edilen etnik gruplardan aksine bu halklar azınlık olarak tanınmaktadır.

Çerkez halkı, Kafkas kavimlerindendir. 1864'te Rus orduları Çerkezya'ya boyun eğdirince nüfusun büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Bu esnada Balkanlara da çok sayıda Çerkez mülteci yerleştirilmiştir. Balkanlarda 150-200 bin civarında Çerkez'in olduğu sanılmaktadır. Kosova'da - hepsi doğu kesiminde olmak üzere - bunlar için 30 kadar yeni köy oluşturuldu.⁴⁰

Çingeneler, Hint-Avrupa dil ailesinin Hint-Ari konuşan bir halkıdır. Tarihsel kaynaklarda onlar ile ilgili pek az şey bilinmektedir. Avrupa'da ilk göründükleri zaman iyi karşılandılar. 15. asır sonunda Papa'nın himayesini temin ettiler. Bu halk, Kosova bölgesine 16. yüzyılda gelmiştir. 1491 yılına ait resmi kayıtlarda Prizren ve Vulçitrin bölgelerinde az sayılarda Hristyan Çingene'nin yaşadığı belirtilir. Kosova'da yerleşik hayat süren Çingeneler ise Müslümandı ve Arnavutça konuşturlardı.⁴¹

Ulahlar yarı göçebe bir topluluk olarak yaşamışlardır. 10. Yüzyıldan itibaren Yunanistan'ı ve 12. yüzyılda Tuna Nehri'ni geçerek Romanya topraklarına yerleşmişlerdir. Balkan topraklarında Ulahlar hayvancılıktaki maharetleri ile tanınmışlardır. Kosova'daki Ulah varlığına tanıklık eden birçok yer adı ve Kosova'nın orta yerinde bir Ulah mezarı vardı. 15. Yüzyıla ait Osmanlı vergi kayıtlarında

³⁹ Ünlü, a.g.e., s. 102.

⁴⁰ Malcolm, a.g.e., s. 234.

⁴¹ Ünlü, a.g.e., s. 106.

Kosova’da çok sayıda Ulah hanesinin olduğu gör÷lür. Kosova ile ilgili erken dönem Osmanlı kayıtlarında Müslümanlaşmış Ulahlardan da söz edilir.⁴²

Arvupa’nın birçok ÷lkelerinden z÷lüm nedeniyle göçe eden Yahudiler, özellikle İspanya ve Portekiz devletlerinden kaçarak Osmanlı Devleti’ne firar etmişlerdir. Kosova’ya Yahudilerin ilk girişleri 15. yüzyılda olmuştur. 16. yüzyılda Kosova ve Arnavutluk kıyı ticareti büyük ölçüde Yahudilerin eline geçmiştir. Kosova’daki Yahudilerin en önemli kenti ise Üsküp olmuştur. Nitekim 1680 yılında Üsküp’te 3 bin Yahudi bulunmaktaydı.

C. DEMOGRAFİK YAPISI

1. Nüfus Dağılımı

Tanzimat’ın ilânının ardından askerî ve malî alanda yapılan ıslahatların, yeni bir nüfus sayımını gerektirmesi üzerine 1843’te devletin müslim ve gayrimüslim erkek nüfusunun tespiti kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine 1262/1845’te yapılan nüfus sayımında daha evvelki uygulamalarda olduğu gibi yalnız erkek nüfusun yazıldığı gör÷lmektedir. Bu nüfus defterlerinden Mart 1873 (Mart 1289) tarihine kadar istifade edilmiştir.

Bu tarihten sonra yeni bir nüfus sayımı için 1874’te Şura-yı Devlet’e yeni bir Sicil-i Nüfus Nizamnamesi hazırlatılıp, 5 Temmuz 1881’de II. Abdülhamid’e onaylatılıp yürürlüğe konulmuştur. Bu nizamnameye göre 1882’de yapılmaya başlanan sayımda, Osmanlı Devleti’nde ilk kez kadınların da sayımı yapıldığı ve yazılan herkese bir nüfus kağıdı verildiği bilinmektedir.⁴³ Tüm Osmanlı döneminin en önemli iki nüfus sayımı 1885 ve 1906-1907 yıllarında yapılmış olanlarıdır. Nitekim bu sayımlar askeri ve mali kaygı taşımadan yalnız demografik gayelerle yapılmıştır.

⁴² Ünlü, a.g.e., s. 106.

⁴³ Nuri Akbayar, “Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, **Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1985, s. 1241.

1877-78 Osmanlı-Rus Harbi'ni müteakiben imzalanan Berlin Antlaşması gereğince Osmanlı Devleti bir kısım topraklarını terk etmek zorunda kaldı. Kendi yerlerinden göç etmek zorunda kalan Müslümanlar Rumeli'ye ve Anadolu'ya yerleştirilmiştir. Bu yüzden Kosova, Manastır ve Selanik vilayetlerinde yerleşmiş Müslüman göçmenleri vilayetlerinin demografik durumunun yarısını değiştirdiler.⁴⁴

Kosova vilayet olarak ilk kez H. 1295 (M.1878) tarihli devlet salnamesinde zikredilmiştir. Dolayısıyla vilayetin nüfusuna dair ilk bilgiler burada yer almıştır. Tabloda da görüldüğü üzere bu tarihte vilayetin nüfusu 898.772'dir. Nüfusun en yoğun olduğu sancak Debre'dir. En az nüfusa sahip sancak ise Şhriköy'dür.⁴⁵

1882-83 yıllarında vilayetin nüfusunun 316.980'e düştüğü görülür. Dört yıl öncesine göre nüfus 180 bin kadar azalmıştır. Bu düşüş vilayetin mülki yapısında meydana gelen değişiklikten kaynaklanmaktadır.

Tablo IV: H. 1311 (M. 1893-94) Kosova Vilayet Salnamesine Göre Kosova Nüfusu⁴⁶								
Sancak	Toplam Nüfus	Müslüman	Rum	Bulgar	Yahudi	Protestan	Latin	Gayrimuslim Kıtbi
Üsküp	67.008	13.926	7.016	143.917	1.265	103	35	746
Priştine	97.687	126.676	--	67.457	305	--	3.249	--
Prizren	89.190	143.430	9.980	33.860	--	--	1.920	--
Yeni Pazar	87.751	51.858	-	36.726	166	-	-	--
Taşlıca	47.705	20.550	17.155	-	-	-	-	--
İpek	108.07	50.640	-	14.772	-	-	2.666	--
Genel Toplam	847.419	507.080	34.151	295.732	1.737	103	7.870	746

⁴⁴ Ünlü, a.g.e., s. 125.

⁴⁵ Aynı yer.

⁴⁶ Salname-i Vilayeti Kosova, H.1311, s. 220-223.

20. yüzyılın başında vilayetin 1.038.100 nüfusa sahip olduğu kaydedilmektedir.⁴⁷ 1905 yılında yapılan sayımda Selanik, Manastır ve Kosova Vilayetlerinde de sayım yapılmıştır. Bu tarihte Kosova için verilen nüfus 1.105.594'dur. Bu nüfusun 752.536'sı Müslüman, 353.058'i ise gayrimüslimdir.

Tablo V: Osmanlı Nüfus Sayımının Özeti, 1906/1907⁴⁸

	Müslümanlar		Rumlar		Ermeniler		Bulgarlar		Rum Katolikler		Protestanlar	
Idari Bölge	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E	K	E
Üsküp	59.301	54.302	4.636	3.968	1		75.913	68.632			119	54
Priştine	72.462	50.828					37.082	29.873				
İpek	20.760						8.523					
Senice	28.328	21.528					18.691	16.969				
Prezrin	72.086						17.135		235			
Toplam, Kosova	252.937	126.658	9.626	3.968	1		157.344	115.474	235		119	54

Halaçoğlu, Aram Andoyan'ın Balkan Harbi Tarihi'ni kaynak göstererek 1910-11 yılına ait vilayet nüfusunu 908.915 olarak göstermiştir. Hem dini hem de etnik sınıflandırarak yapıldığı bu tasnife göre nüfus dağılımı şöyledir:⁴⁹

Tablo VI: 1910-1911 Senelerinde Kosova Vilayeti'nde Nüfus Dağılımı

Genel Toplam	Müslüman Türk	Bulgar	Müslüman Bulgar	Ortodoks Sırp	Ortodoks Rum	Ortodoks Ulah	Müslüman Arnavut	Karısık
908.915	89.350	51.000	3.680	112.870	150	910	418.250	21.905

⁴⁷ Ünlü, a.g.e., s. 135.

⁴⁸ Karpat, a.g.e., s. 346.

⁴⁹ Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-13)**, Türk Tarihi Kurumu, İstanbul 2000, s. 9.

2. Nüfus Dengesini Etkileyen Faktörler

Osmanlı Devleti “Londra Protokolü’nü” oynaylamayı reddetmesiyle beraber, Rus Devleti Osmanlı’ya karşı savaş ilan etti. Böylece meşhur 93. Harbi başlamıştı. Bu savaşta mağlup olmuş Osmanlı Devleti, Ayastefanos Antlaşması’nı kabul etmek zorunda kaldı. Ardından bu kararların gözden geçirildiği Berlin Kongresi toplandı. Siyasi-sosyal koşullar, diplomatik aktiviteler ve bu zaman sürecinde meydana gelen askeri eylemler de Arnavut halkının, bugünkü Sırbistan’ın Güney bölgesi’nden (Toplica, Jabllanica, Vranja, Leskovc ve diğer bölgeler) büyük çapta göç etmesinde doğrudan etkili oldu.⁵⁰

Sırp yazarı Dimitrije Tucović, 1877-78 savaşları sonucu işgal edilen dört ilçeden uzaklaştırılarak göç eden Arnavut halkının zor durumunu, ilk defa ve korkusuzca hiç çekinmeden vurgulayan kişidir.⁵¹

1877-78 yıllarında göç eden Arnavutların yerleştirilmesinde büyük zorluklarla karşılaşıldı. Göç edenlerden (muhacir) bir kısmına barınma dışında, Osmanlı Devleti’nin kendisi için de büyük sıkıntılar yaşadığı yiyecek sağlanması gerekiyordu. Kosova Ovası’na yerleşen muhacirlerin diğer bir kısmı, genellikle yerli Arnavutların ve Sırpların oluşturduğu köylerin etrafında bulunan otlak yerlere yerleşeceklerdir.

Muhacirlerin iskan işleri Muhacirin Komisyonları tarafından yürütülmekteydi. Vilayet merkezlerinde oluşturulan bu kurumlara bağlı olmak üzere şehir ve kazalarda şubeler açılmıştı. Kosova Vilayeti Üsküp sancağına Şubat 1878’e kadar 26 bin muhacir sevk edildi. Kosova vilayetine gelen muhacirlerin büyük bölümü Bosna muhaciri olup Priştine, Prizren ve Üsküp sancaklarında iskan edildi.

⁵⁰ Sabit Uka, **1877-1878 Yıllarında Güney Sırbistan’dan Arnavutların Göçü ve Kosova Ovası’na Yerleşmeleri**, Eflatun Marbaası, İstanbul 2014, s. 13.

⁵¹ Uka, **a.g.e.**, s. 54.

Vilayete yönelik bu muhaceret hareketi yani yeni muhacirlerin Kosova'ya gelmesi vilayetin nüfus dengesini bozmuştur. Ayrıca yeni gelenler arasında değişik ırk, din ve mezhepten kişilerin olması Kosova'nın etnik ve dini yapısını da etklemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KOSOVA'DA MİLLİYETÇİLİK HAREKETLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE GELİŞMELER

A. MAKEDONYA SORUNU

1. İlinden Ayaklanması

Doğu Sorunu'nda sürecin önemli bir parçasını teşkil eden “Makedonya Meselesi”, Berlin Kongresi'nden sonra ciddi bir gerginlik heline dönüşmüştür. 93. Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı'nda yenilen Osmanlı Devleti, Balkanlar'a yeni bir *status quo* kazandırmıştı.⁵² Berlin Antlaşması, “Büyük Bulgaristan” fikrini bir hayal haline getirip Makedonya'yı Osmanlı yönetimine bırakmıştır. Fakat antlaşmasının 23. maddesi “*Makedonya'da*” Avrupa devletlerinin denetiminde reformlar yapılmasını öngörmüştür.⁵³ Ancak siyasi sorunların ötesinde Makedonya bölgesi için henüz adıyla ve coğrafyasıyla ilgili sorunlar çözülebilmemiş değildi.

İlk çağdan itibaren ve tüm ortaçağ boyunca Makedonya ismi bir bölge olarak önemini kaybetmiştir. Fakat Avrupa'da Antik Çağ'a olan ilginin artması bölgeye yeniden önem kazandırmıştır. Diğer yandan Osmanlı devlet adamlarının zihinlerinde “Makedonya” diye bir bölge ve “Makedonya Sorunu” diye bir kavram yoktu⁵⁴ ve ayrıca sık sık Arnavutluğun bir parçası olarak görülmekteydi. Mesela, 1314 H. 1896/1897 yılına ait Kosova Salnamesinde şöyle yazılıyordu: “...çünkü tarihe riayet etmek lazım gelse hiç olmazsa Makedonya'nın tamamıyla Arnavutluk'a ait olunması icab edecektir.”⁵⁵ Berlin Antlaşması'ndan sonra Makedonya genel olarak Manastır, Selanik, Kosova vilayetleri ve bağımsız Drama ve Serres sancakları için kullanılan bir terim olmuştur. Osmanlı yönetimi resmi olarak bile “Makedonya”

⁵² W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after*, Frank Class & Co. Ltd., Edinburgh 1963, s. 14.

⁵³ Gül Tokay, *Mekedonya Sorunu- Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903-1908*, Afa Yay., İstanbul 1995, s. 72.

⁵⁴ Mehmet Hacısalıhoğlu, “Makedonya”, *DİA*, C. 27, Ankara 2003, s. 439.

⁵⁵ *Salname-i Vilayeti Kosova*, H.1311, s. 684.

sözücüğünü hiç kullanmayıp bu bölgeye “Üç Vilayet” (Vilayat-i Selase) diye söz etmeyi uygun bulmuştur.

1878’de imzalanan Berlin Antlaşması ile Ayastafanos Antlaşması geçerliliğini yitirirken Büyük Bulgaristan da üçe bölündü. Tuna vilâyetini içeren kısım Bulgaristan Prensliği olarak tesis edilirken güney bölgesi Doğu Rumeli adı altında özerk bir eyalet haline getirildi. Makedonya bölgesini kapsayan kısım ise reformlar yapılması şartıyla Osmanlı idaresine bırakıldı. Bulgaristan Prensliği 1885’te Doğu Rumeli vilâyetini ilhak etti. Ardından Makedonya’yı hedef aldı. Makedonya’daki Yunan etkisini kırmak ve oradaki Bulgar varlığını güçlendirmek için Bulgar ekzarhlığının aracılığıyla aktif bir kilise ve okul siyaseti izledi. Bulgar etkisi gittikçe yayılmaya başlayınca Sırp hükümeti benzeri bir siyaset uygulamaya başladı. Aynı şekilde patrikhâne ve Yunan hükümeti de karşı faaliyetlerini arttırdı. Böylece XIX. yüzyılın sonlarında Makedonya’da bir çeşit kültür savaşı yaşanmaya başlandı. Makedonya’da çoğunluğun kendi soydaşlarında olduğunu gösteren propaganda amaçlı pek çok Bulgar, Sırp ve Rum istatistikleri yayımlandı.⁵⁶

Makedonya’da karışık halkların var olması nedeniyle mesele, Balkan ülkelerince engellenmeye mahkumdu. Balkan halkları Makedonya’da soydaşları olduğu için bölgeyi kendilerinin bir parçası gibi görmekteydiler. Böylece Bulgar’ı, Sırp’ı, Yunan’ı, Arnavud’u ve Ulah’ı kendine göre bir Makedonya sınırı çizmekte idi. Bu nedenle, Osmanlı politikası öteki Balkan devletlerine karşı savunma önlemleri almak biçiminde belirlendi. Bir yandan Osmanlı yetkilileri bölgede asayiş ve düzeni sağlamak için etkili önlemler almak durumunda kalırken, öte yandan da birtakım *ıslahat* paketlerini yürürlüğe koyma ihtiyacı duydular.⁵⁷

Makedonya’daki şartların bozulması ve İMRO’nun (1893’te kuruldu) iç sorunları, her zaman İMRO’nun gündeminde olan genel bir ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanma, 2 Ağustos 1902’de St. Elijah gününde (Slavca’da İlinden) Manastır vilayeti’nde patlak verdi ve kısa zamanda Edirne’nin bazı köylerine ve Selanik Vilayeti’ne de sıçradı. Bu ayaklanma, İMRO’nun içindeki Sarafov kanadından

⁵⁶ Hacısalihioğlu, **a.g.m.**, s. 440.

⁵⁷ Tokay, **a.g.e.**, s. 34.

“internalist” hizipleri tarafından gerçekleştirildi. Bu ayaklanmanın tasarlanmadan gerçekleştirilmiş olduğu iddia edilmişse de, ayaklanma Makedonya’nın o güne kadar gördüğü en kanlı ayaklanmaya dönüştü. Ölü sayısı 2000’e ulaşırken, 16.000 kişi de evsiz kaldı⁵⁸

2 ve 3 Ağustos sabahında, Kruşevo şehri 800 isyancı tarafından saldırıya uğradı ve işgal edilmişti. 5 Ağustos’ta kuşatma ve mücadeleden üç gün sonra, Smilevo kasabası isyancılar tarafından ele geçirildi. Neticede 4 Ağustos’ta, Nikola Karev öncülüğünde, bir yerel yönetim kurulmuş ve Kruşevo Cumhuriyet ilan edilmiştir. 12 Ağustos Sliva Savaşı sonrasında 18.000 kişiden oluşan güçlü Osmanlı kuvvetleri sözde cumhüryeti ele geçirmişlerdir. Bu şekilde, sözde cumhüriyetin ömrü yalnızca 10 gün sürmüştür.⁵⁹

Makedonya’nın diğer Sırp ve Yunan gibi Hristyan unsurları isyan ile ilgili çekimser kalmışlardı. Ayrıca Makedonya’da çoğunluğu Müslüman olan Arnavutlar *başıbozuk* olarak bilinen Osmanlı askerleriyle işbirliğiyle isyanı bastırma çabaları göstermişlerdir.⁶⁰

Ciddi bir ayaklanmayı bastıran Osmanlı Ordusu’nun dönem boyunca kronik olarak iaşe ve teçhizat sıkıntıları devam etmiştir. Söz konusu problemler çeşitli ciddi disiplinsizliklere sebep olmuştur. Ancak anılan sorunlara rağmen isyan geniş ölçüde Arnavut redif birliklerinin seferber edilmesiyle 14 Ekim 1902 tarihinde tam anlamıyla bastırılabilmiştir.

2. Büyük Devletlerin Müdahalesi

Yunanistan’ın bağımsızlığından beri Avrupa’nın büyük devletleri, Osmanlı Devleti’nde bulunan farklı milletler, özellikle de Hristyan olan tebalar arasında ulusal bir bilincin canlandırılması için aktif bir politika izlemiştir. Bu politikada kullanılan en önemli faktörlerden biri din faktörü olmuştur. Milli bilinci kazandırmak isteyenler

⁵⁸ Tokay, a.g.e., s. 46-47.

⁵⁹ Richard C. Hall, War in the Balkans, **An Eiclopedic History from the Fall of Ottoman Empire to the Breakup of Yugoslavia**, Abc-Clio, California 2014, s. 144.

⁶⁰ Hall, a.g.e., s. 144.

kendilerini din hakları savunucuları olarak ilan ederek ulusal duyguları da teşvik etmişlerdir.

Berlin Kongresi'nden sonra Balkanlarla en çok ilgilenen ve en aktif rol oynayan devletler arasında Rusya ve Avusturya hükümetleri olmuştur. Uzun bir zaman süresince Balkanlar üzerinde stratejileri ve siyasi platformlarını geliştirmişlerdir. Rusya, panslavizm politikasıyla, tüm Balkanlara hakim olan Osmanlı Devleti'ni alt etmek, Slavları birleştirmek ve Panslavizm'in temel hedefini gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Bu politika, 1700 İstanbul Antlaşması ile alevlenmiş ve 18.yüzyıl ortalarından itibaren uygulanmaya başlanmıştır. Ardından 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Balkanlara adım atılmış ve 1792 Yaş Antlaşması ile beraber bu politika güçlenmeye başlamıştır.

1828-29 Osmanlı-Rus Harbi'nde galip olan Rusya, 1829'da yapılan Edirne Antlaşması ile panslavizm politikasının gerçekleşmesi yönünde adım atmıştır. 1853 Kırım Savaşı sonunda iyice Balkan içlerine gidilmiş ve temel hedefe yönelinmiştir. Bu politikanın gerçekleşmesi an meselesi olan tarih ise 1877'dir. 93 Harbi ile Osmanlı Devleti Rusya karşısında büyük bir bozguna uğramıştır. 1878 Ayestefanos Antlaşması ile bu politika en büyük zaferini kazanmıştır. Ancak bu antlaşma yürürlüğe girmeden yerine Berlin Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ise Rusya'nın emellerine sekte vurmuştur. I. Dünya Savaşı yıllarında ise ihtilal çıkmış ve Çarlık ile beraber Panslavizm de yıkılmıştır.⁶¹

Diğer yandan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu "Sıcak Sular'a inmek amacıyla Kuzey'den Doğu Bosna'dan inip Selaniğe kadar imtidat eden yolun hakimi olan Arnavutluk için bir Arnavut politikası takip ediyordu. Bosna-Hersek'in işgalinden sonra Avusturya memurlarının Arnavutluk'taki faaliyetleri de artmıştır.⁶² Bu durum Arnavutlar üzerinde Katolik mezhebinin etkisinin artmasına yol açmıştır. Nitekim İşkodra civarında çoğu Katolik mezhebinde olan Arnavutlarının din hamiyesine geçerek Katolik kabilesine propaganda yapmışlardır. Avusturya

⁶¹ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panslavizm**, Vatan Yay., İstanbul, 1986, s. 68.

⁶² Süleyman Kani İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi**, Temel Yay., İstanbul 1999, s. 127.

propagandasının en ziyade faaliyetini papazlar vasıtasıyla Katolik Arnavut kabileler arasında olmuştur. Fransisken rahipleri Slavlara mukavemet için Hristyanlar arasında Arnavut vatanperverliğini teşvik ederek desteklemişlerdir.

3. Reformlar ve Milliyetçilik

Makedonya’da reform programlarının uygulanması için, başta Avusturya olmak üzere Avrupa devletlerinin yoğun baskısı söz konusuydu. 1902 sonlarına doğru, eğer Osmanlı Devleti söz konusu reformları kendiliğinden uygulamak için hemen harekete geçmezse, müdahale edileceği şeklinde bir algı oluşmuştu. O zamanki Büyük Güçler, Makedonya’da faaliyet gösteren komitalara karşı müdahale eden Osmanlı Devletine ‘Uluslararası bir mahkeme’ kurulması için baskı yapmaktaydılar. Avrupa Devletleri’nin müdahale etmek zorunda kalacakları yönünde tehdit ediyorlardı. Tahsin Paşa hatıratında bu durumu şöyle ifade eder:

*“Devletlerin Rumeli ahvalinden dolayı Bab-ı Ali’ye sık sık müracaat ve şikayetleri, tarihin müteaddit tecrübelerinden anlaşıldığına göre, o havalide bir müdahaleye ve bi’n-netice Rumeli kıt’asını taksime müncer olacağı malum bulunduğundan hem şikayetlerin, hem de mutasavver olan müdahalenin önüne geçilmek üzere Müfettiş-i Umumilik ihdas edilmişti”*⁶³

Babiali, Avrupa’nın Makedonya Vilayetleri’ne müdahalesini önlemek amacıyla birtakım *ıslahat*’ı yürürlüğe koymaya karar verdi. Önce, büyük devletlerin de onayıyla, Hüseyin Hilmi Paşa bölgeye müfettiş olarak atandı ve kendisine karışıklık içinde olan vilayetleri düzenleme yetkisi verildi. Islahat paketine göre, Makedonya’daki polis ve jandarma kuvvetleri hem Müslüman hem de Hristiyan nüfustan seçilmiş kişilerden oluşacaktı.

Aralık 1902’da Rusya Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorff, Avusturya’lı meslektaşları ile birlikte Makedonya için bir tasarı oluşturmak üzere Viyana’ya gitti. Çok kısa bir süre sonra *Viyana Tasarısı* olarak bilinen planlarını ortaya çıkardılar. Viyana

⁶³ Tahsin Paşa, Yıldız Hatıratları, Yakın Plan Yay., İstanbul 2017, s. 52.

Tasarısı'nın üçüncü kısmı da jandarmanın, polisin ve korucuların yeniden düzenlenmesi ile ilgiliydi. Bu yüzden bir uzman reformlarla ilgilenecekti. Yerel jandarma, bulundukları yörenin nüfusuyla orantılı olacak sayıda Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacaktı.

Babıali tasarımı prensipte kabul etmiş olsa da, Osmanlı Hükümeti önerinin düzenlenişini takip eden aylarda, Kosova'nın kuzeybatısında meydana gelen Arnavut ayaklanmalarıyla meşguldu. Reformlar yüzünden yüzüstü bırakıldıklarını düşünen Arnavutlar, Avrupa'nın ilgisini eylemlerini artırarak çekmeye çalıştılar. Ayrıca Müslüman asıllı Arnavut ileri gelenleri, İngiltere'yi, reformlar yürürlüğe girdiği takdirde Slavları Balkanlar'ın en güçlü topluluğu konumuna getireceği konusunda uyardılar.⁶⁴

4. Rumeli Müfettişliği

1878 Berlin Antlaşması ile birlikte Rumeli'de gerekli ıslahatları yapacağını taahhüt eden Osmanlı Devleti, bölgede oluşturulan Rumeli Müfettişliği vasıtasıyla sosyal refahın artırılmasına çalışıldı. 30 Kasım 1902'de, sorumluluk sahası Selanik, Manastır ve Kosova, yani "Vilayet-i Selâse"yi kapsayan, bir çeşit bölge valiliği niteliğindeki "Rumeli Mufettiş-i Umumiliği" kuruldu. Yemen Valisi Hüseyin Hilmi Paşa (1855-1922) Müfettiş-i Umumi olarak tayin edildi. Aynı gün Rumeli'deki sorunların Bab-ı Ali nezdinde koordinasyonu sağlamak üzere Ferid Paşa başkanlığında "Rumeli Vilayati Islahat Komisyonu" kuruldu. Fakat Rumeli'de yapılan ve de yapılacak reformlarda çeşitli görevlere Hristiyanların getirileceği yönündeki dedikodular bölgedeki Arnavut Müslümanları huzursuz etmiştir. Bu nedenle Avlonya'lı bir Arnavut olan Ferid Paşa'nın önce komisyona, ardından da sadrazamlığa getirilmiştir.⁶⁵

⁶⁴ Tokay, a.g.e., s. 48.

⁶⁵ Abdühamit Kırmızı, "Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı Rumeli Islahatı 1902-1908", **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Z. İskifiyeli, S. Yazıcı, Sakarya Üniversitesi 2013, s. 974-976.

Kosova’da uygulanan ıslahat çalışmaları sürerken ıslahatlar ile ilgili Sultan’a sunulan ıslahat layihalarından birkaçına temas etmekte yarar vardır. Bunlardan Kosova Valisi Daniş Efendi’nin yaptığı tespitlerde şöyle yazılıyordu: ⁶⁶

“Avrupa basınındaki haberlere göre Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinin birleştirilerek büyük bir eyalet teşkil edilmesi kabul edilmiştir. Bölgede özerk bir idarenin hazırlıklarını yaptıklarını anlamak zor değildir. Bu durumda Arnavutluk tamamıyla yalnız kalacak, Osmanlı başkentiyle ulaşımı kesilmiş olacaktır...”

Kosova’yı ilgilendiren ikinci layiha olarak Kosova’da ıslahatın uygulanmasını teftis etmek üzere görevlendirilen Ferik Saadettin Paşa’nın layihısından söz etmek gerekir. Ferik Saadettin Paşa’nın yaptığı tahkikata göre Kosova halkı padişaha ve saltanat-ı seniyyeye sadıktır. Her devlette bulunması normal olan bazı zararlı şahıslar varsa da yürürlükteki kanunlar bu şahıslarla mücadele için yeterlidir. Bu konuda aklı başında halktan yardım görülecektir.⁶⁷

Rusya’nın hazırladığı Viyana Tasarısı’na göre Rumeli Müfettişi’nin, Avusturya ve Rusya ile istişare edilmeden üç seneden evvel azl edilmemesi; müfettiş paşanın merkezden izin alma gereği duymadan üç vilayette asker kullanmasına izin verilmesi; üç vilayet valilerinin her hususta müfettiş paşaya yardımcı olmaları; polis ve jandarmanın güçlendirilmesi için yabancı uzmanların kullanılması; jandarma subaylarının tecrübeli ve yetenekli askerlerden seçilmesi; polis yapılacak gayrimüslimlerde, Türkçe okuma yazma şartı aranmaması; halkın çoğunluğu Hristiyan olan köylerde köy bekçilerinin Hristiyanlardan seçilmesi; hükümetin Arnavutları kanunlara itaate sevk ve icbar edecek sebeplere ve vasıtalarla gecikmeden müracat etmesi; siyasî suçluların affedilmesi; vilayetler için birer bütçe hazırlanması; vergi gelirlerinin mahallî idarelerin ihtiyacına harcanması; aşar ve gelir vergilerinin iltizam yoluyla toplanması ve toplu aşar ihalesi usulünün kaldırılarak her köyün

⁶⁶ Ramazan Balcı, “Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayet-i Şahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiyye Lahiyası’nın Kosova’da Uygulanması”, **Türkiyat Mecmuası**, C. 22, S. 2, 2012, s. 6.

⁶⁷ Sami Onal, **Sadettin Paşa’nın Anıları**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 166.

aşarının ahali namına ayrı ayrı ihale edilmesi; vilayet gelirlerinin tamamen Osmanlı bankasına teslim edilmesi maddelerini içermekteydi.

Belirlenen tasarının aksine Sadaret’e bağlı olarak görev yapan müfettişlik, bazen Sadaret’i atlayarak doğrudan sarayla yazışmalarda bulunmuş fevkalade görev ve yetkilerle donatılmış bir müessesedir. Müfettişliğin işlerinin daha kolay ve hızlı yürütülebilmesi için Sadaret’te dört kişiden oluşan bir komisyon bulunmakta idi. Müfettişliğin görev alanının Bulgar, Rum, Sırp ve Arnavut eşkıya çeteleri ile fesat komitelerinin zararlı faaliyetleri ve Patrikhane faaliyetlerinin yanı sıra idari, mali, siyasi, zirai, adli ve ticari konuları da kapsadığı anlaşılmaktadır.⁶⁸

Rumeli Müfettişliği’ne bağlı olarak kurulan özellikle Kosova ve Manastır vilayetlerinde faaliyet gösteren başka bir segment ise de Dem komisyonları idi. Arnavutların yüzyıllarca yaşadığı kan davalarını son ermeye amacıyla ‘Musalaha-i Dem Komisyonu’ kurulmuştur. Komisyonun vermek istediği düzen geleneksel kanunların yıkılması demektir. Bunlardan Malsia’nın meşhur Lek Dukakin Kanunu⁶⁹, hırsıza çaldığı ile orantılı ceza, cinayetlerde katilin akrabalarının “başa baş” gereği öldürülmesi gibi cezalar öngörmektedir. “Öldürülen kimsenin ruhunun, intikamı alınmadıkça huzur bulmayacağı” şeklindeki yaygın anlayış Osmanlı idaresinin yoğun gayretlerine rağmen kan davalarının Arnavutlar arasında önemli bir problem olarak sürmesine sebep olmuştur. Kosova’da musalaha faaliyetleri istenildiği ölçüde güzel sonuçlar doğurmaktadır. Yakova Kazasındaki Musalaha-i Dem komisyonunun faaliyetlerinden duyulan memnuniyet üzerine bu komisyonun faaliyet süresinin uzatılması için Yakova İdare Meclisi’nden Rumeli Müfettişliği’ne 1903 yılında bir arzuhal gönderilmiştir. Rumeli Müfettişliği de Başkitabet’e yazdığı şifrede Yakova

⁶⁸ **Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi**, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010, s. 258.

⁶⁹ *“Tarih işbu Dukagin Kanunun müessis olarak Arnavutluk rüesasından ve Fransanın Normandiya kıt’ası prenslerinden olup Şark Roma derun Arnavutluğa gelerek teşkil ettiği hiyet sayesinde Belahra Prenslığe kadar irtika eden “Le Duk Jan” yani “Dukagin”i göster ki bunun uzman teesis ettiği kanunda “Lek Duka Gin” tesmiye olmuştur. Buradaki “Lek” kelimesi Fransızca Kanun manasına olan “Leva” kelimesinin mukabil olduğunda şüphe edilmemelidir.” Salname-i Vilayet-i Kosova, 1318, s. 691.*

komisyonunun bu talebini kaleme alarak komisyon süresinin bir ay daha uzatılmasını arz etmiştir.⁷⁰

5. Mürzsteg Programı

Şubat 1903'te Avusturya ve Rusya'nın birlikte Osmanlı Hükümeti'ne sunduğu Viyana Tasarısı'nda jandarma teşkilatında Hristyanların katılımını öngören reform önerileri Arnavutların tepkilerine neden olmuştur. Özellikle Avusturya reform subayları ile Arnavutlar arasında sürekli bir gerginlik söz konusu olmuştur. Bu tepki, Mart 1903'te Kosovalı Müslümanların ayaklanmasıyla ve isyanın Mitroviçe, Priştine, Yeni Pazar Sancaklarına ve İşkodra'nın kuzey bölgelerine yayılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu ayaklanma reformların özellikle askeri alanda öğretilen uygulamalarından kaynaklanmıştı.⁷¹ Yaşananlar yeni bir reform programının hazırlanmasını gerekli kılmıştır.

İlinden Ayaklanması'nın ardından Avusturya ve Rusya tarafından tasarlanan ve Ekim 1903'de ilan edilen Mürzsteg Programı gereğince, Makedonya'nın güvenliğinin uluslararası denetim altında bir jandarma gücü tarafından sağlanması öngörülmüş ve bölge beş bölüme ayrılmıştır. Kosova Avusturya-Macaristan'a, Serez Fransa'ya, Manastır İtalya'ya, Drama İngiltere'ye ve Selanik Rusya'ya olmak üzere beş gücün denetim altına verilmiştir.⁷²Bu programın maddeleri şunlardır:⁷³

- Müfettiş-i Umumi'nin yanında, reformların takibi için biri Avusturyalı diğeri Rus iki sivil memur bulunması,
- Jandarma idaresinin Osmanlı Devleti hizmetine girecek büyük devletlerden bir general tarafından yönetilmesi; ayrıca gerektiğinde yabancı subay ihstidam edilmesine olanak sağlanması,

⁷⁰ Yakup Karataş, "Rumeli Vilayetleri Örneğinde Osmanlı Devleti'nin Çatışma Çözüm Politikaları", *Journal of Turkish Studies*, Volume 9, Issue 7, s. 402.

⁷¹ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 249.

⁷² Wesley Gewehr, *The Rise of Nationalism in Balkans 1800-1930*, New York, Henry Holt and Company, 1931, s. 81.

⁷³ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., C. 1, 1991, s. 160-170.

- Emiyetin sağlanması için gerektiğinde etnik kimliklere göre yerleşimlerin yapılabilmesi imkan verilmesi,
- Kamu kurumlarına Hristyanların da tayin edilmesi ve yerel özerkliğin teşvik edilmesi,
- Karışıklıklar sırasında yaşayan olayları ve suçları incelemek için, yarısı Hristyanlardan oluşan komisyonlar kurulması ve bunların Rus ve Avusturya Konsolos memurları tarafından denetlenmesi,
- Bölgedeki düzensiz (Başıbozuk) birliklerin kaldırması ve redif askerlerin terhis edilmesi

Kosova Vilayetinde uygulanacak reformlar muhafazakar bir millet olan Arnavutların tepkisini üzerine çekmiştir. 3. Maddeye göre bölgede yeni bir idari bölge oluşturulmasını öngören hususlar Arnavutlar'ı rahatsız etmiştir. Arnavutlar, Rumeli'de yapılan ve yapılacak reformlar Hristiyan milletlerin faydasına ve Müslümanların aleyhine olduğuna kesin olarak şartlanmışlardı. Tutucu olan bu millet, Hüseyin Hilmi Paşa tarafından yaptırılan nüfus sayımında, kadınların ismini kayda girmesini kendi namuslarına bir saldırı olarak algılayıp, sadece bunu bile bir isyan sebebi saymıştır.⁷⁴ Tepkiler çıkan olaylardada baş göstermiş ve Prizren'deki reform programı kapsamında atanan gayrimüslim görevliler ile Manastır Rus Konsolosu öldürülmüştür.⁷⁵

B. KOSOVA VİLAYETİ'NDE ÇETELER VE ÖRGÜTLER

1. Arnavut Hareketleri

a.) Prizren Birliği

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı bittikten sonra kendisine sunulan ağır şartları kabul etmek zorunda kalan Osmanlı Devleti ve ona bağlı olan Arnavut toprakları

⁷⁴ Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001, s. 179.

⁷⁵ Adanır, **a.g.e.**, s. 180.

büyük bir tehditle karşı karşıya kalmıştır. Yapılan Yeşilköy Antlaşması'na göre Arnavut topraklarının büyük bir kısmı Kuzey'de bağımsızlığını yeni kazanan Sırbistan ve Doğu'da kurulacak yeni "Büyük Bulgaristan" arasında paylaşılacaktı. Arnavutlar, Slav tehdidini hissederek hemen harekete geçmişlerdir. 10 Haziran 1878 tarihinde Berlin Kongresinden üç gün önce Prizren şehrinde toplanılarak büyük bir toplantı organize edilmiş ve 'Cem'iyet-i İttihadiyye-i Perzerin' adıyla bir ögrüt kurulmuştur. Gegalık ve Toskalık'tan Arnavutluğun her köşesinden gelen temsilciler Arnavutluğa ait her parçayı savumaya yemin ederek antlaşmayı reddetmişlerdir. 17 Haziran 1878'de Bayraklı Camii'sinde Arnavutluğu teşkil eden dört vilayet Kosova, İşkodra, Yanya ve Manastır'dan ve Saray Bosna'dan 300'den fazla delege bir araya gelip Kongre'nin kararlarını reddederek bir 'Kararname' hazırlamışlardır. Kararname'nin 1. maddesine göre Müsümanların Halife olarak gördükleri Sultan'a bağlılık ve Osmanlı topraklarının her karışının bütünlüğünü ve egemenliğini savunulması vaat edilmiştir.⁷⁶ Berlin Kongresi'nin kararlarına göre Kuzey'de Karadağ'a ve Güney'de Yunanistan'a Arnavut topraklarının verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Nathalie Clayer'in ifade ettiği gibi özellikle Yanya Vilayeti'nin Arnavutları 1878'in sonuna doğru milliyetçi olarak nitelendirebilecek, yani tüm Arnavut "ulusu"nun kaderini ilgilendiren talepler dile getirmeye başladılar.⁷⁷

"Prizren Birliği"nin kuruluşu, milliyetçilik hareketlerinden ziyade, bir Müslüman kimliği ve protestosu özelliği taşımıştır. Daha sonra, Birlik içerisinde iki farklı grup varlıklarını ortaya koymuşlardır. Birinci grup Paşalar ve Kosova'nın muhafazakar Mülüman din adamlarından oluşmaktaydı ve bu grup büyük ölçüde Babialı tarafından desteklenmişti.⁷⁸ Diğer grubu ise çoğunu Güney'li Arnavutlar ve özellikle Abdullah Hüsnü Frasheri'nin girişimiyle oluşan daha milliyetçi bir kol temsil ediyordu.⁷⁹ Fakat 1880'den sonra Arnavut ulusçu aydınlar cemiyet içerisinde çoğunluğu ele geçirerek harekete ulusal bir karakter kazandırmışlardır.⁸⁰

⁷⁶ BOA, Y.PRK.MYD., 02/01/03.

⁷⁷ Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 196-197.

⁷⁸ Banu İşlet Sönmez, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 54.

⁷⁹ Clayer, a.g.e., s. 197.

⁸⁰ Adanır, a.g.e., s. 91 - 92.

Birlik, kurulmasının ardından bir de beyanname hazırlamıştır. Birlik'in hazırladığı 4 Ekim 1879 tarihindeki beyannamede Gega ve Toska yani tüm Arnavutluk'un farklı bölgelerinden gelen temsilciler, hazırladıkları layihadaki 3. maddesine göre Arnavutluk'un idaresi hakkında şöyle bir teklifte bulundular:

“Arnavutluğun halen ve istikbalen her türlü müdahalat ve düşmandan mahuniyeti ve husul-i saadet hali bu kıt'anın mütekasım olduğu Yanya ve İşkodra ve Manastır ve Kosova dört vilayetin lağavıyla idaresinin mütehasaren bir vilayete cem'ine mutevakkıf ve mütebenni olduğu derkar idüğünden devlet ve millete mütezanın olacağı muhasenat ve fevaidi gösterilerek ve mezkur vilayetler merkezlerinin ehemiyet-i mevkiyeleri hasebiyle mutasarrıflık suretiyle idare olunarak vilayetçe taksimat-ı hazıra yerine bütün Arnavutluk için yeniden bir vilayetin teşkil ve ehliyet ve dirayeti ve namusu ve ırzını devlet ve milletçe müslim bir zatın vali nasb ve ta'yini hususuna musaadei hazret padişahi istihsaline sarf-ı mesai ve mukaderat olacaktır.”⁸¹

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nı kabul etmesi ve taraf devletlerin baskıları sonucunda yitirilen toprakları teslim edilmesi yönünde hareket etmesi, Prizren İttihadi ile yönetim arasındaki ilişkileri bozulmasına neden olmuştur.⁸²

b.) Ülgün Olayları

Berlin Antlaşması'na göre, Karadağ güneyden ağırlıklı büyüyecek, Podgorica, Plav, Gucia, Kolasin ve Rugova gibi bölgeleri alacaktı. Karadağ'a verilen topraklara rağmen Arnavutlar silahlı mücadeleye giriştiler. Bu olaylardan sonra Büyük Devletler kararını değiştirmek zorunda kaldılar. Bu toprakların yerine Ülgün limanı ile civarının Karadağ'a bırakılması kararlaştırıldı. Karadağ'a bırakılacak yerler için devletler üçüncü defa karar değiştirmiş oldular. Fakat Arnavutlar çabuk davranarak burasını da silahlı kuvvetlerle işgal ettiler. Diğer taraftan, İstanbul'da bulunan yabancı elçiler, kararlarını uygulamamış Babıali üzerine tehditlerini artmaya başlamışlardır. Bu durumda bulunan Osmanlı Devleti, antlaşması üzerine Derviş Paşa

⁸¹ BOA, Y.PRK.MYD., 02/01/03.

⁸² Sönmez, a.g.e., s. 54.

kumandasıyla on sekiz tabur asker göndermiştir. Ülgün'ün önüne gelen Büyük Devletlerin donanmaları 26 Kasım 1880'de Ülgün Limanı'nı Karadağlı'lara teslim ettirdiler.

Ülgün'nün verilmesi, Arnavutlar ve Babiali arasındaki ilişkilerinde bir sarsıntısı ve güvensizlik nedeni oluşturmıştır. Arnavutların davranışları ve talepleri artırarak Osmanlı Hükümeti Prizren cemiyetini dağıltmaya karar vermiştir. 1881'de Derviş Paşa'nın taburlarının Prizren şehrine girmesiyle Birlik sona ermiştir.⁸³ Fakat Prizren İttihadı'nın dağılmasına rağmen, Arnavutların tepkisi ve "Bir Vilayet" oluşturma talepleri devam etmiştir.

c.) Peja Birliği

Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine göre Makedonya'da Avrupa devletlerinin denetiminde reformlar yapılması öngörülmekteydi.⁸⁴ Reformlar için Arnavutlar umumiyetle Kosova ve Mansatır vilayetlerinin Makedonya'dan sayılmasına itiraz ediyorlardı. Bu nedenle Makedonya'da uluşçu faaliyetlerin hızlanması ve Makedonya reform süreci, Arnavutların toprak bütünlükleri ve varlıkları konusundaki endişelerini derinleştirmiş ve aydınların girişimiyle 1896-1899 yılları arasında Peja Birliği oluşmuştur.⁸⁵ Prizren Birliği gibi Peja Birliği de Makedonya sorunu çıkmasıyla beraber ve topraklarının kaybetmesinin korkusuyla özerklikçi ve muhafazakar eğilimler ortaya çıkarmıştı. Talepleri Arnavutluk'u kapsayan dört vilayetin tek bir vilayet birleştirilmesi ve sınırlı reformlar uygulanmasıydı. Malcom'a göre bu Birlik de muhafazakar bir kimlik taşımaktaydı. Toplantıya katılanlardan birinin ifadesine bakılacak olursa, "*toplantının hedefi, Bulgarlara, Sırlara ve Karadağlılara karşı koyabilmek ve her türlü reformu reddetmek için herkesi genel bir besa çatısı altında birleştirmek*" idi.⁸⁶

⁸³ Clayer, a.g.e., s. 198.

⁸⁴ Hacısalihoglu, a.g.m., s. 439.

⁸⁵ Sönmez, a.g.e., s. 55 - 56.

⁸⁶ Malcolm, a.g.e., s.289.

Birlik'in temel amacı Osmanlılık ve Arnavutlar için tehlikeli olarak görülen Makedonya ihtilal komiteleri karşısında yerel Müslüman komiteler kurulmasıydı. Ancak Peja Birliği uzun ömürlü olmamış Sultan tarafından dağıtılmış ve özerklik hareketi gelişmemiştir.

d.) Reformlara Karşı Silahlı Ayaklanmalar

Arnavutların Makedonya'daki reformlara karşı tepkileri Peja Birliği'nin dağılmasından sonra da bitmedi. Bu yıllarda Şemseddin Sami (Fraşerin) başta olmak üzere İstanbul'da bulunan Arnavut aydınları, Arnavutluk meselesi ile ilgili farklı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Meşhur Ansiklopedisi Kamus-ül Alam eserinde verilen coğrafi tanımlamalarına göre Makedonya ile ilgili şöyle yazılıyordu:

“...Çünkü tarihe riayet etmek lazım gelse hiç olmazsa Makedonya'nın⁸⁷ tamamıyla Arnavutluk'a ait olunması icab edecektir...”

1902'de Rumeli Vilayetleri Islahat Komisyonu kurularak başına Avlonyalı Ferid Paşa tayin edildi. Abdülhamit Kırmızı'ya göre Sultan II.Abdülhamid, Makedonya reformlarında Arnavutların muhalefetini göz önüne alarak Arnavut asıllı olan Paşa'nın tayin edilmesi ustaca bir diplomatik eylem idi.⁸⁸ Esasen bu ıslahat, Kosova'nın Müslüman ahalisi arasında hoş karşılanmadı. Hristyanlardan jandarma ve kır bekçisi tayin edilmesi, Kosova'da Arnavutlar arasında ayaklanmalara sebep oldu. New York Times gazetesinin Eylül 1902 tarihli bir sayısında olaylar şöyle ifade edilir:⁸⁹

“Üsküp (Kosova) Vilayeti'ndeki, Muhabirimize göre Vilayetin ahalisi kötü bir durumda bulunmaktadır. Buralada çoğunluk olan Arnavutların küstahlığı her gün daha dayanılmaz hale geliyor. The Era (gazetesi)nin yazısına göre, genel bir bakışı, Arnavut ve Makedonyalı çetelerinin halka zülm etmeleridir.”

⁸⁷ Şemseddin Sami, **Kamus-ül Alam**, Mihran Maatbası, İstanbul 1889, s. 149.

⁸⁸ Kırmızı, **a.g.e.**, s. 974-976.

⁸⁹ BOA, **HR.SYS**, 67/15.

1903'te Mürsteg Programının ilanından sonra, yine Kosova Vilayeti'nde ayaklanmalar çıkmıştır. Programda yer alan Jandarma'nın Hristyanlardan tayin edilmesi ve Avusturya-Macaristan ile Rusya'nın birlikte konsoloslar açabilmeleri maddeleri, tutucu bir avhali olan Kosovalı Arnavutların tepkisine neden olmuştur. 4 Nisan 1903'te "Novie Vriyema" gazetesi Arnavutluk'taki reformların uygulamasını şöyle ifade etmiştir:⁹⁰

Mitroviçe'de tahaşşüd eden Arnavutlar zat-ı hazret-i şehri-yariye çekmiş oldukları telegrafnamede ıslahatın adem-i icrasını taleb etmişlerdir. Arnavutların ıslahat-ı mütesavire bilakis ıskat edilmedikçe hareket-ı igtışaşkaranelerinden vazgeçmeyeklerine dair silah olarak vuku-u bulan isyanları arasında Makedonya'da ne gibi şeyi yapılabilir Hükümet-ı Seniye'nin muhafaza-ı nüfuzu için İstanbul'da bulunan Arnavut taburlarını istibdal ile beraber eski Hristyan ve Makedonya'da bulunan Arnavutların silahlarını toplamak iktiza eder. Ancak bu suretle istenilen Islahatı Rumiline idhal olunabilir.

Reform programının ilanının ardından hemen Vuçitrin'de Hristyan jandarmalar aleyhine bir kalkışma olmuştur. 1200 Arnavut Vuçitrin'e inmiş ve kazada jandarma yapılan 12 kadar Hristyanın kendilerine teslimini istemişlerdir.⁹¹ Mitroviçe yakınlarına gelir gelmez dileklerini hemen değiştirmiş yeni gelen Mitroviçe Rus Konsolosu'nu istemediklerini ve onun memleketten çıkmasını dilediklerini ifade etmişlerdir. Ancak olaylar bununla da dinmemiştir. Rusya'nın Mitroviçe Konsolosu Grigoriye Stepanoviç kasaba civarında gezerken hadiselerden etkilenen Geylan adlı bir Arnavut'un taarruzuna uğramıştır. Konsolos, hemen hastaneye kaldırmış ve dokuz gün yaşadıktan sonra ölmüştür. Manastır'daki diğer bir Rus konsolosu Aralık ayında bir zabıt tarafından öldürülmüştür.⁹² Bu hadiseler üzerine Rusya Babıali nezdinde sert protestoda bulunmuştur. Sırp ve Bulgar komitacıları ise olayları fırsat bilerek tekrar dağlık bölgelere çekilmişler ve baskınlar yapmaya başlamışlardır.⁹³

⁹⁰ BOA, Y.PRK.TMK., 46/57/1.

⁹¹ Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir 1944, s. 294.

⁹² BOA, Y.PRK. TMK, 47/12.

⁹³ Ünlü, a.g.e., s. 249.

Ekim 1904'te imzalanan Mürzsteg senedi kapsamında Kosova vilayetine 6 zabıt gönderilmiştir. Yeni bir idare oluşturulmasını öngören 3. madde buralarda çeteçilik faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Bu yılda Kosova'da Arnavut isyanı çıkmış, Eylül'de Lumalılar isyan etmiş ve reformları protesto etmek için Prizren şehrini işgal etmişlerdir.⁹⁴ Yakovalılar da ayaklanarak Hıristyan jandarma kabul etmeyeceklerine dair umumi bir genelge yayınladılar. Reformların temel amacının Sırlar ve Bulgarlar lehine olduğunu iddia eden Arnavutlar Kosova'da sık sık bu unsurlara saldırmışlardır. Bu yüzden Rusya, Osmanlı Hükümeti'ne Kosova Vilayeti'nde Sırlara zarar veren Arnavutların takip edilmediği, cezalandırılan Arnavutların serbest bırakıldığı ve Sırların güvenliği için gerekli tedbirlerin alınmadığı yönünde sürekli uyarılarda bulunmuştur.⁹⁵

Diğer taraftan Romanya ve İtalya'da yaşayan Arnavut kolonileri daha ulusçu bir bilinç taşımaktaydı. Makedonya Sorunu'nunda Kosova ve Manastır gibi Arnavut vilayetlerinin tehlikede olduğunu değerlendiren ulusçu karakteriyle birçok kongreler organize etmişlerdir. Nitekim Makedonya "ıslahat" planının ilanını takip eden günlerde Bükreş'teki toplantıda Osmanlı Hükümeti ile mücadele esası kabul edilmiştir. 1903 yılında Napoli'deki İtalyan-Arnavut kongresinde alınan kararlar da oldukça dikkat çekicidir. Bu kararlardan bazılarında beş vilayetin birleştirilmesi (Yanya, İşkodra, Manastır, Kosova ve Selanik) ve İşkodra merkez olmak üzere bir genel vali ile bu birleştirilmiş vilayetlere özerklik verilmesi, Arnavutlar arasında eşitlik sağlanması (dinsel ayrımların ortadan kaldırılması), diğer Arnavut komiteleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi gibi önemli konular dile getirilmiştir.⁹⁶ Fakat gerek siyasi, gerekse dini teşebbüs ve müracatların hiçbirinden fayda sağlanamamıştır. II. Meşrutiyete kadar Arnavutluğun idaresi aynı durumda devam etmiştir.

⁹⁴ Sönmez, a.g.e., s. 57.

⁹⁵ Stavro Skendi, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1967, s. 92.

⁹⁶ Bilgin Çelik, **II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Uluşçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Tezi, İzmir 2003, s. 156.

2. Bulgar Hareketleri

19. yüzyılda diğer Balkan Milletleri gibi Bulgarlar'da da milliyetçilik bilincini uyanmaya başlamıştır. Mahir Aydın'ın eserinde ifade etmiş olduğu gibi Bulgarların milliyetçilik hareketlerinin ardında üç temel sebep vardı. Birincisi, Fener Patrikhanesi'nden ayrılmak çabası; ikincisi, küçük sanayinin güçlenmeye başlaması ve Osmanlı Devleti'nin askeri ve idari bakımdan zayıflamasıydı.⁹⁷

Ayastefanos Antlaşması ile "Büyük Bulgaristan"ın kurulması öngörülmesine rağmen Berlin Kongresi'nde bu hayal bozulmuştur. Berlin Kongresi'nden çıkan Bulgar Prensiği'nin kurulması kararından sonra 1885'te Doğu Rumeli'yi işgal eden Bulgarlar, Balkan topraklarını büyük bir ölçüde ele geçirmişlerdir. Fakat Berlin Antlaşması'nın 23. maddesine göre Makedonya bölgesinde öngörülen reformlar Bulgarlar açısından "Büyük Bulgarista'nın Rüyası"na engel teşkil ediyordu. Bu maddeye rağmen Bulgarlar, Makedonya'yı topraklarına katma fikrinden vazgeçmediler. Çeşitli komiteler kurarak Makedonya bölgesinde yaşayan Bulgar toplumunun uluşçu bilincini uyandırmaya ve Bulgaristan lehinde etkilemeye çalıştılar. Bulgarlar Makedonya bölgesinde faaliyet gösteren birçok komiteler kurulmuşlardır:⁹⁸

1. Bulgar-Makedon Merkez Komitesi (1879)
2. Makedonya Komitesi (1887)
3. Yurtseverler Komitesi (1887)
4. Merkezi Edirne-Makedonya Komitesi (1890)
5. Makedonya Öğrenci Komitesi (1890)
6. Makedonya Poliitik Komitesi (1896)
7. Genç Makedonya Komitesi (1896)
8. Makedonya Bulgar Komitesi (1902)

Kosova Vilayeti'nin Bulgaristan ile olan ilişkileri çoğunlukla komitelerin ve çetelerin faaliyetleri neticesinde gündeme gelmiştir. Bulgar komiteler Makedonya

⁹⁷ Mahir Aydın, **Osmanlı Eyaletindeki Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996, s. 17-19.

⁹⁸ Aydın, **a.g.e.**, s. 143-144.

genelinde olduğu gibi Kosova'da da Müslümanların taarruzlarına uğradıkları feryatlarıyla Avrupa'nın dikkatini çekmek amacındaydılar.⁹⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Üsküp, Selanik ve Kosova gibi yerlerden Rus askerinin tarafında bulunan ve savaştan sonra memlekte dönmeyerek Rusya'ya firar etmiş 12 bin civarında Bulgar daha sonra Bulgaristan'a dönüp bazı köylere saldırarak yağmalamaya başlamıştır. Bir süre sonra Bulgar milliyetçiler tarafından çete kurma amacıyla bu firar etmiş kişilere 4 bin kişi daha katılmıştır. Selanik, Manastır ve Kosova taraflarına geçerek bu kişiler çetelere sevk olunmuşlardı. Buna önlem almak isteyen Babıali tarafından 17 Ağustos 1886 tarihinde Selanik, Kosova ve Havalisi Umum Kumandanlığı'na bir telegraf çekilerek bu çeteler fesadın ve huduttan içeri önlemesi yolunda her türlü tedbirler alınması için emir verilmiştir.¹⁰⁰

Ekim 1900'de Dahiliye Nezareti'ne Kosova Valisi'nden gelen bir telegraf, Kosova Vilayeti'ne Arnavut kıyafetleriyle girmeye çalışan Bulgarlar ile ilgili olayları şöyle anlatmaktadır:¹⁰¹

“Selanik ve Kosova ve Manastır vilayetlerinde ıka' fesad ve icrayı tahrikât maksadıyla Makedonya Komitesi tarafından beş lira maaşla yedi kişinin Niş tarikiyle gönderildiği Bulgaristan Komiserliğinden arz ve izbar edilmesi üzerine bu babta tekayüdat ve tebsirat mutemadiyye bil-icra eşhas merkumenin vurudunda hemen derdest ve tevkif edilerek önce teşebbüsat-ı müfsidetkarneye asla ve kat'an meydan verilmemesi muktezayı İrade-i Seniyye-i Hazret Hilafetpenahiden olduğu Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabet Celilesinden tebliğ ve iş'ar buyrulmasıyla bu bapta icra ettirilen tahkikat ve tahribat neticesinde eşhas-ı merkumedan altı kişinin Debre biçimi Arnavud elbisesini lâbis ve bellerinde gümüşlü revolver olduğu halde Niş tarikiyle İvranya'ya geldikleri ve hudud-ı hakaniyi tecavüze çalışmakta oldukları ve İvranya'da Pren tarafından kendilerine bazı güna muavenet edilmekte olduğu anlaşıldığından bunların hudud-u hakanideki memurlarımıza teslimi ve yahud hudud-

⁹⁹ Ünlü, a.g.e., s. 244.

¹⁰⁰ Ünlü, a.g.e., s. 245.

¹⁰¹ BOA, A.MTZ, 68/25.

u hakaniden uzak bir mahalle def' ve teb'id edilmeleri için harbiye hükümeti nezdinde teşebbüsât-ı lâzime icrâsıyla beraber bu babta Bulgaristan Komiserliğinde tebligat ifası ifâdesine ve eşhas merkumadan Marko ve Ludmani namında biri dahi bu tarafa tecavüz etmesiyle Kumanova kazasında derdest edülüp taht-ı nazarete alınmış olduğundan merkum hakkında dahi ne yapılmak lazım gelecekte ve tazaruatına dair vilayet polis ser komiserliğinden i'ta olunan takrir merbutu eşhas-ı merkumenin esami ve işkalini mübeyyin pusula ile beraber leffen takdim ve tesyar kılınmış olmağla münderecatına nazaren iktizasının ifâ ve keyfiyetin emir ve inbâ buyrulması menut İrade-i Celile-i Nezaretpenahileridir olbapta emr u ferman hazret menlehül emrindir”

Kosova Vilayeti'nin en doğusunu Bulgar ahalisi oluşturmaktaydı ve Bulgar Prenslığı'nın sınırında Bulgar çeteleri daha yoğun bir biçimde faaliyette bulunuyorlardı. Diğer taraftan bu faaliyetler Osmanlı yerel yönetimi tarafından dikkatle takip edilmekteydi. Nitekim Kosova Vilayeti Polis Başkomiseri Derviş Efendi, 4 Mayıs 1902 tarihinde Babıalı'ye takdim olunan arzında, Makedonya Bulgar Komitesi mensuplarından ele geçirilen ve aralarında, nizamnameler, davetnameler, risaleler, silahlar, komitenin şifre anahtar, şifreli mektuplar ve komitenin yayın organı olarak Bulgaristan'da neşredilen gazetelerin de bulunduğu, 297 adet evrakın bir cedvelini vermiştir.¹⁰²

Gerçekleşen tüm tahkikatlara rağmen Bulgarların ayaklanma faaliyetleri durmamıştır. 2 Ağustos 1903'te, İMRO'nun ihlakçı kanadı Selanik ve civarında meşhur İlinden Ayaklanması'nı düzenledi. Fakat bu ayaklanma Bulgar Prenslığı'nden destek almamasıyla Makedonya, Türkler ve Arnavutların desteğiyle beraber Osmanlı ordusu tarafından bastırılmıştır. İlinden Ayaklanması'nın bastırılmasından sonra Makedonya'da faaliyet gösteren Bulgar çetelerinin etkisi zayıfladı ve köylerden gelen destek azaldı. Rusya Devleti'nden gelen desteğin de zayıflamasıyla beraber ve İlinden başarısızlığından dolayı federalistlerin egemenliğine geçen İMRO, Sultan II.Abdülhamid tahtan idirmeye çalışan Jön Türlerle işbirliği yapmaya çalıştı. Otonom bir Makedonya fikrinin savunucuları ile Makedonya'nın Bulgaristan'a

¹⁰² Mahir Aydın, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya Bulgar Çete Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 9, İstanbul 1989, s. 215.

iltihaketmesini isteyen komitacılar arasında Komitesinin içerisinde gerginlik bir ortam oluşturmasıyla sonuçlandı.¹⁰³

Bulgar Prensliği ile Kosova’da faaliyet gösteren Bulgar çeteleri arasında ilişkiler sık sık bozulmuştur. Bulgar komitacılar ve çeteler Rusya ve Avusturya devletlerinden destek görmekteydi. Lakin, Bulgar çetelerine karşı Osmanlı Hükümeti de tedbirler almaya devam etmekteydi. Bu yüzden Kosova Vilayeti dahilinde 1.000 kişiden oluşan bir jandarma taburu oluşturulmuştur. Osmanlı memurları da Bulgar çetelerine destek verilmemesi konusunda Bulgar köylü ve Hristiyan ileri gelenleri ikna etmeye çalışmıştır. Fakat Osmanlı hakimiyetinin sona ermesine kadar Kosova Vilayetindeki Bulgar çeteleri ve komiteciler faaliyette bulunmuştur.¹⁰⁴

3. Sırp Hareketleri

19. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında bulunan Sırp halkı arasında, özellikle Rusya Devleti’nin desteğiyle Milliyetçilik fikri ve Milli bilinç uyanmaya başlamıştır. 1848’deki özerkliğini kazandıktan sonra İliya Garaşanin tarafından hazırlanan “Načertanija” platformuna göre Ortaçağ’ın Sırp devletine atıfta bulunularak Sırbistan’ın Güney topraklarına doğru genişletilmesi ve Güney Slavlarının temsilcisi olarak görülen Sırp’ların, Garaşanin önderliğinde büyük bir devletin kurulması amaçlanıyordu.¹⁰⁵ Kısacası, Kosova, Karadağ, Makedonya ve bugünkü Kuzey Arnavutluk gibi bölgeler “Büyük Sırbistan”ın muhtemel toprakları olarak görünmüştür. Şüphesiz ki bu planlarda ve Sırp Milliyetçiliğinde Kosova da mitolojik ve dinsel perspektifler taşımaktaydı. “Eski Sırbistan” olarak görülen Kosova ve civarı Ortaçağ Duşan Devleti; I. Kosova savaşında Prens Lazar’ın Sırp halkının adına “kurban olunması”; Kutsal İpek Kilisesi ve Ortodoks azizleri gibi bazı tarihsel ve dinsel argümanlarıyla güçlü bir milliyetçiliğin oluşturmasına yol açmıştır. Sırlara

¹⁰³ Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 210.

¹⁰⁴ Ünlü, **a.g.e.**, s. 246 - 247.

¹⁰⁵ Ivo Banac, **The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics**, USA, Cornell University Press, 1992, s. 82.

için Kosova'nın önemini anlamak için Ćedomilj Mijatović'in hatırlarındaki ifadeler yardımcı olacaktır.¹⁰⁶

“Kosova ne demek? Büyük bir ova'dır... Lakin, Biz Sırlar için coğrafi ve strateji terimlerinden ötesi, bir ulus psikolojisi, tarihsel bireşimi simgeleyen bir terim; Sırların tüm dünyaya, mağlubiyeti manevi zafere, ulusal trajediyi de ulusal gurura dönüştürbileceklerinin göstermesidir.”

93. Harbi'nden sonra Sırbistan'ın Kosova'ya doğru ilerleyişini engelleyen Berlin Kongresi olmasına rağmen Kosova'dan hiçbir zaman vazgeçilmedi. Bulgarların, Kosova'da Sırp unsurların varlığını inkar etmesi ve Kosova'da yaşayan Sırlara yönetilen politikaları yüzünden Sırlar kendi çeteleri kurarak Kosova Vilayeti'ndeki faaliyetlerini başlattılar. 1886'da Sırbistan'da kurulan “Aziz Sava Cemiyeti” tarafından Kosova ve Makedonya bölgelerinde faaliyet gösteren Sırp çeteleri idare edildi.¹⁰⁷ Bundan sonra Sırlar Kosova'da faaliyetlerini arttırdılar.

Kasım 1889'da Kosova Vilayet merkezinin dışında Priştine şehrinde ilk Sırbistan konsolosluğu açılmıştır.¹⁰⁸ Sırbistan Hükümeti bu konsolosluklarla Kosova'da Sırp okulları açarak ve Sırpça kitaplar yayımlayarak Kosova'da yaşayan Sırp unsurları arasında milli bilinci uyandırma amacındaydılar. O zamana kadar Kosovalı Sırlar arasında Bulgar Kilisesi'nin gölgesi altında olması nedeniyle milliyetçiliğin etkisi pek çok hissedilmemiştir. Priştine Konsolosu Teodor Stanković'in kaydettiği gibi: *“Geldiğimde Priştine'de yaşayan bizim Sırlar kendi etnik kökenini göstermeye korkuyorlardı”*¹⁰⁹. 1899'da aynı konsolosa göre Yunan Harbi'nden dönen Kosovalı Arnavut Müslümanlar harb meydanında kazanmış olmalarına rağmen Yunanlılara destek veren Büyük Devletlerin kararlarından dolayı sinirlenip silahlarını bırakmayarak Sırp unsurları esir olarak tutuyorlardı. Bu yüzden

¹⁰⁶ Ćedomilj Mijatovich, **The Memoris of a Balkan Diplomatist**, London, Cassell and Company, 1917, s. 219.

¹⁰⁷ **Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent- İstanbul, 1992, s. 80- 81.

¹⁰⁸ Wayne S. Vucinich, **Serbia Between East and West: The Events of 1903-1908**, Stanford, Stanford University Press, 1954, s. 125.

¹⁰⁹ Langdon T. Healy, **Serbia Elites, Kosovo, and The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representantion and Policies**, Doctor Thesis, Departament of History- İndiana University, 1997, s. 181.

Sırbistan Hükümeti, Konsolostan Arnavutlarla barışlaması niyetiyle Arnavut derbeyleri ve Arnavut aşiret reisleri ile buluşulmasını istemiştir. Ayrıca Kosova'da bulunan Sırp unsurları Arnavut saldırganlardan muhafaza etmek amacıyla silahlar dağıtılması çağrısında bulunmuştur.¹¹⁰

Sırp Hükümeti'nin Arnavut derbeylerin reisleriyle temas kurması Kosova Vilayeti'nde gelecek yıllarda da izlenecek bir politika olacaktır. Üsküp'te bulunan Avusturya-Macaristan Başkonsolosuna göre İpekli Zaimi Sülalesi'nin temsilcileri 1889 yılında Sırp Hükümeti'nin davetiyle Belgrat'ı ziyaret etmişlerdir. 1901'de yani iki yıl sonra bu zatlar yine Belgrat'ı ziyaret ederek Sırp Devleti tarafından silahlar, para ve bahşiş hediye olarak almışlardır. Fakat, bu silahlar Adem Zaimi tarafından Şubat 1902 Sırp unsurlarına karşı kullanılmıştır. İpek'te itibarı olan ve aynı zamanda Zaimi kabilesinin rekabetçisi olan Mulla Hacı Zeka, Osmanlı yerel otoritesine ve Padişah'a bir mektup göndererek Adem Zaimi'nin İpek'ten sürgün edilmesini rica etmiştir. Bu yüzden Adem Zaimi bu haberini alınca Zeka'yı silahla vurarak öldürmüştür. Peja Birliği'nin reisi meşhur Hacı Zeka'nın ölümü iki kabilenin arasında büyük bir çatışma nedeni olacaktı. Aynı zamanda Sırp Devleti, onu Sırp planları için bir tehdit olarak gördükleri için Zeka'nın ölümünü büyük bir zafer olarak görmüştür.¹¹¹

1903'te Osmanlı Padişahı tarafından Osmanlı Devleti sınırlarında yaşayan Sırp'ların ayrı bir unsur olarak sayılması yönünde bir irade yayınlanmıştır. Bu yüzden Hüseyin Hilmi Paşa Makedonya reformlarında Sırp'ların ayrı bir nüfus olarak sayılmasını ve Sırp'ların sayımının yapılmasını emretmiştir.¹¹² Diğer yandan Sırbistan Hükümeti, Kosova ve Makedonya'da bulunan Sırp'lar Mürszteg reformunu olumlu bir şekilde karşılamıştı. Fakat özerk bir Makedonya fikrinden de endişe duymuşlardı. Özellikle Avusturya-Macaristan'ın reformların etkisiyle güçlenmesinden rahatsız olunuyordu.¹¹³

¹¹⁰ Healy, a.g.e., s. 191.

¹¹¹ Healy, a.g.e., s. 212-213.

¹¹² Tokay, a.g.e., s. 56.

¹¹³ Vucinich, a.g.e., s. 125.

1904'te Kosova Vilayeti'ne bağı olan bazı sancaklarda Arnavutların İstanbul tarafından desteklendiği yargısıyla Osmanlı Devleti Sırlar ile yine karşı karşıya gelmiştir. Bu yüzden Sırbistan Hükümeti bu hareketleri Hristiyanlar aleyhine yapıldığını belirterek Osmanlı-Sırbistan hududuna askerler yerleştirmiştir ve silahlar dağıtılmıştır. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, hudutlarda bulunan çok sayıda askeri birliklerinin Arnavutların Sırp hududuna saldırısını önleyebilecek güçte olduğunu beyan etmiştir.¹¹⁴

Sırlar, Mürszteg reformunun 3. maddesinin hoşnutsuzluğundan dolayı 1904 yılından sonra çete eylemlerini artırmaya başlamıştır. Fakat, Kosova ve Makedonya'da faaliyet gösteren Sırp çeteleri iki gruba ayrılmışlardı. Biri Belgrat'taki yönetimden yönetilenler, diğeri ise bağımsız bir şekilde eylemlerini yapanlardı.¹¹⁵

Sırlar, Makedonyadaki kasabalarda şubeleri bulunan ve merkezi Belgrat'ta olan bir Harici Komite oluşturmuşlardır. Kosova'da Sırp hareketinin merkez komiteleri ve Manastır Vilayetinin Ohri ve Köprülü gibi kasabalarında yerel Sırp Savunma Komiteleri bulunuyordu. Bunlar Manastır Vilayeti'deki Bulgarlara karşı savaşmaktan başka Kosova'daki İpek, Prizren ve Priştine bazı şehirlerde Müslüman Arnavutlara karşı savaşıyorlardı. Fakat 1904'den sonra Sırbistan ile Bulgaristan arasında imzalanan dostluk antlaşmasından sonra sık sık Bulgar ve Sırp çeteleri yakınlaşmaya başlamıştır.¹¹⁶

1907'de Büyük Devletlerin temsilcileri Sırp Hükümeti'ni Makedonya'ya müdahale konusunda uyardılar. Sırp Başbakanı Nikola Paşiç Makedonya içindeki çete hareketlerinden gelen bu gerginliği bilidirerek Sırbistan dahilinde hareket eden çetelerin denetlenebileceğini, fakat Osmanlı sınırları içindeki çetelerin önlenebilmesi için bir şeyin yapılamayacağını vurguladı.¹¹⁷ Lakin, Sırbistan Hükümeti resmen çetelerine destek vermediğini açıklasa da diğeri taraftan Arnavut kabile reisleriyle

¹¹⁴ Ünlü, a.g.e., s. 239.

¹¹⁵ Vucinich, a.g.e., s. 160.

¹¹⁶ Aynı eser, s. 132.

¹¹⁷ Tokay, a.g.e., s. 89.

temas kurup ve Kosovalı Sırpıları silahlandırarak 1912'ye kadar faaliyetlerine devam edecekti.

4. Kosova'da "İttihad ve Terakki Cemiyeti"nin Faaliyetleri

"Jön Türkler ve 1908 İhtilali" kitabında ifade ettiği gibi Ernest E. Ramsuar'a göre İttihat ve Terakki'nin çekirdek kadrosunu oluşturan topluluk, 19. Yüzyılın başlarına kurulmuş olan İtalyan Carbonari cemiyetini örnek alarak kurulmuştur. Arnavut aydınlarından Ohrili Doktor İbrahim Temo İtalya'ya yaptığı bir seyahata Napoli'deki Mason loncası olan Carboneri cemiyetine ziyaret ederek ve örgütten aldığı bilgiler 1889 yılında İstanbul'a dödüktan sonra benzer bir cemiyet teşkilatında bulunduğu ve cemiyetinin 1/1 Nolu üyesi oldu.¹¹⁸ Cemiyetinin Sultan II. Abdülhamit'in "mutlakiyeti"ni karşı ve 1876'nın Kanun-i Esasını yeniden getirmesini gibi amaçlarını çabası bulundu. İbrahim Temo'nun hatırlarına göre toplantılarla Arnavut arkadaşlarının örgüte kazandırılmaya amacıyla şu bilgiler vermektedir:¹¹⁹

"İlk defa medreselilerden Kosovalı ve Hürriyette mebus olan İbrahim Efendi'yi ve mülkiye mezunlarından Necip Bey Draga'yı, Görice mebusu Şahin Kolonya'yı cemiyetimize soktum. Hafız İbrahim Efendi, Edirne'de Ramazan hocalığı yaparken serbestçe nasihatte bulunması neticesi mahpushanede posta memurlarından Talat Beyi de cemiyete aldı. Bu sebepten Talat da mürşidi, Hafız İbrahim Efendiyi çok severdi, bana karşı da muhabbeti vardı."

Kosovalı olanlar İbrahim Efendi ve Üsküplü Draga ailesinden gelen Necip Bey "İttihat ve Terakki"nin önemli üyelerindendir ve ileride bahsedeceğimiz gibi Necip Bey Draga Firzovik Toplatısında önemli bir rol oynayacaktı. Lakin, Müslüman ve tutucu bir kimliğiyle ve Abdülhamidin en destekçi bölgesi sayılan Kosova Güneylilerinden ziyade cemiyetinin faaliyetlerinde pek çok bulunmamışlardı. Bir

¹¹⁸ Ernest E. Ramsuer, *Jön Türkler ve 1908 İhtilali*, Sander Yayınları, İstanbul 1982, s. 31-32.

¹¹⁹ İbrahim Temo, *İbrahim Temo'nun İttihat ve Terakki Anıları*, Arba Yayınları, Ankara 1994, s. 18.

Arnavut olan Resneli Niyazi Bey'in hatırlarında ifade ettiği gibi çoğunluğu Güney Arnavutları İttihatçılarla işbirliğinde bulunmuşlardır.¹²⁰

“Abdülhamit hükümetinin Rumeli'deki tavrından yüz alan yerli Bulgarlara karşı İttihat ve Terakki'nin ufak bir çetesi, Türklerin hak ve hukukunu müdafaa için büyük gayret gösteriyordu. Ayrıca bu fedakârlıklar, bu ciddi hareket Debre'nin ve bütün çevrede bulunan Arnavutların da gönlünü kazanıyor ve itimadını temin ediyordu. Mıntıkadaki Arnavutlar da parti parti gelerek İttihat ve Terakki Cemiyetine iltihak isteğiyle Ohri'ye, Resne'ye, Manastır'a üsüsüyorlardı. İttihat ve Terakki Cemiyetine girebilmek için bazı şartlar ortaya konmuştu. Bu vasıflan tasımayanlar alınmıyordu. Hususiyetle Arnavutluk için çalışan komiteye bağlı olanlar topluca girme arzusu karşısında bu arzulan kabul edilmemisti. Bu hareketi de Cemiyetin sağlam bir karaktere sahip olduğunu gösteriyordu. Baska bir ifadeyle İttihat ve Terakki Rumeli'de Arnavutluk, Bosnaklık, Hırvat, Ulah gibi azınlıkların bölünmesini değil, Osmanlı İmparatorluğu potasında birlesip hürriyet ve mesrutî idare altında yasamasını gaye edinmiş bulunuyordu.”

Paris'te düzenlenen Birinci Jön Türk Kongresi'ne, Osmanlı unsurlarını oluşturan Türk, Arnavut, Arab, Kürt, Rum, Ermeni, Çerkez ve Musevi temsilciler de katılmışlardır. Kongreye katılan Arnavut temsilciler arasında İbrahim Temo, Derviş Hima, Hoca Kadri, Yaşar Erbera ve Avlonya'lı İsmail Kemal Bey yer almaktadır. Avlonya'lı İsmail Kemal Bey bu kongrede Sebahattin Bey grubunun içinde yer almıştır.¹²¹

Arnavut Ulusal tarihinde ilk ulusçu çetesi sayılan 1906 tarihinde Bektaşî tekkesinde kurulmuştu. “Manastır Komitesi” yada “Toska Çetesi” isimleriyle bilinen bu komitacılar Bektaşîlerin etkisiyle hem ulusçu bir kimliği benimsemiş hem de Jön Türklerin fikirlerinin sahibimdir.¹²² Arnavutça'da “Vdekje a Liri” Türkçe karşılığı “Ya Ölüm, Ya Hürriyet” olan Jön Türk sloganlarını kullanmaktaydı. Çetenin reisi

¹²⁰ Resneli Ahmed Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 171-172.

¹²¹ Sönmez, **a.g.e.**, s. 79.

¹²² Çelik, **a.g.e.**, s. 62.

Çerçiz Topulli ile Niyazi Bey arasında yakın ilişkilerde bulunduğu Çerçiz'e gönderdiği bir mektupta şöyle yazılıyordu:¹²³

“Takip ettiğimiz istikamet vatanın felâketine sebep olacağından seninle en çok mücadele eden bendim. Fakat şimdi sana elimi uzatıyorum. Bundan böyle birleşip beraber çalışmanın zamanı geldi. Arzu ettiğin şartlar içinde nerede dilersen görüşelim, elele vererek vatanın kurtuluşuna beraber çalışalım. Çünkü sürüden ayrılanı kurt kapar.”

Reformların uygulanmasından kaynaklanan Kosovalı Arnavutların tepkisi ve Avrupalı güçlerinin baskısı arasında bulunan Sultan II. Abdülhamid sık sık Arnavutların ayaklanmasının bastırılmasını emretmişti. Fakat bu olaylara rağmen, Kuzey Arnavutlar Abdülhamid'in en güvenilir destekçileri sayılmaktadır. Bayram Curri ve İsa Boletin gibi feodal beylerin sarayla menfaat ilişkileri hala mevcuttu. Lakin Kosova bölgesinde tutucu Arnavutlar reform sürecinde görevli olarak bulunan Avrupalı subaylar özellikle Avusturyalılara karşı tepki göstermişlerdir ve Jön Türkler de bu tepkileri amaçları için uygun şekilde kullanmışlardır.¹²⁴

1908'de Reval Görüşmelerinden sonra İttihatçılar “Reval'de Türkiye'nin taksimine karar verildi” diye iddia ederek Makedonya'da büyük bir propaganda yapıyorlardı. Bu yüzden, Prizren'de bulunan Avusturya-Macaristan konsolosuna göre bir ay sonra Ferizovik ovasında toplanan Arnavutlar, İttihatçıların propagandası etkisinden Avusturya-Macaristan bölgeyi işgal edebileceği korkusuyla toplanmışlardır. Böylece Kosova Vilayeti'ndeki yapılan Ferizovik Toplantısı Jön Türklerin tarihinde en önemli olaylarından biridir.¹²⁵

¹²³ Niyazi, a.g.e., s. 231.

¹²⁴ Çelik, a.g.e., s. 78.

¹²⁵ Aynı yer.

C. FERİZOVİK TOPLANTISI VE II. MEŞRUTİYET

1. Ferizovik Toplantısına Götüren Gelişmeler

9-12 Haziran 1908 tarihlerinde İngiltere Kralı ile Rus Çarı II. Nikola arasında Makedonya sorunu ve reformlarına ile ilgili “Reval Görüşmeleri” olarak bilinen görüşmeleri yaptılar. Böylece Jön Türklerin uzunca Makedonya sorunu ile ilgili endişenelerle bu görüşmeler Jön Türk istiklalini çok etkileyecektir. Jön Türkler, “Reval’daki Makedonya’nın bölünmesini ve taksimine karar verildi” şeklinde büyük bir panikte bulunmuşlar ve bunu propagandasını yapmışlardır. Böylece, Reval Görüşmeleri ile dağa çıkan meşhur Resneli Niyazi Bey arasında yalnız 21 gün var. Niyazi Bey kendi hatıratında şöyle yazıyor:¹²⁶

“Uzun yazmayı lüzumsuz buluyorum. Alçakça yaşamaktansa ölmeyi daha münasip buldum. Bu sebeple silâhlendirdiğim simdilik iki yüz vatan çocuğu ile memleketim için ölüme gidiyorum. Gerek esimi, gerekse kardesimin çocuklarını sana emanet ediyorum. Eşimi, dün de bildirdiğim gibi, yarın, olmazsa Pazar günü her hâlde yeğenim Şevki ile İstanbul'a sevkediniz.

Bundan böyle ya ölüm ya da vatanın kurtuluşu!”

3 Temmuz 1908

Kolağası Ahmet Niyazi

1876 Kanun-i Esâs’ını yeniden ilan etme çabalarında bulunan İttihatçılar, Makedonya bölgesinde özellikle Manastır vilayetindeki zabıtalara cemiyete davet ederek güçlü bir destek sağlamış ve bu dönemdeki suikast eylemlerini başlatmışlardır. Selanik Merkez Komandanı Kaymakam Nazım Bey, “Cemiyet-i Fesadiye” isimlendiren Jön Türkler’in faaliyetlerine toplandığı Saray’a bilgilendirmek niyetiyle İstanbul yolunda çıktığında İttihatçıların tarafından düzenlendiği bir suikast girişiminde bulunmuştur, fakat suikast başarısızlıkla sonuçlandı. Bu suikasttan sonra

¹²⁶ Niyazi, a.g.e., s. 210

Mahir Paşa başkanlığında bir komisyon oluşturularak Sultan II. Abdülamid'e bir rapor sunacaktı. Bu rapor için 3 vilayette, Kosova, Manastır ve Selanik'te araştırma yapmak amacıyla müfettişler görevlendirilir. Böylece İttihatçıları Abdülhamit'in aldığı bu tedbirler rahatsız etmiş ve planlarını hızlandırmak zorunda kalmışlardır.

Lakin, Niyazi Beyin dağa çıkmasından hemen sonra Saray, Mitroviçe'deki görevli olarak bulunan Arnavut asıllı olan Birinci Ferik Şemsi Paşa'nın Niyazi Çetesini yakalamak ve onun ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilmişti.¹²⁷

(Yıldız'dan)

“Resne’de bulunan Seksen Sekizinci Alayın Üçüncü Tabur Kolağası Niyazi Efendi adında lanetin biri ile Resne Belediye Reisi Hoca Cemal, Vergi Kâtibi Tahsin, Polis Komiseri Tahir, Mülâzım Yusuf Efendi ile halk ve askerden mütesekkil yüz kadar eratın tabur deposunu kırarak mevcut mavzer tüfeklerinden yüz kadarıyla cephaneye ve tabur kasasında bulunan parayı alıp İstinye istikametine savustukları malûm olmuştur. Prespe’de bulunan bu tabura bağlı iki zabitin de yetmiş kadar mavzer ve cephaneye ile Asuman köyüne giderek oradaki halkı silâhlendirdikleri, sonra da Resne’ye doğru gittikleri erlerden dördü ile mülâzımlardan birinin avdet ettiği tebliğ edilmistir. Kolağası Niyazi ile arkadaşlarının bu mel’un hareketi ve yedikleri ekmeğe karşı nankörce davranmaları karşısında cezalandırılmaları lâzım gelmektedir. Mıntıkada bir mel’anet ve emniyetsizlik husul edecek olan bu insanların, baskalarına emsal olacak bir şekilde ele geçirilerek mıntıkanın temizlenmesi padisahımız tarafından sizin büyük muvafakiyetinizden beklenmektedir. Padişahımız eskiden beri malûm bağlılık ve muvafakiyet kuvvetinizden hadisenin bir an evvel bastırılmasını Anadolu’dan gönderilecek olan tümenin gelmesine kadar zaman geçirmeyerek orada elde bulunan taburlar ile o istikamete gitmenizi emir vermekte olduğundan nerelerden hangi taburların alınacağını ve bu mev-zudaki mütalaalarınızın kendilerine tebli etmek üzere makine basında ulaştırılmasını arzederiz.”

3 Temmuz 1908

¹²⁷ Niyazi, a.g.e., s. 268.

Aynı günde Padişah'tan gelen bir özel telgraf daha gönderilir. Mitroviçe'deki 18. Nizamiye Fırkası'ndan lüzumu kadar taburun alınıp Anadolu'dan gönderilecek taburlarla birleştirilerek hareket edilmesi emredilir. Telgrafaların gönderildiği günde Şemsi Paşa, Arnavut Müslümanlarla Katolikler arasında bir çatışma ve anlaşmazlıkları çözmek üzere, Prizren şehrinde bulunmaktadır. Sinan Paşa camii önünde bir domuz başı bırakıldığı söylentisi üzerine, şehirdeki azami olan Müslüman Arnavutlar çok sinirenmişlerdir. Bu yüzden, dini değerlerine ve ibadet yerlerine yapılan bu tecavüzlere karşı Arnavut Müslümanlar silahlandırılarak Katolik mahallelerini kuşatma altında tutmuşlardır.¹²⁸ Bunlardan Katoliklere yapılabilecek herhangi bir saldırı, bölgedeki Hristiyanların himayesi altına almayı başaran Avusturya-Macaristan'ın müdahalesiyle sonuçlanabilirdi. Bu yüzden durumu dikkate alınarak Arnavutları sakinleştirmek ve Avusturya-Macaristan'ın müdahalesini önleyebilmek amacıyla Arnavutlar arasında itibarı olan Paşa gönderilmişti. Süleyman Külçe'nin ifade ettiği gibi "Hinzır başı"na benzer olaylar Kosova'nın diğer yerlerinde de yaşanmıştır. Prizren olayından önce aynı konu için Yakova kazasında Arnavut Müslümanlarla Katolikler arasında çatışmalarda çıkıp bu çatışmalar aynı Paşan tarafından barıştırılmıştır.¹²⁹

Aynı zamandaki Üsküp'te açılmış olan bir yabancı çocuklar okulu tarafından Ferizovik civarında bulunan Sarayışte'de düzenleyecek bir gezi, dans ve içkili bir eğlence olabilme ihtimalinin bulunması, muhafazakar Arnavut Müslümanların tepkisine neden olmuş ve silahlı Arnavutlar Ferizovik'te toplanmaya başlamışlardır.¹³⁰ Bu gerginlik ortamını oluşturan faktörlerden biri de Ferizovik yakınlarında bir demir yolu inşası için bazı köylülerin topraklarının Avusturya-Macaristan'a satmayı planlandığı söylentileri de katkıda bulunmaktadır.¹³¹ Şemsi Paşa, Belediye reisi Şehsuvar Bey'den Ferizovik'teki toplanmaya başlayan

¹²⁸ Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, Kitabevi, İstanbul 2013, s. 89.

¹²⁹ Külçe, **a.g.e.**, s. 96.

¹³⁰ Sönmez, **a.g.e.**, s. 87.

¹³¹ Sönmez, **a.g.e.**, s. 87.

Arnavutların haberini almıştı.¹³² Bu büyük Arnavut toplantısını kullanarak Paşa Manastır yolunda Ferizovik’e gelirken, çevre şehir ve kasabalardaki Arnavut ileri gelenlere Padişaha yardım ve destek vermek amacıyla genel bir “Besa” vermesi için Firizovik’te toplanmaya davet etmişti. Böylece Paşa’nın amacı Resneli Niyazi Bey çetesini ortadan kaldırmaktan ibaret olmayıp, İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne dönük bir temizlik hareketinde bulunmaktadır.¹³³ Galip Bey’in raporunun Hüseyin Hilmi Paşa tarafından Babıali’ye gönderilen kopyasında şöyle yazılıyordu:¹³⁴

“..Şemsi Paşa merhum Prizren’den Manastır’a hareket ederken kendisince muayyen olan eşhasa ve Firizovik’e kadar yolun tarafeynindeki kura ve bir taraftan Yakova ve Mitroviça’ya serian haberler göndererek “dinini, devletini, vatanını seven arkamdan gelsin, Firizovik’te ictima etsin, vatan elden gidiyor, Manastır ve sair kasabat ve kura-yı İslamiyyeyi basmışkatliam ediyorlar. Firzovik’e mikdar-ı kafi mavzer esliha ve cephanesi derdest-i celb ve iddihardır. Orada techiz olunacaksınız. Suret-i hareketinizi telgrafla bildiririm. İmdad-i seniyye-i hazret-i padişahı bu merkezdedir” tarzında heyecan-amiz sözlerle ictima’a sebebiyet verilmiş...”

Arnavutlar, 4 Temmuz 1908 tarihinden beri Kosova’nın her köşesinden Ferizovik’e toplanmaya başlamışlardır. Şemsi Paşa Prizren’den trene binmek için Firzovik’e gelir ve buralarda toplananların özel görüşmelerden sorna Belediye Başkanı Rifat Bey’in adamlarından yirmibeş Arnavut gönüllü ile Manastır yoluna çıkmıştı.¹³⁵

7 Temmuz Salı gününde Şemsi Paşa ve üç tabur askeri beraberiyile Selanik’ten getiren tren Manastır istasyonu’na ulaşır. Şemsi Paşa Manastır’da yeni damadı ve Kaymakamlığa yeni tayınan Rifat Beyle görüşmüştür. Lakin, Rifat Bey İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin mensubuydu.¹³⁶ Bundan sonra, Paşa Arnavut reisleriyle olan görüşmeleri ve Ohri Kumandanı Miralay Hamid Bey’le temasa geçerek, Niyazi Bey çetesinin nerede bulabileceğini sorarak İstarova (Pogradec)

¹³² Külçe, a.g.e., s. 48.

¹³³ Hakan Özdemir, **Abdülhamid’i Deviren Kurşun (İsyân, Suikast, İhtilal)**, Timaş Yay., İstanbul 2014, s. 150.

¹³⁴ Özdemir, a.g.e., s. 151.

¹³⁵ Özdemir, a.g.e., s. 163.

¹³⁶ Külçe, a.g.e., s. 65.

Çermenika ve Delafojde yönünde üç kola ayrıldığı haberini aldı. Fakat Manastır'da Cemiyetinin o kadar genişlemesi ki, Şemsi Paşanın en yakın kişiler ve Devlet memurlarında bulunmaktadır.

Aynı günde, Şemsi Paşa Manastır'ın Telgrafanesi'nde Yıldız Sarayı'na haber verdikten sonra Telgrafhane'nin kapısından çıkararak dışarıda meşhur Paşayı karşılamaya gelen halkla karşılaştı ve bu heyecan içerisinde bulunan İttihatçıların mensubu olan Atıf Bey, silahla Paşa'ya doğru giderek 3 kere ateş açarak Paşayı öldürmüştür.¹³⁷ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin büyük bir korkuya ve endişeye getirilen Paşa'nın hareketleri, suikast eyleminin geçmişlerdir. Ünlü Paşa'nın ölüm haberi tüm Arnavutluğa yayıldı ve Frizovik'te toplanan Arnavutlar arasında büyük bir endişe yaşanmıştır.

2. Ferizovik Toplantısı'nda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Etkisi

Arnavut resmi tarihçiliğinde Ferizovik Toplantısı'na pek az dikkat çekilmektedir. Bu nedenle yapılan yorumlar da kısıtlı olmaktadır. Bu yorumlarda genellikle toplantıya uluşçu bir karakter verme çabaları ön plana çıkmaktadır.¹³⁸ Toplantıyı değerlendiren Malcolm'a göre Ferizovik Toplantısı başlangıçta farklı bir amaçla toplanmışsa da İttihatçılar toplantıda kendi fikirlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır.¹³⁹ Ferizovik'te toplanan Arnavutlar, Şemsi Paşa'nın ölümüyle amaçsız ve hedefsiz bir şekilde ortada kalmıştı. Diğer yandan Kosova Valisi Mahmud Şefket Paşa, toplantıyı dağıtmak amacıyla 8 Temmuz'da vilayet Jandarma Komutanı Galip Bey'i Ferizovik'e gönderdi. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin emirlerini izleyerek toplanan Arnavutları Meşrutiyet ve Cemiyet taraftarı bir hale getirmek istemekteydi.¹⁴⁰

¹³⁷ Özdemir, a.g.e., s. 175.

¹³⁸ Akademia e Shkencave të Shqipërisë- Instituti i Historisë, **Historia e Popullit Shqiptar**, Botimet Toena, Tiranë, s. 375-377.

¹³⁹ Malcolm, a.g.e., s. 238-239.

¹⁴⁰ Sönmez, a.g.e., s. 88.

Toplantıya katılanlar arasında Galip Bey'in yanında ve propaganda faaliyetleri ile ünlü olan cemiyetin asil üyesi Arnavut Dragazade ailesinden gelen Necip Bey de yer almaktaydı. İsa Boletin ise yaşadığı sıkıntılar nedeniyle toplantıya katılmamayı tercih etmişti. Toplantıya katılanlar Arnavutların doğrudan görüşlerini yansıtmaktaydı. Bu görüşler daha çok II. Abdülhamid'e duyulan yakınlık ile ilgiliydi. "Baba" olarak görüp büyük bir sadakatle bağlı oldukları Sultan Abdülhamid'in fikirleri ve onun saltanatını savunma fikrindeydiler. Halk arasında "Padişah babamızı isteriz, o ne derse bizim makbulümüzdür. Başka bir dileğimiz yoktur" şeklinde söylemler dahi dolaşmaktaydı.¹⁴¹ Arnavutların sultana olan bağlılıklarını ifade eden Külçe'ye göre dindar ve tutucu bir toplumun önünde bulunan Galip Bey, din adamların yardımıyla ve dinsel ifadeleri kullanmaktaydı. Külçe bunu şöyle tarif eder:¹⁴²

"Nihayet Galip Bey tarafından gizlice tahlif edilmişlerden Kaçanık kazasına tâbi Giriçeli Hacı Şaban namında biri camideki cemaate meşru olan, meşveret usulünün tesisine lüzum olduğunu ve elindeki Kur'an Kerim'i göstererek Meşrutiyeti istemek bu Allah kitabı dilemek demek olacağını cesaretle ve açık lisanla anlattı. Ve 93 kanunuesasini padişahıtan istemek lazım geldiğini söyledi."

Külçe, Hacı Şaban'ın Arnavutlarca çok güvenilen ve hatırı sayılır bir kişi olduğunu, onun bu konuşmasının Arnavutlar üzerinde önemli bir etki yarattığını ifade etmektedir. Cemiyetin diğer bir mensubu Necip Draga Bey, Kosovalı Arnavutların Avusturya-Macaristan'a karşı nefret hissettiklerini çok iyi bildiği için Avusturya'nın müdahalesini vurgulamaktadır. Şemsi Paşa'nın oğlu Müfid Bey 0eserinde buna yer verir:¹⁴³

"Dragazade Necib Bey, Arnavudların en zayıf damarını, yüreklerindeki en derin yarayı biliyordu: Yabancı müdahaleleri! İşte o yarayı kanattı. O derdi deşti. Bütün sözlerini buna ayırdı. Yabancı zabıt ve memurlarının Rumeli'den çekilip gitmeleri için meşrutiyetin lüzumunu, babamdan asla bahsetmeden söyledi..."

¹⁴¹ Külçe, a.g.e., s. 84.

¹⁴² Külçe, a.g.e., s. 84.

¹⁴³ Müfid Şemsi, *El-Hakku Ya 'Lu' Vela Yu 'La' Aleyh*, (Şemsi Paşa, Arnavutluk, İttihad ve Terakki), Şehir Yayınları, İstanbul, 2007, s. 92.

Ferizovik toplantısına katılan Arnavutların sayısı 30 bine ulaşmaktaydı. Jön Türk unsurları Arnavutları öven konuşmalarla onların gururlarını okşamış ve kendi davalarına kazandırmayı sağlamışlardı. Ferizovik'te bulunan İttihatçılara yardım etmek amacıyla Üsküp'ten 20 kadar kişi Ferizovik'e gelmiştir. İttihatçıların konuşmaları toplantı boyunca ideallerine aykırı olmuştur. Şeriat kurallarını uygulamayı, Arnavutların eski haklarını kazandırmak ve Padişahın geleneksel haklarına saygı göstermeyi vaat etmişlerdir.¹⁴⁴

Bu vaatler sayesinde Kosovalı Arnavut reisleri ikna olmuşlar ve 20 Temmuz 1908, Meşrutiyetin geri getirmesi için Padişah'a bir telegraf göndermişlerdir. 180 imzalı bu telgraf şöyledir:¹⁴⁵

“...Kosova vilayeti ahalisi kulları namına olarak burada vuku bulan içtimamız neticesinden devletimizin muhafaza-i şevket ve mikneti ve ila-yı şan ve ibkay-ı namı ve ahali kullarının refah ve assdetini temin için sünnet-i nebeviyeden bulunan ve 7 Zilhicce 1293 (24 Aralık 1876) tarihli ferman-ı hümayun-ı mesadet-makrun-ı cenab-ı padişah-ı a'zameileri ile tasdik ve ilan buyurulmuş olan Kanun-ı Esâsi veçihle meşveret usul-i meşruasının yeniden iade ve ikamesiden başka çare olmadığını teyekkun ederek Dersaadette bir millet meclisinin celp ve cem'ine müsaadeyi seniyei cenabı şehinşahilerini istirham ve istidaya müttehiden ve müttefikan karar verdik...”

Külçe'nin tarifiyle bunu Padişah'ın güvenliği için yaptıklarına inanan Kosovalılar “bir sevinçe kapılarak ellerindeki silahları doldurup, doldurup havaya boşaltıkça bu sadalar Kosova ovasının beş asır evvelki şehitlerinin belirsiz mezarlarına ilahi puseler bırakmak için onları arar gibi idiler.”¹⁴⁶

Şemsi Paşa'nın ölümünden sonra hedefsizce kalan Kosovalı Arnavutlar Abdülhamid'in destekçisi olmalarına rağmen, şimdi tam tersine onun varlığı için en büyük tehdiide dönmüşlerdir.¹⁴⁷ Böylece Yıldız Sarayı telgraf yağmuru altında kalmış

¹⁴⁴ Çelik, a.g.e., s. 100.

¹⁴⁵ Külçe, a.g.e., s. 86.

¹⁴⁶ Külçe, a.g.e., s. 352.

¹⁴⁷ Özdemir, a.g.e., s. 233.

ve padişah daha fazla direnmeyerek gece yarısı aldığı kararla 24 Temmuz Cuma günü Meşrutiyet'i yeniden ilan etmiştir.

3. II. Meşrutiyet'in İlânı ve Kosova'daki Etkinlikleri

II. Meşrutiyet'in ilanıyla Arnavutluk'ta iki farklı düşünce ortaya çıkmıştır. Sönmez'in ifade etmiş olduğu gibi daha gelişmiş ve aydın olan güneyli Arnavutlar Meşrutiyeti genel olarak memnuniyetle karşılarken daha geri kalmış ve muhafazakar olan kuzeyliler ve özellikle İşkodra halkı Hristyianlarla eşitlik fikrine karşı çıkarak tepkilerini göstermiştir.¹⁴⁸ Bu durum Arnavut aydınları arasında çatışmaların ve ayrılıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. George Gawrych de kitabında ittihatçıların Meşrutiyet'in ilanından sonra Kosova'daki ilk hareketlerinden bahsettiği eserinde İttihatçıların, Kosova'da Abdülhamid'in en sadık kullarından olan İsa Boletin ve "Deruhdecilik"¹⁴⁹ sistemine karşı tedbirler aldıklarını ifade etmektedir. Mitroviçe'deki yapılan bir toplantı'dan sonra Necip Draga Fevzi Çakmak ile beraber İsa Boletin'ini hapsedme kararını almışlar. Böylece Arnavut muhafazakarlığını temsilen Boletin ile modernistlerin temsilcisi ve Kosova'nın İttihatçılarından birisi olan Necip Draga arasında bir çatışma yolu açılmıştır.¹⁵⁰

Hürriyet'in ilk yılı içerisinde İttihat ve Terakki ile işbirliğinde bulunan Arnavut milliyetçileri ulusçu hareketlerinin gelişebileceği bir ortam bulmuşlar, özellikle kültürel alanda birçok girişimlerde bulunmuşlardır. II. Meşrutiyet'in birinci yılında Arnavutluk'un çeşitli şehirlerinde klüpler oluşturulmuş, Arnavutça gazeteler yayınlanmış ve Arnavut okulları kurulması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Arnavutluk'un güney bölgelerinde Kasım 1908'de 12 Arnavut klübü açılmış bulunuyordu, iki ay kadar sonra bu sayı 20'ye ulaşmıştır.¹⁵¹ Diğer taraftan daha geri

¹⁴⁸ Sönmez, a.g.e., s. 89.

¹⁴⁹ «Deruhdecilik» bir ıstılahdır. Bu ıstılahı anlamak için biraz izahat vermek lazım gelir. Arnavutluk Osmanlıda iken bizim idaremize taalluku itibariyle iki kısma ayrılırdı. Birine «Toplantı Arnavutları», diğetine de «Malisörler» tağı, bağı, yani hükümetin kanunu icra edilemeyen aksam Arnavutları denilirdi. Bu topaıtı yani kanunun üzerlerinde icrayı hükmettiği Arnavutlar canlarının, mallarının muhafazası için o tağı, bağı olan «Malisörler» den bir kısmını para, vergi vererek «Deruhdecilik» ile tutarlardı. **Meclisi Mebusan**, İ.50, C. 1, 14 Şubat 1334 (1919).

¹⁵⁰ George Gawrych, **The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians**, 1873-1913, I.B Tauris, London-New York, 2006, s. 162.

¹⁵¹ Sönmez, a.g.e., s. 95.

ve eğitimsiz olan kuzeyde ise özellikle Kosova’da kulüplerin açılmasında güçlüklerle karşılaşmıştır. Kosova’da sadece Üsküp’te İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından görevlendirilen Bajo Topolli ve Şahin Kolonya tarafından kulüpler açılmıştır.

Kosovalılar önce Müslüman ve daha sonra da Arnavut olarak kendilerini tanımlamaktaydılar. Fakat Stavro Skendi’nin de bahsetmiş olduğu gibi Kosova’daki Arnavut ulusal bilincinin gelişmesi için yalnızca Üsküp’te bir çaba gösterilmiştir.¹⁵² Gizli komitelerin ve kulüplerin kurulduğu bir zamanda Recep Hoca, gizli bir ulusçu kulüp açmak niyetiyle, Prizren, Yakova, İpek, Priştine ve Üsküp gibi Kosova’nın şehirlerini ziyaret etmişse de bu kurumlara katılacak bir kişi bile bulamamıştı.¹⁵³

Meşrutiyetin ilk aşamalarında İttihatçıların hükümeti “Merkeziyetçi” politikasını ön plana çıkarak özellikle “Adem-i Merkeziyetçi” fikrinin yayılması İttihatçılar arasında muhalefetin ortaya çıkmasının nedeni olacaktır. Öte yandan, Bulgaristan’ın bağımsızlığını ilan edilmesi, Avusturya-Macaristan tarafından Bosna-Hersek’in ihlak edilmesi ve Girit’in Yunanistan’a bağlandığının açıklaması gibi nedenleri yüzünden Meşrutiyete karşı muhalefet güçlenmiştir. Bu dönemde açılan yeni Arnavut kulüplerin İttihat ve Terakki hükümeti tarafından gözetim altında tutulması, Arnavut aydınların ulusçu faaliyetleri için bir engel olmuştur. Bundan sonra Arnavut milliyetçilerin gizli komiteler kurarak kararlar alması, İttihat Cemiyeti’nin Arnavut aydınları arasındaki ilk gerginlik göstergesidir. Her türlü yabancı müdahaleler özellikle Avusturya-Macaristan’ın tehdidine karşı geleneksel Kosovalı tutumu, Bosna-Hersek’in Avusturya tarafından ilhakı yeni rejim kendilerini yabancı işgalinden koruyacağına dair Kosovalıların güvenini sarsmış, yeni rejime ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne yönelik şüphelerini arttırmıştır.¹⁵⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin politikaları nedeniyle hem Arnavut milliyetçilerle hem de Kosovalı Arnavut muhafazakarlarla bir çatışma yolu açılmıştır. Arnavutların ulusal faaliyetlerinin engellenmesi Arnavut aydınlarının muhalefetini

¹⁵² Skendi, a.g.e., s. 145.

¹⁵³ Sönmez, a.g.e., s. 98.

¹⁵⁴ Sönmez, a.g.e., s. 103.

güçlendirirken 1909'da Sultan II.Abdülhamit'in tahtan indirilmesi ise Kosovalıların tepkisini çekmiştir.

4. Kosova'daki ilk Seçim ve Kosovalı Mebusları

II. Meşrutiyetin ilanının ardından yeni hükümete karşı muhafazakar ve feodal nitelikli, 31 Mart'ın provaları olarak değerlendirilebilecek tepkiler görülmektedir. 1908'de Eylül ayında başlayan Ramazan ayı, dindarların dinsel duygularının ve fanatizminin güçlenmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu ay boyunca İstanbul'da tutucu gösteriler ve olaylar çıkmıştır. Kosova'da da seçim döneminde iç politika bir hayli yoğun geçmekte ve değişimlere sahne olmaktadır. Bidatların arttığını ve inançlarda zayıflama olduğunu değerlendiren Kör Ali ve benzeri “hoca olayları” ortaya çıkacaktır. Benzer bir olayda Köprülü'de subayların da bulunduğu tiyatroyu kapatılmasını isteyen erat ve ahali, tiyatroyu basarak subaylara saldırmış, çıkan çatışmada bir subay ile altı er ölmüştür.¹⁵⁵

1908 yılının Kasım-Aralık aylarında seçimler gerçekleşmiştir. Seçim sürecinde adem-i merkeziyetçilik yönündeki talepleri ile İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkeziyetçilik siyaseti ön plana çıkmaya başlamıştır. Sabahattin Bey, Ekim ayında Arnavutluk'a yaptığı bir ziyaret sırasında Arnavutluk seçim bölgesinden seçilen mebusların kısa bir süre içerisinde adem-i merkeziyetçilik safına katılmış olduklarından bahs etmektedir.¹⁵⁶ İttihat ve Terakki Cemiyeti, muhalefetin henüz tam olarak örgütlenmediği bir ortamda kendi isteğine uygun adayları seçtirmek konusunda üstün görünüyordu. Fakat, bu seçiciklerine rağmen birçok bölgede, özellikle Arnavut ve Arapların yoğun olarak bulundukları bölgelerde, *müteneffizan*'ı, yani eşraf ve toprak sahiplerini listelerine katmak zorunda kalmış veya Meclis'e girmelerine engel olamamışlardır. Arnavut mebuslarının çoğu ise eşraftı ve kendi çabalarıyla seçilmişlerdir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ **Takvim-i Vekayi**, 23 Teşrin-i evvel 1324; Ali Kemal, “Askerimiz-Askerliğimiz”, **İkdam**, 2 Teşrin-i sani 1908.

¹⁵⁶ Sönmez, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁵⁷ Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007, s. 79.

İpek, İşkodra, Prizren, Taşlıca, Debre, Draç, Elbasan, Berat, Görice, Ergiri, Senice, Serfiçe, Yanya, Preveze ve Priştine gibi merkezlerde gerçekleştirilen seçimler gergin bir ortamda gerçekleşmiştir.¹⁵⁸ Bu seçimlerde Arnavutlar, Meclis'e 25 temsilci göndermişlerdir. I. Dönem'de yapılan ara seçimlerde bu sayıya 6 mebus daha eklenmiştir. Bunlardan 5'i vefat eden Arnavut mebusların yerine, biri de Bursa Valiliği'ne atanan Preveze Mebusu Azim Bey'in yerine seçilmiştir. Böylece I. Dönem'de toplam 31 Arnavut mebusun görev yaptığı görülmektedir.¹⁵⁹ Arnavut mebuslarının, çoğu yerel güçleriyle etkisi olan toprak sahibi derebeylerdi. Kosova Vilayeti'nden Üsküp mebusu olarak Dragazade Necip Bey, Priştine mebusu olarak Vulçetirli Hasan Bey, Priştine mebusu olarak Mehmet Hasan, Prizren mebusu olarak Mehmed Emin, Priştine mebusu olarak Mustafa Hamdi gibi mebuslar seçilmiştir. Bunlardan gelenekselliğe düşman yeni şehirli sınıfın temsilcileri olarak Üsküp mebusu Necip Draga ve Priştine Mebusu Hasan Bey beyleri bulunuyordu. Kosova vilayetinden de Meclis'te temsilini sağlamak istediklerinden Sırp da İstanbul'a 2 mebus gönderebilmişti. Bunlar Sava Stayanoviç (Priştine mebusu) ve Eczacı Aleksandr Parliç (Üsküp mebusu) mebusları idi.

Başta Anadolu olmak üzere birçok yerde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin listelerinde müftülerin ilk sırada seçildikleri görülmektedir. İttihatçılar Arnavut milliyetçilerine karşı da dinsel duygularla İmparatorluğa bağlı Arnavutlara daha fazla güvenebilirdi. İttihat ve Terakki bu nedenle Arnavutlar arasında daha çok ulemayı tercih etmiştir. Örneğin bunlar arasında yer alan Prizren müftüsü Mehmed Emin ve Priştine müftüsü Mustafa Hamdi efendiler İttihat ve Terakki'ye sorun çıkartmayan mebuslardı.¹⁶⁰

Rumeli'de bulunan İttihatçıların içinde yer alan veya İttihatçılarca güvenilen Türk yöneticilerin Anadolu'nun birçok bölgesinde mebus seçildiği görülmektedir. Kosova Vilayeti'nin idaresinde bulunan memurlar, Kosova Merkez Bidayet Mehkemesi Reisi Ali Munir Çorum'dan ve Mülga Kosova Mehkeme-i

¹⁵⁸ Sönmez, a.g.e., s. 107.

¹⁵⁹ Demir, a.g.e., s. 116.

¹⁶⁰ Aynı eser, s. 117.

Fevkalade Reisi Mehmet Ali Bey Canik'ten mebus seçilmiştir.¹⁶¹ Mebusan Meclisi'nin ilk döneminde Arnavut mebusların ulusal yönde talepler gündeme getirmedikleri görülmektedir. Hasan Bey ve Necip Bey Draga gibi Kosovalı mebusları Makedonya'da bulunan Bulgar ve Sırp komiteler ve çetelerini önlemek için alınması gereken tedbirlerin Meclise sunulmasını önermişlerdir.¹⁶²

¹⁶¹ Aynı eser, s. 81.

¹⁶² Sönmez, a.g.e., s. 110.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM KOSOVA VİLAYETİN'DEKİ AYAKLANMALAR (1909-1912)

A. KOSOVA'DA MEŞRUTİYETE KARŞI İLK İSYAN TEŞEBBÜSLERİ

Büyük Devletlerin baskısı altında bulunan Sultan II. Abdülhamid, Kosova'da uygulamayı planlandığı ıslahat reformlarına karşı çıkan Kosovalı muhafazakar ve aşiret reislerinin muhalefeti yüzünden onları Kosova dışına çıkartmak zorunda kalmıştır. Böylece, Kosova'nın meşhur kabilelerinin ruesasından gelen İsa Boletin ve Yakovalı Rıza Bey gibi muhafazakarlar, Kosova dışına çıkarıldı. Ancak Sultan, bu durumdan rahatsız olmuş olacak ki İsa Boletin'i yanına alarak Yıldız Sarayı'nda bulunan askerlerin başkomutanı olarak tayin etmiştir. Rıza Bey'e ise Binbaş rütbesini vererek Halep'e göndermiştir. Bu zatlar daha sonra Padişah'ın en sadık kullarından olmuşlardır.

Meşrutiyet'in ilanından sonra merkezîyetçi politikaların uygulandığı, İttihatçılar ve Padişah'ın haklarının azatıldığı Kanun-ı Esasi, muhafazakar ve dindarların tepkisini çekmiştir. 31 Mart Olayı'ndan önceki Meşrutiyet aleyhinde ve "irtica" olarak bilinen benzer olaylar 13 Nisan 1909 tarihinde Kosova'da olan bir isyan teşebbüsünü ortaya çıkarmışlardır. Buna karşılık Yakovalı Rıza Bey, Meşrutiyet'e karşı Kosova'da bir isyan ve ayaklanma çağrısında bulunmuştur.¹⁶³ Rıza Bey, Halep'te uzun bir zaman kalarak Halep'in muhafazakar ve din adamlarıyla temas kurup İttihatçılara karşı harekete geçmiştir. Böylece Yakovalı Rıza ile Halepli müderrisler Alaizade Abdulaziz, Hayyatzade Ahmed Hamdi, Hasbizade Ahmed ve Beyanunizade Hammâd el-Abîd ve Gelavizade Mehmed Tevfik gibi Efendiler bir toplantıdan sonra Kosova'nın rüesa ve din adamlarına birçok fetva ve mektuplar yollamışlardır.

Abdülhamid Kırmızı'nın "13 Mektup Olayı" olarak adlandırdığı olay, Meşrutiyet'e karşı bir isyan ve ayaklanmanın çağrısıydı. Bu mektuplar Rıza Bey

¹⁶³ Abdülhamit Kırmızı, "Halep-Kosova Hattı, 1909: Arnavutluk'ta Meşrutiyete Karşı Bir İsyân Teşebbüsü" *Dîvân*, C. 14 S. 26, 2009/1, s. 4.

tarafından, Halep'te askerlik görevinin tamamlanmış ve memleketine dönen Rahofçalı Recep'e bir paket şeklinde oğlu Murad'a ulaştırmak üzere verilmiştir. Pakette Halep ulemasının fetvaları ve Rıza Bey'in Kosova Vilayeti'ndeki Arnavut beylerini isyana çağıran mektupları vardı.¹⁶⁴

Halep ulemasının din fetvaları şeklinde olan Arapça mektupta suç olarak görülen unsurlar açıktır. Bu fetvalara göre Meşrutiyet'in gelmesiyle din ayaklar altında alınmıştır. Gücünü kaybetmiş olan Padişah'a itaat farzdır, diğerlerine değil. Şeriatın ikame ve ihya edilmesi lazımdır. Arnavutlara hemen harekete geçmesini çağıran bu fetvalarda Besmele ile başlayan, Kuran-ı Kerim'den birçok ayetler ve Resulullah'ın hadiselerinden bahsedildikten sonra şöyle yazılmaktaydı:¹⁶⁵

“Adil (geçinen) hükümet (hükümetü'l-adliyye) dinimizi ve emvâlimizi mahvetti. Sizlerin (Arnavutların) gecelerini gündüz gündüzlerini gece eden, doğru yolun ümmetine bağlı kimseler olduğunu duyduk. Allah kuvvetinizi artırsın. Allah peygamberinin şeriatını ihya etmeye kalkışmak, onu duyurmak, insanların ona yapışmasını sağlamak ve dini yıkan kanunlardan onun dışındaki hükümleri çıkarmak, üzerinize farz-ı ayn olmuştur (Fe vecebe aleykum farzan aynan en-nuhûz li-ihyai şeriatı resûlillah ve i'lânihâ ve hamli'n-nâsi ale't-temessûki bihâ ve tarhi mâ sivâhâ mine'l-kavânîn elletî mahati'd-din). Biz (Halepliler, Araplar) ise aciziz; şu halde beldelerimizde kıyama yetecek gücümüz yoktur. Bu şeriat-ı mutahharanın beldelerimizde ilanı (i'lâni hâze'fl-fler'i'l-mutahhari fî bilâdinâ), kanunların kaldırılması (mahvi'l kavânîn), dinin iadesi (i'âdeti'd-dîni'fl-flerifi'l-Ahmedî) için gereken her şeyi yapınız. Yapmazsanız yarın Allah ve Resul huzurunda sizden davacı oluruz; acele ediniz.”

Bilhassa, Rıza Bey tarafından Arnavut reisleri ve din adamlarına yönlendirilen mektuplar Debre, Mat, Yakova, İpek, Prizren, Luma ve Podrime gibi bölgelere yazılmış ve hatta bu reislerin durumunu daha iyi anlamaları için Yakovalı olan meşhur müderris Hasan Efendi ile görüşmeleri tavsiye edilmiştir. 11. Mektupta şöyle yazılmaktaydı:¹⁶⁶ *“Vatanın selameti için Haleb uleması tarafından Hasan Efendi'ye mektup gönderilmiştir. Mumailayh ile görüşüyor ve her bir ahvale vakıf*

¹⁶⁴ Kırmızı, a.g.m., s. 1.

¹⁶⁵ Aynı yer.

¹⁶⁶ BOA, TFR.KN, 219/21835.

olduğunuz takdirde Hasan Efendi tarafından verilecek talimatın ifası hususunda himmet-i vazifeniz muntazardır.”

Diğer yandan 10 Şubat 1909'da Halep'ten hareketle Beyrut'a giden Rahofçalı Recep, buradan İzmir'e kalkan bir İngiliz vapuruna bindi. İzmir'e varınca Selanik'e giden bir Yunan gemisini buldu. Selanik Merkez Kumandanlığı'ndan aldığı bilet parasıyla trene binen Recep, Frizovik'te trenden indi. Beş saat yürüdükten sonra konakladığı Çernalva Hanı'nda İttihatçı zabıtlar tarafından tutklandı. Pakette isyana çağıran bütün mektuplar İttihatçıların eline düşmüştü. Selanik Merkez Kaymakamı Hasan Tahsin, bu olaya ilişkin hatıratında şöyle ifade etmiştir:¹⁶⁷

“İstanbul bir ayaklanmanın eşiğinde, Selanik ise daha ağır ve zor bir durumda idi. Arnavutluk'tan da hiç iyi haberler gelmiyordu. Haleb'de sürgün edilip, ikamete mecbur kılınan Arnavut ileri gelenlerinden pek çok kişinin mektuplarını taşıyan bir Arnavut casusun, Kosova'ya gitmek üzere Selanik'e geldiğini ve hareket etmek üzere olduğunu haber aldım. Kendisinin Köprülü ilçesinde yakalattım. Yaptığımız aramada, gerçekten bir ayaklanmayı körükleyen yazılarla, vesikalar ve din adamlarını fetvaları çantasından çıktı. Bu hizmet kesinlikle benim hüsnüniyetimin eseridir. Çünkü vesika ve yazılarla bu Arnavut Kosova'ya ulaşıyorsa, kesinlikle bir isyan çıkardı. Bu başarımın üzerine Mahmut Şevket Paşa yerinden kalkıp beni anlıdan öptü, hayır dua etti... Bu yakalama olayı üzerine uyanık davranmaya başladı. Ordu merkezinde ve vilayette sıkı tedbirler alınarak yoğun bir çalışmaya girildi.”

Bu arada Rıza Bey, gönderilen mektupların hükümetin eline geçtiğini hala bilmiyordu. 7 Nisan'da Rıza Bey oğluna bir telegraf gönderip “*Recep ile gönderilen emanetin vüsul bulup bulmadığının telgrafla iş'ârı*”nı istemiş ve oğlundan “*Emanet vürud etmediği gibi, merkûm Üsküp'te kalmıştır*” cevabını almıştır.¹⁶⁸

18 Mayıs tarihinde Rıza Bey ile mektuplarda imzaları bulunan Halep uleması beraber tutuklanmış ve İkinci Divan-I Harb-I Örfi tarafından yargılanmışlardır. 24 Mayıs 1909 tarihinde İkinci Divan-ı Harb-i Örfi'nin alınan kararına göre,¹⁶⁹

¹⁶⁷ Tahsin Uzer, **Mekedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1979, s. 241 – 242.

¹⁶⁸ Kırmızı, **a.g.m.**, s. 7.

¹⁶⁹ BOA, **İ.AS**, 85/ 1327.

“İrtica ‘iyyûndan oldukları beyanıyla. Hükûmet-i Osmaniyye’nin idare-i hâzıra-i meşrûtası aleyhinde Arnavudluk’u kıyama tahrik yolunda üçü Arabî ve onu Türkiyyü’l-ibare tahrir ve tastir eyledikleri on üç kıta hezeyanâmiz ve fesadengîz mektupların Yakova ve İpek ve Prizren ve Mat ile Arnavudluk’un sair eşraf ve hanedan ve rüesâsına tevzi edilmek üzere vedâatiyle irsal etmiş oldukları efrad-ı müstebdeleden Prizrenli Recep bin Hamza üzerinde derdest olunması..”

Yerine yetişmemiş bu mektuplar Kosova’da kesinlikle bir isyan çıkmasını önlemiştir. 31 Mart Vakası’nın İstanbul dışında çeşitli vilayetleri kapsayacak şekilde kapsamlı bir planlamanın parçası olduğu, benzer olayların eşzamanlı olarak Selanik, Erzincan, Erzurum, Adana, Konya ve Kayseri’de yaşandığı da ileri sürülmüştür.¹⁷⁰ Arnavut kökeni olan onbaşı Musa Çavuş ve Arnavut askerleri 31 Mart Olayı’nda ağırlıklı rolleri oynamışlardı. Olaylar bu görüşe göre değerlendirildiğinde, belki Yakovalı Rıza Bey’in uzaktan örgütlemek istediği bu Arnavut kıyamı da aynı planın bir parçası olacaktı.¹⁷¹ İleri görüleceği gibi bu olaydan sonra İttihatçılar ile Kosovalılar arasında ağır bir düşmanlık ortaya çıkacaktır.

1. Alfabe Meselesi

Tarih boyunca Arnavutlar, Ulusal bir alfabelerinin olmaması nedeniyle Müslüman olanlar Arap, Ordodokslar Rum, Katolikler ise Latin harflerini kullanırlardı. Ancak, 19. yüzyılda Arnavut Milliyetçiliğinin doğuşuyla tek bir ulusal alfabe yaratma teşebbüsleri ortaya çıktı. Bu dönemde Arnavut aydınlar, tüm Arnavutlara yönelik standart bir alfabe kurma niyetiyle farklı alfabeler yaratmaya çalışmışlardır. Bunlardan bir Arnavut aydını olan Naum Veçilharxhi, 1840’lı yıllarda hazırladığı Arnavutça alfabe ile Güneyli Arnavutlarda *Helenism* etkisini önlenmek istemiştir.¹⁷²

Arnavutların kendilerine has bir alfabe çalışmaları Naum’un çalışmalarının ardından devam etmiştir. 1869 yılında, Osmanlı Maarif Nezareti tarafından kurulmuş

¹⁷⁰ Aykut Kansu, “Anadolu’da 31 Mart ve İttihat ve Terakki”, *Toplumsal Tarih*, S. 124, Nisan 2004, s. 74-79.

¹⁷¹ Kırmızı, **a.g.m.**, s. 21.

¹⁷² Selim İslami, **Historia e Shqipërisë (Arnavutluğun Tarihi)**, Akademia e Shkencave të Shqipërisë (Arnavutluğun Bilim Akademisi), Tirane 1984, s. 134.

olan bir komisyon raporunda da belirtildiği üzere “*Arnavutçanın kendine özgü bir yazısı olmadığı*” gerekçesiyle Arnavutça için bir alfabe tavsiyesinde bulunuluyordu. Bu komisyonun çabaları boşa çıksa da Arnavutlar ideallerinden vazgeçemediler.¹⁷³ Bu doğrultuda İstanbul’da 1879’da “*Cem’iyyet-i İlmiyye-i Arnavudiyye*” adıyla kurulan ve Arnavut kültürünü savunan cemiyet bünyesinde Şemseddin Sami tarafından Arnavutça’ya Latin kökenli olan yeni bir alfabe kazandırıldı.¹⁷⁴

Meşrutiyet’in ilânıyla birlikte Arnavut milliyetçi akımıyla cemiyetleri-kulüpleri kısa sürede Arnavutluk’un çeşitli şehirlerinde Arnavut okullarının açılmasını sağlamışlardır. Maarif Nezareti’nin yayınladığı kararlar Arnavutça’nın ibtidaiye ve rüştiye mekteplerinde öğretilmesine izin verilmiş, ancak Müslüman ve Ortodoks Arnavutlardan bazı kesimler Arnavutça ve Arnavut okullarına tepki göstermişlerdir. Kosova ve İşkodra Müslümanları ise Osmanlıca dışında başka bir dil tanımadıklarını açıklamış ve Arnavutçanın okullarda öğretilmesine karşı çıkmışlardır.¹⁷⁵

Arnavut milliyetçileri milli bir alfabe oluşturmak için çeşitli kongreler toplayarak amaçlarına ulaşmak istemişlerdir. Bu doğrultuda tüm Arnavutlar, 14-21 Kasım tarihleri arasında Manastır’da düzenlenecek Alfabe Kongresi’ne çağırılmıştır. Üç alfabe önerisi (İstanbul, Agimi ve Başkimi) tartışıldıktan sonra alınan karar gereğince Latin alfabesi ile İstanbul (Şemseddin Sami) alfabesinin geçiş dönemi için birlikte kullanılması kabul edilmiştir. Kurulan komisyonun üyelerine bakıldığında, ulusal bir temsilciliğe sahip değildi, çünkü Kosova vilayetinden hiçbir temsilci bulunmuyordu. 23 Temmuz 1909’da Debre Osmanlı Arnavut Meşrutiyet Komisyonu’nun davetiyle Debre’de bir kongre daha düzenlenmiştir. Kongre’de tartışılan meselelerden biri de alfabe meselesi olmuştur. Kongre’nin sonunda her iki alfabenin kullanılmasında bir mutabakat sağlanmıştır.¹⁷⁶ 1909 sonbaharında Arnavut aydınlar Arnavutça eğitim meselesine ilişkin bir kongre toplama kararı daha almıştır.

¹⁷³ Bilal N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992, s. 39.

¹⁷⁴ Agâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1960, s. 160.

¹⁷⁵ Skendi, **a.g.e.**, s. 368.

¹⁷⁶ Sönmez, **a.g.e.**, s. 139.

Bu kongre 2 Eylül 1909'da Elbasan şehrinde toplanmıştır. 35 delege katılmış ve yine Kosova ve İşkodra Arnavutları temsil edilmemiştir.

Yapılan kongre ve alfabe çalışmalarının ardından muhafazakâr Müslüman çevreler, Latin alfabesinin seçilmesiyle beraber devletten ayrılacaklarından endişe etmeye başlamışlardır. Bundan sonra, "Ulusal Alfabe"ye karşı Kuzeyli Müslümanlar tepkilerini göstermişlerdir. Milliyetçi ve Muhafazakar Arnavutların arasında çatışmalarda İttihatçılar önce Arap alfabesi lehinde propaganda yapmışlardır. Böylece Ocak 1910'da İttihat ve Terakki Cemiyeti, Kosovalı bir Arnavut olan Arif Hikmet'i Kosova'ya Arap kökenli Osmanlı alfabesi lehine propaganda yapması için göndermiştir. Arif'in propagandası Müslüman ulema tarafından desteklenmiş ve Arab alfabesi yanlısı gösteriler yapılmış, bunları Latin alfabesi yanlısı karşıt gösteriler izlemiştir.¹⁷⁷ 1910 senesinde gelenekçi Arnavutlar Latin alfabesinin protesto edildiği büyük bir miting tertip etmişlerdir.

Bununla birlikte Pristina mebusu Hasan Bey'in kullanılmasını istediği Latin alfabesinin okullarda kullanılmaya başlanması, zamanla halkın büyük tepkisine neden olmuştur. Böylelikle, Gilan kazasının köylüleri, ellerine geçirmiş oldukları Latin harfli dil, gramer kitaplarını silahlarıyla yaygın ateşine tutmuşlar ve kitapları imha etmişlerdi. Asayişin bozulması tehlikesi üzerine Latin harfleriyle eğitime başlanan idadi okullarında, bu harflerle yapılan eğitim iptal edilmek zorunda kalmıştır.¹⁷⁸

Yalnız Kosova'da Latin alfabesinin red edilmesi ile yetinilmemiştir, bu durum Arnavutluğun her köşesinde muhafazakar Müslüman tarafından protesto edilmiştir. 9 Şubat 1910'da Manastır'da iki bin kişilik bir mitingde Latin alfabesi şidetle protesto edilmiştir.¹⁷⁹

Arnavutların alfabe konusunda yaşadığı gerginlik İttihat ve Terakki tarafından yakından izlenerek takip edilmiştir. İttihad ve Terakki Hükümeti başlangıçta Arap kökenli alfabenin lehinde olmasına rağmen daha sonra tutumunu değiştirip Arnavut milliyetçilerin seçtikleri alfabe lehinde yer almışlardır. Alfabe

¹⁷⁷ Skendi, **a.g.e.**, s. 383.

¹⁷⁸ BOA, **DH.MUI**, 60/50.

¹⁷⁹ BOA, **BEÖ**, 3703/277666.

meselesinin bir siyasi sorun haline döndüğü için Arnavutların aralarında çözmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. İttihatçıların tutumunu izleyerek “*Osmaniche Lloyd*”, “*Yeni Gazete*” ve “*Tanin*” gibi Osmanlı gazeteleri Latin kökenli alfabe yanlısı bir tavır benimsemişlerdir. Tanin gazetesinde 1910 yılında Hüseyin Cahid’in kaleme aldığı “Arnavut Hurufatı” başlıklı yazısında Latin harflerine geçilmesi istenmiştir. Hüseyin Cahit bunu şöyle ifade etmiştir:¹⁸⁰ “*Bugün kullanmakta olduğumuz harflerin Türklük ve Müslümanlıkla ilgisi olmadığını, Türklerin kendi yazılarını bırakıp bunları sonradan kabul ettiğini, Arap harflerinin peygamber zamanında kullanılmadığını, bu hale göre Arnavutların ihtiyaçlarına elverişli harfleri kabul etmekte serbest bırakılması gerektiğini, latin alfabesini kabul edecek olurlarsa bir iki hafta gibi kısa zamanda okuma-yazma öğrenip bizi geride bırakacaklarını, onlara engel olmak şöyle dursun imkanı varsa bizim de kabul etmemizin yerinde bir hareket olacağını...*”

4 Nisan 1910’da Şehüislam, Arnavutluk’taki tüm müftülere Latin alfabesinin kabul edilmemesi konusunda bir talimat göndermiş ve hemen İstanbul’da Arab alfabesini kabul ettirmek amacıyla *Mahfil-i Maarif* adlı bir kulüp kurmuştur. Rexhep Voka tarafından İstanbul’da Arab harfleriyle Arnavutça bir gazete yayınlanmıştır.¹⁸¹ Muhafazakâr gazetelerden olan “*Tavsiri Efkâr*” Arab kökenli Osmanlı alfabesine taraf alarak Latin alfabesine karşı kararlı bir kampanya başlatmıştır. Bunlardan 9 Eylül 1909’da “*Tavsiri Efkâr*” gazetesinde Yakova ileri gelenlerden birisi olan Emin Bey, Numan Paşa’nın oğluna yazdığı mektupta Osmanlılık fikri için düşündüklerini ifade etmiştir. Alfabe konusunu Osmanlılık akımı dahilinde değerlendirerek bizim Arnavutça ve Türkçe’nin alfabesinin İslam’ın harfleri olan Arab harfleri ile olması gerektiğini belirtmiştir.¹⁸²

Muhafazakar gazeteler aracılığıyla gelenekçi Arnavutların latin alfabesini protestolarından diğer bir tanesi 10 Ocak’ta *Tanin* gazetesinde yayımlanmıştır. Burada İpek Mebusu Mahmud Bedri Arnavutlara açık bir mektup yazmıştır. Bedri Bey, yazısında yüzyıllarca İslamiyete bağlı olan Arnavutların bütün diğer Müslüman

¹⁸⁰ Selami Kılıç, “Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, *Atatürk Yolu Dergisi*, C. 2, S. 7, 1991, s. 45.

¹⁸¹ Skendi, *a.g.e.*, s. 388.

¹⁸² Hasan Kaleshi, “Disa aspekte të luftës për alfabetin shqip në Stamboll”, *Gjurmime albanologjike*, 1 (1969), s. 106.

halklar gibi Arab alfabesini kullanmaya devam etmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Müslüman Arnavutların Arab harfleri yanlılarını savunarak bir referandum çağrısında bulunmuştur. Ayrıca, Latin Alfabesinin propagandasının arkasında Avusturya-Macaristan'ın elinin olduğunu vurgulamıştır.¹⁸³ 8 Şubat 1910 *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde Sadrazamlık'a ve Meclis'e 280 imzayla Priştineli ulema, ileri gelenler ve temsilciler tarafından bir mektup gönderilmiştir. Arab harfleri Müslümanlar için kutsal bir şey olarak değerlendirilerek bu harflerden hiç bir zaman terk edilmeyeceği yemini dikkat çekmektedir.¹⁸⁴

4 Şubat 1910'da *Sırat-ı Müstakim* gazetesinde yayınlanan "Arnavutluk'ta Huruf Meselesi" başlıklı bir yazının içinde bulunan Maarif Nezaretinden Kosova vilayetine bir telgrafname yer almıştır. Telegraf'ta;¹⁸⁵ "Hükümetçe de Arnavut lisanını huruf-u arabiyye ile talim edilmesi kabul edildi. Maarif Nezareti şu telegrafnamesiyle keyfiyeti Arnavutluk valilerine işâr etmiş. Vilayetimiz icab eden mahallere tebligat lazımı icra eylemiştir." şeklinde ifade edilmiştir.

Güçlü bir muhalefetin önünde bulunarak 1910'un Martı'nın sonunda, Maarif Nazırı tarafından Kosova Valisi'ne tüm Kosova Vilayeti'nde Latin alfabesinin kullanımını yasaklayan bir emir telgrafi gönderilmiştir. Bu karar, Nazır'a göre Küzey Arnavutluk ve Kosova halkının irade ve arzularından kaynaklanmıştır.¹⁸⁶ Büyük protestolar sonrasında, Kosovalılar Latin alfabesinin yürürlüğe girmesini resmen durdurmayı başarmıştır. Ancak Hükümet, yalnızca bu vilayette Latin kökenli alfabenin kullanılmasını durdurmuştu. Arnavutluğun İşkodra, Manastır ve Yanya gibi diğer vilayetlerinde ise yasaklanmamış ve kullanılmaya devam edilmiştir.

Kosova Vilayeti'ndeki Arnavutlar arasında ulusçu bir bilinç oluşmamış ve bu vilayetten İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hükümetine karşı en güçlü muhalafet gelmiştir. Kosova Müslümanları tarafından İttihatçıların merkezîyetçi politikalarına karşı isyanlar durdurulamamıştır. Hatta Latin alfabenin gelişi muhafazakâr tarafından

¹⁸³ Maliq Osi, *Çështja Shqiptare në Parlamentin Osman 1908-1912*, Doktora Tezi, Universiteti i Kosovës në Prishtinë Fakulteti Filozofik, 1988, s. 338.

¹⁸⁴ Kaleshi, *a.g.e.*, s. 106.

¹⁸⁵ "Arnavutluk'ta Huruf Meselesi", *Sırat-ı Müstakim*, 10 Şubat 1910, s. 420.

¹⁸⁶ Osi, *a.g.t.*, s. 339.

onlardan gelen bir ‘hediye’ olarak yorumlanmıştır. Latin Alfabenin reddedilişi Kosova’daki Osmanlı hakimiyetinin sonuna kadar durmamıştır.

Mebusan Meclisi’nin ikinci devresinin Nisan ayında 1912’de açılmasından sonra da Arnavutlarla ilgili mevzular tartışılmıştır. 29 Mayıs’ta Prizren müftüsü ve bazı Prizrenli Müslüman Arnavutların Kosova ve İpek kazalarından müteşekkil ihtilâl cemiyetini kınayan telgrafı Mecliste okunmuş, telegrafta Prizren ahalisinin Arap harfleriyle eğitim görmek istedikleri, düşman İtalya’nın harfleriyle okumak ve İtalya ile irtibat kurmak istemedikleri ifadeleri yer almıştır.¹⁸⁷

2. 1909 Ayaklanması

Kosovalı Arnavutlar, eski ayrıcalıklarına saygı gösterileceği ve Sultan’a dokunulmayacağı düşüncesiyle meşruti rejimi desteklemiş, ancak II.Meşrutiyet’in ilanıyla eşit Osmanlı vatandaşlığı ve merkezîyetçi bir politika çerçevesinde uygulamaya geçirilen düzenli vergilendirme ve askerlik gibi uygulamalarla bu ayrıcalıklı konumlarını kaybettiklerini görmüşlerdir. Müslüman Arnavutlar yeni rejime ve İttihat ve Terakki yönetimine duydukları güvensizlik, 31 Mart Olayı’nın ardından Sultanın tahttan indirilmesiyle belirginlik kazanacaktır.¹⁸⁸ Kosovalılar Meşrutiyete karşı ve 31 Mart Olayı’nı getiren ayaklanmada bulunmuşlardır. İttihatçıların yeni vergileri yüzünden ve yeni kanunların getirilmesiyle beraber Kosovalı Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk arttırmıştır. Böylece 1909 Mayısında Kosovada yönetimin nüfus tahriri ve vergilere karşı bir kalkışmaya yol açmıştır. Bu nedenle bu direnişi kırmak amacıyla İttihatçılar tarafından Kosova’ya gönderilen askeri hareketin kumandanı Cavit Paşa’nın Arnavutlara karşı sergilediği tutum tepkiye neden olmuştur. Malcom, yeni vergilere karşı şiddetli isyanların çıktığı ve Cavit Paşa’nın sert tutumu nedeniyle Arnavutların tepkisi çektiği ve isyanın geniş bir alana yayınladığını belirtmektedir.¹⁸⁹ Bilgin Çelik’in bahsetmiş olduğu gibi Arnavut isyancıların ve muhafazakarlarından birisi olan İsa Boletin Ferizovik’te düzenlenen bir toplantıda şeriatın emrettiği vergiler dışında herhangi bir vergi vermeyeceklerini ilan

¹⁸⁷ Sönmez, a.g.e., s. 166.

¹⁸⁸ Sönmez, a.g.e., s. 117.

¹⁸⁹ Malcolm, a.g.e., s. 156.

ederek ayaklandıklarını ifade etmiştir.¹⁹⁰ Priştine mebusu Hasan Tahsin Bey'in ifadelerine göre, Cavit Paşa'nın İsa Boletin'i takip etmek üzere İpek'e gitmesi ve İpek ve Yakova civarında sebepsiz olarak birçok evi tahrip istemesinden sonra Arnavutlar adilane olmayan ve meşrutiyete aykırı olan bu hareketleri tenkide başlamışlardır.¹⁹¹

Cavit Paşa'nın Kuzey Arnavutluk'ta isyanı bastırırken aşırı şiddet kullandığı iddiası Osmanlı Mebusan Meclisinde de gündeme getirilmiştir. Yakova ve İpek'te yaşanan olaylar hakkında Dahiliye Nazırı Ferit Paşa ile Kosovalı mebusları arasında tartışmalar yaşanmıştır. Kendisi Arnavut asıllı olan Nazırı Ferit Paşa Kosova Valisi ve İpek Mutasarrıfı'ndan aldığı telegraflara dayanarak bu hareketin hakkında yalnız vergi vermek istemeyen ve bir takım irtica hareketinde bulunanlara karşı bir hareket olarak kabul edildiğini belirtmiştir. Meclis'te şu ifadeleri kullanmıştır:¹⁹² *“Efendim, bu benim mütalaatım iptidadan Kosova Valisinin iş'arı-na müstenittir. Kosova Valisine tamamiyle emniyetim vardır. Gayet namuslu bir adamdır. İkincisi, İpek Mutasarrıfına dün gece sordum. Onun da telgrafları burada, o da tamamiyle teyid ediyor. Harbiye Nezaretine sordum, evrak buradadır, o da teyid ediyor. Mamafih, yazdığım telgraflar üzerine gelen cevap itidal üzere hareket olunduğunu ve bu hareket, yalnız vergi vermek istemeyen ve birtakım harekâtı irticaiyede bulunanlara karşı bir hareket nazarıyla telakki olunduğunu müş'irdir. Bunun aksi sabit olmadıkça, elimize bir vesika geçmedikçe tahkikat taraftan değilim.”*

Priştine mebusu Hüseyin Fuat Paşa ise “İrtica” kelimesini kullanıldığı nedeniyle Arnavutların tamamıyla meşrutiyet taraftarı olduklarını belirtmiştir. Fakat Merkezîyetçilik düşüncesinde bulunan Karesi mebusu Galip Efendi¹⁹³ Kosovalıların Abdülhamid'e sadakatini bilerek bu “eşkyalar”ı bastırmak için tedbirlerin diğer bölgelerde de devam ettirilmesini teklif etmiştir:¹⁹⁴ *“Bütün şimdiye kadar orada memurin âdeta bir esaret halinde idi. İkiye bir de memurini adliye'yi gönderirler Prizri'ne, esaret halinde bulundurulardı. Sonra eşkıyanın mercii Yakova'dadır,*

¹⁹⁰ Çelik, a.g.e., s. 357

¹⁹¹ Ünlü, a.g.e., s. 295

¹⁹² **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi**, D.1, İS.1, İ.98, C.1, 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909).

¹⁹³ Tanin Gazetesi'ne göre belli başlı Hizb-i Atikçiler'den birisi de Karesi mebusu Ali Galip Efendi'ydî. **Tanin**, 23-26 Nisan 1911.

¹⁹⁴ **MMZC**, D.1, İS.1, İ.98, C.1, 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909).

eşkıyanın mevzii Yakova'dır. Bunlar devri Hamîdî'de idi. Devri Hamîdî şimdi bitti. Bundan sonra öyle barbarları himaye etmiyeceğiz. Bu icraatı Paşa Hazretlerinden rica ediyorum. Lomaya ve Debrei Zîr'ede teşmil edilsin."

Diğer taraftan Arnavut mebuslardan Debre mebusu Hamdi Bey Arnavutluk'ta irtica olmadığını söyledikten sonra Galip Efendi şu cevabı vermiştir:¹⁹⁵ *"Loma'da (Luma), Deb-re'de yok mudur? Üç beş tane..."*. Görüldüğü gibi İttihatçılar "13 mektubu" yakaladıktan sonra ortamı çok iyi biliyorlardı ve irticalılara karşı tedbirleri almak gerektiğini düşünüyorlardı. Galip Efendi'nin söylemiş olduğu gibi gelecek aylarda Cavit Paşa Luma'ya doğru yola çıkacaktır. Cavit Paşa, 1. 2. ve 10. mektuplarda bahsetmiş olduğu Luma ve Prizren reislerine karşı büyük bir ordu ile harekete geçmiştir. Cavit Paşa'nın Luma'da da benzer tavırlar sergilemesi ve Ferizovik'te ziyaretine gelen eşrafa *"İşte ben Lumaya gidiyorum. Luma'yı harita-i aleminden kaldıracam"* şeklinde sözleri kullanmıştır.¹⁹⁶ Nathalie Clayer, Kosova'nın ortamını yorumlayarak ve Cavit Paşa'nın seferi hakkında 1909'da tedip seferlerinin sorumlusu olan Paşa'ya "Gavur Paşa" lakabını takmıştır. Ayrıca Kosovalıların mütedeyyin olmalarından ötürü Jön Türklerin Kosovalı şefleri Meşrutiyet'in yeniden ilanını "şeriata geri dönmek" olduğuna ikna etmek zorunda kaldığı ifade etmiştir.¹⁹⁷

*"Prizren'de rıfatlu Ramadan Zaskop Ağa'ya ve Loma ve Podrime rüesâlarına mahsustur"*¹⁹⁸ başlığıyla başlayan 10. mektubda söz konusu olan kişiler Cavit Paşa'nın ordusuna karşı çıktılar. İpek'ten ayrıldıktan sonra, Cavit Paşa Luma'ya yola çıktı. Orada yerel liderlerin direnişi ile karşılaştı. Ayaklanmanın liderleri arasında da Ramadan Zaskok ve İslam Sipahiu Osmanlı ordusunu mağlup etmişlerdir. Paşa yenildikten sonra İpek'e dönmek zorunda kalmıştır.¹⁹⁹ Paşa'nın bu davranışı Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının 82. oturumunda tartışılmıştır. Burada uzun bir tartışmada bulunan Priştine mebusu Hasan Tahsin Bey, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:²⁰⁰ *"Cavit Paşa Lome'ye hareket etmezden evvel birçok köyler tahliye edilir, Cavit Paşa,*

¹⁹⁵ Aynı yer.

¹⁹⁶ Ünlü, a.g.e., s. 295.

¹⁹⁷ Clayer, a.g.e., s. 535.

¹⁹⁸ BOA, TFR.KV, 219/21835.

¹⁹⁹ İkdâm, No.5394, s.3, 26 Eylül 1909.

²⁰⁰ MMZC, D.1, İS.2, İ.82, C.3, 21 Nisan 1326 (4 Mayıs 1910).

maiyetinde 11. Nizamiye Taburu olduğu halde Lome'ye dahil olur. Orada da 200'ü mütecaviz evi hiçbir sebep olmadan top dâneleriyle tahrip eder, birçok eşya da yağma eder. Nihayet Lomelilerden 5-6 köy ahalisi askere silah ile müdafaaya kıyam eder ve maatteessüf Cavit Paşanın nagehan Lome'yi terketmesine kadar işi ileriye götürürler ki, âdeta askeri Lome hududuna kadar takip gibi bir hezeyanda da bulunurlar. Cavit Paşa Lome meselesinden dolayı iki suretle mesuldür; biri , haksız olarak birçok evleri yağmasından, diğeri de, nüfuzu Hükümeti helaldar edecek bir surette terki mevki etmesinden.”

3. 1910 Ayaklanması

1910 yılının ilkbaharında Kosova Vilayeti'nde yeni bir isyan daha ortaya çıktı. İpek ve Priştine şehirlerinde başlayan bu isyan Kuzey Arnavutluk'a yavaş yavaş yayıldı. Yaşananlar Luma harekatı sırasında devletin bölgede uygulamaya başladığı vergilerden ileri gelmekteydi. Luma harekatı sırasında 'Çeteler Kanunu' olarak bilinen dört vergi toplanmasına başlanmıştı. Bunlar oktrova, kantar, kontrato isimli vergilerden oluşmaktaydı. Okrtova vergisi İstanbul, Selanik ve İzmir gibi şehirlerde uygulanmamasına rağmen yalnızca Arnavutluk'ta uygulanmaktaydı. Bunun üzerine Kuzey Arnavutluk'un birkaç kazasında bu durum protesto edildi ve buna karşı Hükümet tarafından örfi idare ilan edildi.

19 Mart 1910'da Kosova Valisi Mazhar Bey, Dahiliye Nezareti'ne bir yazı göndererek isyanın başlatılmış olduğunu bildirdi. Asiler, eski haklarını ve geleneklerini bastırmış olan İttihat ve Terakki yönetimiyle mücadele etmek üzere genel bir *besa* akdetmişlerdi. Rapor'da halkın, Müslüman olmayan jandarmaları istemediği, Oktrova vergisini ödeyemeyeceği ve Latin alfabesini asla kabul etmeyecekleri ifade ediliyordu.²⁰¹ Ayaklanmanın sebepleri tam olarak tespit edilememekle beraber olayların çıkış nedenini öğrenmeye çalışan Meclis-i Mebusan'da da mebuslar arasında bu konu tartışılmıştır. Priştine mebusu Hasan Bey, ayaklanmanın ana sebebinin Oktrova vergisi olduğunu söyleyerek, şu ifadeyi

²⁰¹ Külçe, a.g.e., s. 386-7.

kullanmıştır.²⁰² “Bu meselenin sebebi hudusuna gelince: Oktruva resmdir. Bugün Selânik'de, İzmir'de, Edirne'de ve bunlar gibi mütemeddin vilayatımızda ve hatta paytahtımızda ve belki de Avrupa'nın pek çok memiahkinde tatbik olunmamış olan Oktruva resmini buradan istizan etmiyerek Vali Beyefendi Hazretleri mevkii icraya koymak suretiyle bu vak'aya sebebiyet verdiğinden dolayı kendisinin her halde mesul tutulmasını Sadriazam Paşa Hazretlerinden rica ederim.”

İrtica içeren bir kalkışma olduğunu iddia edenlere karşı Preveze mebusu Hamdi Bey cevabında:²⁰³ “Umum Osmanlıları dilhun eden vak'a bir irtica meselesi halinde ve muhtelif surette söyleniyor. Analarından belki (Elest)'den berli hür olarak doğmuş olan Arnavutlara umumiyetle irtica isnad etmeyi resmen kabul etmem. Yoksa oraya asker sevk ederek onları ıslaha teşebbüs etmek Arnavutlara bir hizmettir, Zaten Arnavutlar ıslah ister, ama eşkiyası, Namusluları değil. Yoksa hükümetin hareketinden, tedabirinden pek emin” şeklinde ifadeler kullanmıştır. Üsküp mebusu Necip Bey ise “Draga İpek'teki İsmail Hakkı Bey'in cerhi ve diğer bir Binbaşının katli üzerine İdare-i Örfiyyenin ilân edildiği ve Priştine'de hadis olan vak'a en sade bir tabir ile idaresizlikten veya memurini Hükümetin ahali hakkında müstebidâne, müteazzimâne hareketinden ileri geldiğini” belirtmiştir.²⁰⁴

17 Nisan 1910 yılında, Yakova kazasına bağlı olan Yunik köyünde, Sultan II. Abdülhamit'e sadakatla bağlanan İsa Boletin, Beqir Beg Karapilku, Hasan Hüseyin Budakova, Sali İsa, Hasan Feri ve Sadik Hallaçi gibi muhafazakarlar arasında bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıdan sonra, İttihatçılara karşı savaşımaya devam edilmesine karar verilmiştir.²⁰⁵ Bunun üzerine Şevket Turgut Paşa'nın ordusuna karşı çıkan muhafazakarlar, Kaçanik, Ştime, Jezerc, Carraleve, Qafe e Morines, Budakova gibi yerleri harp meydanına çevirilmiştir. Savaşlarından sonra silahsızlanma süresinde Şevket Turgut Paşa yalnız Kosova Vilayeti'nde büyük bir rakamda silah toplamıştır. Külçe'ye göre yalnız Kosova'da 20.000'den fazla silah toplatılmıştır.²⁰⁶ İsyanın bastırılmasının ardından muhafazakarların büyük bir kısmı Karadağ'a göç etmişlerdir.

²⁰² MMZC, D.1, İS.2, İ.70, C.1, 29 Mart 1326 (11 Nisan 1910).

²⁰³ Aynı yer.

²⁰⁴ Aynı yer.

²⁰⁵ Pllana, a.g.e., s. 254.

²⁰⁶ Külçe, a.g.e., s. 390.

Diğer taraftan isyana dair Arnavut mebusların dahil olduğu hararetli tartışmalar devam etmekteydi. Meclis-i Mebusan'ın görüşmeleri sırasında Priştine mebusları Fuat Paşa, Şaban Paşa ve Hasan Bey'e, Priştine ve Vulçitrin kazaları ahalisi namına gönderilmiş olan telgrafları okumuşlardır. Telegrafta yeniden uygulamaya başlanan bazı vergilerin halkın içinde bulunduğu durumla uygun olmadığı ve bu vergilerin hafifletilmesi veya affının istenmesi amacıyla Vebranidol mevkiinde bir toplantı yapıldığı, toplanan ahalinin nasihate dağılması mümkün olduğu halde hiç zaman tanınmayarak müdahalenin başlatıldığı ve bu sırada bazı köylerin yakıldığı ve kan döküldüğü bildirilmektedir. Görüşmelerde masum ve mazlum halkın haklarının korunması ve askeri hareketin sona erdirilmesi istenmekteydi. Priştine mebusları, olayın yalnızca bir vergi meselesinden ortaya çıktığını ve Arnavutların sadık olduklarını söylemişlerdi.²⁰⁷ Üsküp Mebusu Mehmet Necip Bey ve rüfekası Arnavutluk'ta zuhur eden ahvali tetkik etmek üzere Mebusandan bir hey'etin Kosova'ya izamı hakkında teklif etmiştir. Sadrazam İbrahim Hakkı Paşa, olayların Priştine ve İpek Sancakları ile sınırlı olduğuna ve bütün Arnavutluk'u kapsamadığına dikkat çekerek, “Şimali Arnavutluk” tabirinin kullanılmasını eleştirmiştir: “*Geygalık denilen kıtaya, Şimali Arnavutluk, Toskalık kısmına da Cenubi Arnavutluk dememiz lazım gelecek. Şimali Arnavutluk'ta zuhur etmiş. Şimali Arnavutlara mahsus vukuat yoktur. Hükümetin, Şimali Arnavutluğa mahsus tedabiri yoktur. Şimali Arnavutlar ve Şimali Arnavutluk mevzubahis değildir. Yalnız, iki sancağımızda bazı vukuatı elime olmuştur*”.²⁰⁸

5 Aralık görüşmelerinde İstanbul mebusu Kirkor Zöhrap Efendi hükümetin izlediği siyaseti eleştirerek Arnavutların Cavit Paşa'nın hareketi sırasında gerçekleşen uygunsuzluklara gösterdikleri tepkinin Arnavut mebuslar tarafından hükümete bildirildiğini, ancak hiçbir şey yapmadığını belirtmiştir. Askeri hareket sonucunda 17 idamın yanı sıra 5000 Osmanlının hayatını kaybettiğini, yakılan emlak, telef olan hayvanlar, iş kaybı gibi maddi kayıplar göz önünde bulundurulduğunda bu meblağın,

²⁰⁷ Sönmez, a.g.e., s. 151.

²⁰⁸ MMZC, D.1, İS.2, İ.82, C.3, 21 Nisan 1326 (4 Mayıs 1910).

ıslah için harcanmış olacağını söylemiştir. Arnavut mebusları Zöhrap Efendi'nin sözlerine katılmışlardır.²⁰⁹

Arnavutluk'a yapılan askeri hareketin sonuçları Mecliste tartışılmaya devam edilmiştir. 28 Aralık 1910'da Priştine mebusu Hasan Tahsin Bey, kurban bayramı hükümetine Kosova eşrafı affolunduğu halde sürgüne gönderilen köylülerin affedilmemeleri ve tahrir-i emlak itirazlarından sonra alınacak tedbir ve geçen hadiste yıkılan evlerin tazmin edilip edilmeyeceğine dair Sadrazama yönelik bir sual takriri sunmuş, ancak hükümetin tahkik heyeti göndermiş olduğu ve zararların giderileceği gerekçesiyle takrir dikkate alınmamıştır.²⁵ Şubat 1911'de Arnavutluk'ta gerçekleşen askeri hareket sırasında yıkılan ve yakılan evlerin inşa ve tamiri için 2 milyon 247 bin kuruşluk tahsisat Meclis tarafından onaylanmıştır.²¹⁰

B. 1911 HAREKETLERİ

1. Genel Af ve Malisör İsyanı

Silahsızlanma süreci nedeniyle büyük bir kısım Katolik dağlı Arnavutlar Jön Türk Hükümeti'nin kararlarına karşı çıkmışlar. 24 Mart – 4 Ağustos 1911 tarihleri arasında Kuzey Arnavutluk'ta “Malisör Ayaklanması” olarak bilinen bir ayaklanma daha ortaya çıkmıştır. Diğerlerinden farklı olarak bu ayaklanmanın arka planında Karadağ Kralı Nikola bulunmaktaydı.²¹¹ İşkodra bölgesindeki devlet makamları, Karadağ'ın desteğini sebep göstererek yörenin Müslüman Arnavutlarına, bunun “kafirler” tarafından devlete karşı düzenlenmiş bir komplo olduğuna inandırdılar. 1910'da Kosova'da genel ayaklanma Malesia tarafından desteklenmediyse de 1911'de Malesia'da patlak veren büyük isyanla beraber olaylar hem Kosova'da hem de Güney Arnavutluk'ta yayıldı.²¹²

İsyanın bastırılmaya başlanmasının ardından isyancıların sığındıkları bölge Karadağ toprakları olmuştur. Şevket Turgut Paşa'nın idaresi altındaki Osmanlı ordusu

²⁰⁹ Sönmez, **a.g.e.**, s. 157.

²¹⁰ **Aynı eser**, s. 160.

²¹¹ Handan Nezir Akmeşe, **The Birth Of Modern Turkey: The Ottoman Military And The March To World War I**, I.B. Tauris, London, 2005, s. 102.

²¹² Malcolm, **a.g.e.**, s. 301.

Malisorların Deçiç köyünü kuşattığında büyük bir kısmı Karadağ topraklarına göç etmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu sıralarda İtalya, Karadağ ve Avusturya tarafında desteklenen İsmail Kemal Bey, Arnavutluk ve Malesor Meselesi için Malserorlarla buluşarak Gerçe’de bir toplantı yapmış ve Malsorlar meselesinin bir milliyetçi kimliğe çevrilmesi çabasında bulunmuştur. Bunun üzerine Hükümet, Büyük Devletlerin müdahalesinden endişe edip Malesor meselesini tamamen halletmek üzere siyasi bir çözüm teklifinde bulunmuştur. 10 Temmuz’da verilen mühlet bir kez daha 20 gün uzatılarak, anlaşmak için aşağıdaki tavizler verilmiştir:²¹³

- 1- Malesorlar 2 yıl vergi vermeyecekler
- 2- Ağnam vergisi azaltılacak, diğer vergiler de halkın gücüne göre olacak
- 3- Ayaklananlara günde yarım okka mısır verilecek
- 4- Malsorların silahları alınmayacak
- 5- Malsorlar askerliklerinin iki yılını kendi vilayetlerinde ve bir yılını da İstanbul’da yapacaklar
- 6- Nahiye müdürleri bayraktarlar arasından seçilecek.

Rusya ve Avusturya’nın baskısıyla Osmanlı hükümetiyle sınır meselelerini düzenlemek ve Arnavut mülteciler meselesini çözüm kavuşturmak için görüşmelere başlamış bulunan Karadağ, 15 Temmuz 1911’de büyük güçlere Arnavutların sınırı geçmelerine izin vermeyeceği bildirmiş, Malsorlardan yeni öneriyi kabul ederek evlerine dönmelerini istemiştir. 3 Ağustos 1911’de Malsorlar ve Hükümet arasında Podgoriçe’de bir antlaşma imzalanmıştır.²¹⁴

2. Sultan V. Mehmet Reşad’ın Kosova Ziyareti

Haziran ortalarında Sultan V. Mehmet, Sadrazamın başkanlığındaki heyetiyle birlikte Kosova’yı ziyaret etmiştir. Burada Arnavutların devlete olan bağlılıkları arttırılmak istenmiştir. Kosova’da kılınan Cuma namazı fevkalade tesirli olmuştur. Bu tesiri açıklayan Cafer Tayyar Paşa ziyareti şöyle anlatır:²¹⁵ “Kosova

²¹³ Şemsi, a.g.e., s. 35.

²¹⁴ Sönmez, a.g.e., s. 186.

²¹⁵ Şemsi, a.g.e., s. 31-32.

sahasında yüz binin çok üstünde cemaatle kıldığı o muazzam Cuma namazı hala kalbimdedir. Arnavudlar dertlerini bir tek kelimeye sıkıştırarak baba...baba diye bağıyorlar, ölürlen bile kolaylıkla göz yaşı dökmeyen bu halk, padişahın etrafına toplanmış durumda ağlıyorlardı. İhtiyar ve muhakkak çok merhametli, terbiyeli bir zat olan Sultan Reşad da vaziyetini ve mevkiini unutmuş durmadan ağlıyordu”.

Lakin, Kosova her zaman padişaha bağlılığı ile bilinmesine rağmen karşılama beklenen ilgiyi görmemiştir. İpek, Yakova ve Prizren karşılamaya temsilci göndermemişlerdir.²¹⁶ Bütün bu seyahat sırasında İttihad ve Terakki'nin genel merkez üyeleri padişahın hemen hiç yanından ayrılmadıkları için, katlanılan zahmetler boşa gitmiştir. Çünkü Arnavutlar bütün olayları İttihad ve Terakki'den biliyor ve onlardan nefret ediyorlardı. Mesele bir devlet meselesi olmaktan ziyade Arnavutlar tarafından parti menfaati olarak görülüyordu. Diğer yandan Sadrazam'ın halka hitabının Arnavutçaya tercüme edilmemesi de hoşnutsuzluklara yol açmıştı.²¹⁷

3 Temmuz 1911'de padişah af iradesini imzalamış, ancak isyancılar geri dönmeyi reddetmişlerdir. Burada okunan bir tebligatla, 1910'daki isyana katılmış olanların hepsini kapsayacak bir genel af ilan edildi. Yine de Kosova Arnavutları, yıkılan evleri ve el koyulan silahları karşılığında tazminat istiyorlardı ve ağustosta Malesia'ya verilmiş olan tevizler konusunda haberdar olan Kosovalılar, aynı imtiyazların kendilerine de verilmesi talebiyle yer yer isyanlar çıkardılar. Ancak Eylülde İtalya'nın Trablusgarp ile Libya kıyısının büyük bölümünü işgal etmesi karşısında Kosovalı liderler, isyan çıkarmalarının ancak Hristiyan devletlerin Balkanlardaki işin kolaylaştıracağını, bu bölgede de işgallere başlayacaklarını görerek doğru zamanı kollamaya karar verdiler.²¹⁸

²¹⁶ Sönmez, a.g.e., s. 185.

²¹⁷ Şemsi, a.g.e., s. 32.

²¹⁸ Malcolm, a.g.e., s. 302.

C. 1912 GENEL AYAKLANMASI

1. Seçimler ve Meclis-i Mebusan'da Tartışmalar

18 Ocak 1912'de Meclis-i Mebusan'ın dağılmasıyla birlikte Meclisin birinci devresi sona ermiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, Mecliste çoğunluğu sağlamak amacıyla seçim sürecinde tedbirleri almış ve diğer etnik gruplar üzerinde ağır bir kampanya başlatmıştır. Diğer taraftan Arnavutluk'taki seçim kampanyası, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Arnavutlar arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkilemiş ve gergin bir ortam oluşmuştur. Milliyetçi Arnavut basını da Cemiyete karşı ve mebus olarak İsmail Kemal, Priştineli Hasan Bey gibi yurtseverlere oy vermesi çağrısında bulunmuştur. Fakat İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin propagandası sayesinde İsmail Kemal, Hasan Priştina ve Necip Draga gibi milliyetçi olarak bilinen eski mebusların yeniden seçilmesi engellenmiştir. Seçimler sırasında Arnavut asillerle yönetim yanlıları arasında çatışmalar çıkmış, ancak çatışmalar Mayıs ayında özellikle Kosova'da yoğunlaşmıştır. Mayıs ayı ortalarında İsa Boletin, Zeynullah Bey, eski mebus Hasan Bey, Cemal Bey, eski mebusu Necip Draga, Yakovalı Rıza Bey ve Yenipazar Belediye Başkanı Arif Komadina yanlarına silahlı adamlarını da alarak firar etmişlerdir. Bu eş zamanlı firar, genel ayaklanmanın işaret olarak değerlendirilmiştir.²¹⁹ İkinci devrenin ilk oturumu 18 Nisan 1912'de gerçekleşmiş, bu dönemde de Arnavut Sorunu Meclisin öncelikli gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir. Müslüman Arnavutların imparatorluğa bağlılıklarına ilişkin beyanları bu dönemde de devam etmiştir.²²⁰

Ayaklanmalar 1912 baharında, Batı Kosova'nın kimi bölgelerinde başladı: en yoğun olduğu yerler Jakova ve İpek yöreleriydi. Mayıs sonlarında binlerce ayaklanmacı bu iki kent arasında yer alan Junik'te buluşup liderleri gibi genel besa uygulanmaya ve Jön Turk rejimini devirmeye ant içtiler.²²¹ Ardından 29 Mayıs'ta Prizren müftüsü ve bazı Prizren'li Müslüman Arnavutların Kosova ve İpek kazalarında teşekkül eden ihtilal cemiyetini kınayan telgrafi Meclise okunmuştur.. Telgrafta şöyle

²¹⁹ Sönmez, a.g.e., s. 192.

²²⁰ Sönmez, a.g.e., s. 166.

²²¹ Malcolm, a.g.e., s. 304

yazılmıştır.²²² “600 seneden beri Hükümet-i Osimaniyye-i İslâmiyyeye merbut ve ilelebet Hilâfet-i Osmaniyyeden katiyyen ifitrâkını kabul etmeyen ahalimiz hurûfât-i Arabiyye ile talibi ve taallüm, kâffe-i zarûrât-ı dıniyye ve dünyeviyyemize kâfil olduğundan, İtalya hurûfâtıyla okumak ve düşmanımız olan İtalya'ya, irtibat ve münâsebeti katiyyen Sancağımızda irtikâb ve kabul etmeyiz, öteden beri evâmir-i Hükümete mu'tî olduğumuz bedîhî olduğu gibi, el'an ve ilâyevmilkiyâme evâmir-i Hükümet-i Osmaniyye ile mütt'emeniz ve yâni iskânı asla kabul etmeyiz. Heyet-i ıslalhiyyenin buralarda icrasına karar verdiği îmarâtın tatbikini görmekle müftehiriz ve müteşekkir oluruz. Diğer Kazalarımız halkının da bu fikirde olduklarına kaani'iz. Düşmanlarımızın amaline hizmet edenlere lanet olsun. Arnavutların hudûd-u siyasiyyesi İşkodra, Fîzan, Van arasındadır.” Bununla beraber Kalkandelen, Priştine müfûtsü ve Priştine, İpek ve Yakova'lı bazı Müslüman Arnavutlar Meclise telgraf gönderip Hilafete bağlı oldukları beyan etmişlerdir.

5 Haziran 1912'de Dahiliye Nazırı Hacı Adil Bey, Prizren mebusu Tevfik Latif Bey'in Şimali Arnavutluk hakkındaki sorusunu yanıtlamıştır. Dahiliye Nazırı asilerin Yakova Kaymakamına bir bildiri verdiklerini, bu bildiride Arnavutların Jön Türk hükümetinin izlediği siyasetin er geç vatani düşmana çiğneteceğinin, birkaç türedinin yüzünden koskoca Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşe doğru hızla ilerlediğini, seçimlerde Kanun-ı Esasî'nin hükümlerinin ayaklar altında alındığının ve Meclisin ulusun temsilcisi olamadığının belirtildiğini açıklamıştır.²²³ “Biz o kanunlar hakkında ne bu kürsüde söylenmiş, ne bir teklife tesadüf ettik, ne de ihtilâl edenler tarafından derme çatma toplanmış şu malûmattan bir şey istihsal edebildik. Sonra Hükümet-i hâzıra Kanun-u Esâsinin ahkâm-ı münîfesini ayaklar altına alarak milletin en mukaddes bir hakkı olan intihâbât-ı Mebusana müdahale etmiş, bu Meclis milletin kısm-ı küllisinin mümessili değilmiş. 'Bunu kim söylüyor? Efendiler, bunu söyleyenlerin imzası var. Vulçetrinli Hasan, Yakovalı Bayram Cur, Prizrenli Yahya, Yakovalı Ahmet, Prizrenli Şeyh-Zade Musa, Prizrenli Şaki, Yakovalı Rıza, Vulçetrinli Rıza, Prizrenli Rifat, Vulçetrinli Zeynullaih, Priştineli Cemal, Priştineli Damat Ahmet, Prizrenli Aziz, Vulçetrinli Abdunrahman, Bolatinli İsa, Metroviçeli Ferhat, Vulçetrinli

²²² MMZC, D.2, İŞ.1, İ.9, C.1, 16 Mayıs 1328 (29 Mayıs 1912).

²²³ MMZC, D.2, İŞ.1, İ.27, C.1, 25 Haziran 1328 (8 Temmuz 1912).

Mançukzâde Recep Priştineli Ebubekir”. Lakin, Avlonyalı Süreyya Bey Nazır’ın söylediklerine karşı çıkarak şöyle açıklamıştı:²²⁴“..Fakat hali istikada bulundukları da kabili inkârolmayan hakayiktendir. Arnavutların hiss-i sadakatlerine dair verilen izahatı her türlü şevk ve şüpheden vareste olmak üzere telakki ederim. Arnavutlar bihakkın Saltanat-ı Seniyyeye ve Makam-ı Hilâfete şiddetle merbutlardır. Bu hiss-i sadakati hiçbir hal ve hiçbir bühtân-ı makal tağyir edemez. Yalnız anlamak lâzım gelir ki, Arnavutluk bugün öyle bir hâl-i heyecandadır ki, her taraf müşteki ve her taraf bir ateş-i şiddet ve tazyik tahtında bulunuyor. Bunun esbabını araştırmak lâzım gelirse, zannederim ki, Nazır Beyefendi Hazretlerinin buyurdıkları gibi değildir. Bendeniz öyle tasavvur ederim ki, bugün Arnavutluk tasvir ettikleri gibi âsûde değildir. Arnavutluk’un isyanı ve heyecanı nereden başlamıştır Nazır Beyefendi onu bendenizce izah buyurmadı zannederim. Arnavutlar en evvel silahlarının alındığından şikâyet ettiler. Ve bu silahları alındığı sırada fevkalâde cebir, şiddet gösterilmiştir. Ve bu kürsüde bunlar tamamıyla tezkâr edilmiştir. Muahharan isyan eden Malisorlar hîn-i avdetlerinde silah taşımak hakkıyla avdet etmişler, sonra Hükümet Merditalilere 2 bin küsur tüfenk tevzi etmiştir. Merditali’lerin öteden beri Devletin kavânînine râm olmuş itaat etmiş bir mahluk olmadıkları herkesçe malûmdur.”

Nazır’ın konuşmasında “13 Mektup Olayı’n en önemli kişisi ve iki ay önce Hükümet tarafından affedilen Yakovalı Rıza Bey’in isyancıların saflarında bulunduğu bahsederek yine İrtica’ya doğru bir hareket eylemi olduğunu açıklamıştır:²²⁵ “Sonra diyorlar ki, dört seneden beri Meşrutiyete darbe vuruldu, Bu diyenler arasında Meşrutiyetperverler de var. Halbuki affolundu, birçok aflar oldu, Bunların içlerinde bir tanesi affolunalı henüz iki ay oluyor, bunların içlerinden Yakovah Rıza Bey affolunalı daha iki ay olmadı, acaba yapılanları görmüyorlar mı? Evet, daima fena cihetler görülebilir ve hakikaten de böyle fena cihetler görülmelidir ve biz de bunları gösterdikleri fena cihetleri göstermelerine müsaade edelim ve onlardan istifade edelim. Evet, ne garip tecelli ki, Hükümetin icraatı için irticaa doğru bir hatvedir diyenler, Hasan Bey oluyor, Yahya Ağa oluyor, Bayram Çur Bey oluyor, Yakovalı Rıza Bey oluyor. Ve hareketlerinin meşru olup olmadığına dair olan kısma

²²⁴ MMZC, D.2, İ.Ş.1, İ.27, C.1, 25 Haziran 1328 (8 Temmuz 1912).

²²⁵ Aynı yer.

geline: Bu babda yalnız efkâr-ı umumiyyeyi istişhad edeceğim ve size de Hükümete de her taraftan yağdırılan telgrafları yadettireceğim.”

2. Priştineli Hasan Bey’in “14 Maddeler” Beyannamesi ve Balkan Savaşı

1912 senesinin ilkbaharında Osmanlı siyaset sahnesindeki mücadeleler yoğunlaşmıştı. İttihatçılar’dan duyulan hoşnutsuzluk artırmış ve yeni bir muhalefet partisi olarak Hürriyet ve İtilaf Fırkası güçlenmişti. Aynı dönemde Kosova’da patlak veren yeni isyan da, İttihad ve Terakki Cemiyeti politikasına karşı koymak isteyen Arnavut asıllı siyasetçiler tarafından meydana getirilmiştir. Daha seçimlere gidilmeden önce, Kosova vilayetindeki genç siyasi liderlerden ikisi Hasan Bey ve Ferhad Bey Draga seçim sürecine hükümet müdahale ederse ayaklanma çıkacağı tehdidinde bulunmuşlardır.²²⁶ Nathalie Clayer’in ifade etmiş olduğu gibi Kosova vilayeti’nde çok az gelişmiş olan Arnavutçuluk yerel iktidar mücadelelerinde fiilen hiçbir rol oynamadı. Bir ulusa ait olma duygusunu beraberinde getiren modern anlamda bir Arnavutluk’a sahip olanlar sadece küçük Katolik cemaatlerinin üyeleri, Yakova, Kalkandelen veya Üsküp’teki Bektaşî tarikatına mensup bireyler ve modern okullarda eğitim görmüş genç Sünni Müslümanlardı. Bu Sünniler arasında bey veya zenginleşen tüccar oğulları vardı. Arnavutçuluğu da sadece Necip Draga, kardeşi Ferhad Draga ve Hasan Priştina gibi bu tarz isimler kullandı, ama onlar da bunu yerel ölçekten çok imparatorluğun siyaset sahnesinde yaptılar. Zaten 1908’de bu şahsiyetlerin hepsi Jön Türktü.²²⁷

Hasan Priştina ve Necip bey Draga, 1912’nin seçimlerinde vekil seçilmediklerinden dolayı milliyetçi fikirlerini gerçekleştirmek amaçlarıyla Kosovalı muhafazakar şefler ile işbirliğinde bulunmuşlar ve muhafazakarların ayaklanmasını sağlamışlardır. 1908’de Necip Bey Draga’nın Sultan Abdülhamit’in sadık kulu olan İsa Boletin’i tutuklanma istediği nedeniyle ikisi arasında bir düşmanlık oluşsa da Yunik toplantısında ikisi de bulundular. Batı Kosovası’nda başlayan isyan yavaş yavaş

²²⁶ Clayer, a.g.e., s. 543.

²²⁷ Aynı eser, s. 540.

yayılmıştı ve ordudaki Arnavut askerler kitleler halinde ayrılıp isyancılara katılıyorlardı. Ayaklanma yayılmaya devam etti ve temmuz sonuna kadar Priştine, Mitroviçe, Vuçitrin ile Ferizovik, ayaklanmacıların eline geçti. Priştine’de 25 bini aşkın silahlı adam toplanmıştı ve 20 bin kişi de Kosova’nın güneydoğu köşesindeydi. Nihayet temmuzun son haftasında ayaklanmacılarla görüşme yapmak üzere üst düzey bir komisyon, arkasından da yeni Kosova Valisi gönderilmişti.²²⁸

16 Temmuz’da Sait Paşa Hükümeti’nin düşmesiyle beraber İtilafçılar iktidara gelmişlerdir. Arnavut milliyetçileri İttihatçıların iktidar’dan düşmesini kendi milli amaçlarının leyhinde bir gelişme olarak değerlendirmişlerdir. Temmuz ayının sonunda, Kosova vilayetinin önemli yerleri isyancıların eline geçmiştir. 17 Temmuz 1912’de Sait Paşa kabinesi çekilmiş ve yerine geçen Gazi Muhtar Paşa’nın yeni kabinesi, hemen Arnavut liderleriyle irtibata geçmiştir. 27 Temmuz’da Arnavutlarla görüşmek niyetiyle, Priştine’ye Hükümet’ten bir heyet göndermiştir. Priştine’de toplanmış olan isyancılar, gelen heyetten Meclisin derhal feshini istemişlerdir.

3 Ağustos’ta Arnavut liderleri tekrar Priştine’de toplanmasına rağmen hedeflerinde birlik içinde değillerdi. İki grup açıkça birbirinden faklıydı. Hükümet, 5 Ağustos’ta Meclis’in feshini ilan etti. Hükümetin taleplerini yerine getirmesinden cesaretlenen Arnavutlar isteklerini arttırmayı başlamışlardır. Böylece “Hasan Priştina’nın 14 Maddesi” adıyla yeni proglamları, şu mevzuları ihtiva etmekteydi:²²⁹

- 1- Arnavutça eğitim yapan yeni okullar açılması
- 2- Bazı Arnavut bölgelerinde “Dağ Kanunları”nın uygulanması²³⁰
- 3- Osmanlı memurlarının Arnavutça’yı, Arnavut gelenek ve göreneklerini bilmeleri
- 4- Askerlik hizmetlerinin Arnavutluk ve Makedonya’da yapılması
- 5- Müsadere edilen silahların iade edilmesi
- 6- İslam gelenek ve davranışların muhafazası
- 7- Medreselerin kredilerin desteklenmesi

²²⁸ Malcolm, a.g.e., s. 255.

²²⁹ Bartl, a.g.e., s. 310.

²³⁰ Gawrych, a.g.e., s. 194-195.

- 8- Yeni modern medreseler açılması
- 9- Zira ve teknik okulların açılması
- 10- Yolların geliştirilmesi ve genişletilmesi
- 11- Resmi daire binalarının inşası
- 12- İsyancıların genel affı
- 13- Hakkı Paşa ve Said Paşa Jöntürk kabinelerinin yargılanması için mahkeme kurulması
- 14- Yakılan evleri için tazminat ödenmesi

9 Ağustos günü, Arnavutların istekleri Priştine'deki Osmanlı Hükümet memurlarına verilmiş ve Hükümetin 48 saat içerisinde muvafakatini vermesi halinde, Üsküp'ün işgal edileceği bildirilmişlerdir. Mühletin cevapsız geçmesi üzerine Arnavutlar 15 Ağustos tarihinde Üsküp'ü işgal ettiler.²³¹ Böylece Üsküp'te İsa Boletin, Yakovalı Rıza Bey, Bayram Curri gibi muhafazakar liderleri ve Hasan Priştina liderliğinde yaklaşık 30.000 Arnavut isyancı bulunmaktadır. 18 Ağustos 1912 tarihinde Hükümet, 14 maddenin hemen hemen hepsini yerine gitmeye karar verdiler. Devlet görevlilerinin yargılanması talebi kabul edilmedi ve başka bir-iki madde üzerinden de taviz vermek gerekti ve sonradan bu talepler, suistimale uğrasa da Osmanlı hükümeti 14 Maddenin metnini, giriş bölümü dışında hiçbir yerde 'Arnavutluk' ve 'Arnavut' kelimelerine yer vermeden yayımladı.²³² Fakat taleplerin Hükümet tarafından kabul edilmesinin ardından ise, Hasan Priştina ile Kosovalı muhafazakar şefler arasında anlaşmazlıklar başgösterdi. Hasan Bey, Jön Türklerin yenilgiye uğramasının ardından artık isyana yer olmadığını düşünürken, Kosovalı muhafazakarlar eski imtiyazlarının iade edilmesi ve Sultan Abdülhamid'in yeniden tahta çıkarılması için savaşımaya devam etmek istiyorlardı.²³³

Malcolm'un bahsetmiş olduğu gibi Hasan Bey, Priştina'nın fiilen bağımsızlık kurmasından yanaydı. Sonradan Kosova'daki diğer isyancı liderlerle uzlaşma sağlama adına bu düşüncesini biraz yumuşatacaktı. Sonuçta Hasan Bey, İsa Boletin, Yakovalı Rıza Bey ve Bayram Curri tarafından haziran sonlarında imzalanan

²³¹ Bartl, a.g.e., s. 311.

²³² Malcolm, a.g.e., s. 156.

²³³ Clayer, a.g.e., s. 546.

‘manifesto,’ şu beyanla başlıyordu:²³⁴ “*Arnavutlar, hiçbir şeyin sarsamayacağı bir sadakatle Halifelîğe ve Osmanlı anayurduna bağılırlar ve daima bağılı kalacaklardır.*”

Aubrey Herbert’in, 1912 yılında İsa Boletin ile yaptığı bir konuşma, Kosova Müslümanlarının siyasi görüşlerini tüm taraflarıyla ortaya koymaktadır: ²³⁵ “*Arnavutlar otonomi istediler mi? diye sordum. “Hayır” dedi, “İstemediler; istedikleri şey müdahale edilmemektir. “Kuzey ve güneyarasında birlik istiyor musunuz?” dedim. “Haliyle” dedi. “Biz tek halkız. Ama bu birlik güneyli Toskaların kuzeylilerden daha açıkgoz ve iyi eğitilmiş olmaları nedeniyle kuzeyliler için avantajlı olmayacak” diye konuşmasını sürdürdü. Arnavutluk Sultan’ın himayesinde olmayı istiyordu, ama Arnavutlar, ülkelerini savunmak için kuvvetlere sahip olmak zorundaydılar ve bu kuvvetler, aptal Jön Türkler tarafından onlardan alınmıştı*”.

Hükümet tarafından Arnavut taleplerin kabul edilmesiyle beraber Üsküp’te toplanmış olan Arnavutlar yavaş yavaş dağıtılmaya başlamışlardır. Lakin Osmanlı Devleti ile Arnavutlar arasında bir uzlaşmanın gerçekleşmesi ve özerk Arnavutluk’un tanınması olasılığı Balkan devletleri tarafından Makedonya’ya yönelik tasarılarıyla çelişen bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Arnavutluğun özerkliğinin tanınmasından hemen sonra Balkan ittifakı gerçekleşmiş, ittifakı oluşturan anlaşmalarla Arnavut toprakları Balkan devletleri arasında paylaşılmıştır. Bu anlaşmalar Karadağ’ın İşkodra, Sırbistan’ın Kosova ve Adriyatik’e açılan bir liman, Bulgaristan’ın Manastır ve Yunanistan’ın Yanya’ya yönelik taleplerini yansıtmaktadır.²³⁶

Ekim ayı sırasında artık savaşın ilan edilme süreci de başlamıştı. Böylece ilk kez Karadağ Devleti, 8 Ekim 1912 sabahı Osmanlı Hükümeti’ne harp beyannamesi vermiştir. Fakat Balkan Savaşı 17 Ekim 1912 tarihinde başlamıştı. Arnavutlar da gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmışlardır. Hatta İstanbul’da bulunan Arnavut kulübü, gönüllü asker kaydı dahi açmıştır. Bunun dışında, Osmanlı Avrupa’sının

²³⁴ Malcolm, a.g.e., s. 158.

²³⁵ Aubrey Herbert, **Ben Kendim: A Record Of Eastern Travel**, Hutchiston, London, 1924, s. 205.

²³⁶ Sönmez, a.g.e., s. 217.

birçok yerinde olduğu gibi, Kosova bölgesinin Mitroviçe kazasına bağlı Zavarat havalisinde toplanan gönüllü Arnavutlar da Sırp müfrezelerine karşı mücadele etmişlerdir. Bunun dışında, Balkan Harbı münasebetiyle Amerika ve Romanya’da bulunan Arnavutlar’dan 250 civarındaki vatanperver harbe katılmak için İstanbul’a gelmişlerdi. Rusya’dan ise 8 Kasım tarihinde bir Müslüman İstanbul’a gelmiş, gönüllü olarak Osmanlı ordusuna katılmışlardır.²³⁷

Birinci Balkan Savaşı’nın patlamasıyla Osmanlı Devleti’nin Balkanlar’daki hakimiyeti sona erdi. Kosovalılar yeni kurulan Arnavutluk Devleti’nin sınırlarının dışında kalmasıyla Sırbistan Kralığı tarafından işgal edilmiştir.

²³⁷ Selim Aydın, **Balkan Acı Yüzü; Basın Tarihinde Balkan Savaşları**, Yeditepe, 2013, İstanbul, s. 340-341.

SONUÇ

Balkanlar'da milliyetçilik fikri 19. yüzyılda ortaya çıkmış bir olgudur. Pek çok halkın, dinin ve kültürün bir arada yaşadığı bir devlet olan Osmanlı devleti, bu yüzyılda uyguladığı tanzimat reformları ile dini ve etnik farklılıklarına bakmaksızın tüm vatandaşlarını eşit bir konuma getirmiştir. Çeşitli din, etnik ve kültür mensuplarının bir arada yaşadığı Balkanlar, yüzyıllar boyunca bu devletin en önemli parçalarından biri olmuştur. Romalılar, Bizanslılar ve Osmanlılar gibi üç büyük imparatorluğun önemli bir parçası olan Balkan halkları, bu küresel güçlerin birleştirme politikası sonucu olarak birbirleriyle barış içinde yaşamışlardır.

İdeolojiler yüzyılı olarak da bilinen 19. yüzyıl, imparatorluğun evrenselci ilkelerle çelişen bir ideoloji olan milliyetçilik ideolojisini üretecekti. Bu yüzyılda, milliyetçilik fikirleri Avrupa'dan seçkin insanlar ve Avrupa'da eğitim görenler aracılığıyla Balkanlar'a nüfuz etmiş, böylece büyük toplumsal kitleler tarafından benimsenmeyen akışkan bir sosyal tabaka oluşmuştur. Öte yandan, Balkanlardaki milliyetçi potansiyel siyasi ve ekonomik çıkarların da hedefinde olmuştur. Bunlardan etkisini güneye yayma amacını taşıyan Rusya, esas olarak Slav-Ortodoks halklarında milliyetçi fikirleri teşvik edip destekliyordu.

Milliyetçi ideolojik platformlar oluşturarak, Osmanlı Devleti'nin etkisinden çıkıp ulusal devletlerini kurmayı amaçlayan Balkan elitlerinden her biri, kurmak istedikleri ulusal devletlerinin sınırlarını belirlemek için tarihsel haklarına başvurmaya çalışmışlardır. Bir çok halkın ve kültürün bir arada yaşadığı bir coğrafyada böyle girişimler ayrı bir karmaşa durumu yaratmıştır. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin bir vilayeti olan Kosova, Balkanlar'ın merkez bölgesi durumuna geleceği için tüm bu milliyetçilik platformlarının çatışma noktasında yer almıştır.

1878'de söz konusu vilayetin toprakları dışında bir Sırp devleti kurmayı başaran Sırp milliyetçiler, Sırların Kosova üzerine tarihi ve manevi haklarına sahip olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaya göre Sırların Kosova üzerine tarihsel hakları ortaçağda Kosova'da da varlığını sürdüren Sırp devletine dayanıyordu, manevi hakları ise Çar Lazar'la birlikte birçok azizin de şehit düştüğü 1389'daki Kosova Savaşı kutsallığı ve Kosova'da bulunan Sırp Patriligi'ne dayanıyordu. Kendi iç bütünlüğünü

tamamladıktan sonra Sırbistan, Kosova Vilayeti'nde bulunan konsolosları aracılığıyla Slav milliyetçiliğiyle özdeşleşmeyen ve kendilerini Sırp'tan ziyade Bulgar olarak hisseden ve tanıtan Slav-Ortodoks nüfusunu Sırp efsaneleri ve "Eski Sırbistan" fikirleriyle besliyordu. Ayrıca, Kosova vilayetinde oluşturulan çeteler aracılığıyla Arnavutlarla çatışmaları kışkırtıp Slav-Ortodoks toplumuna baskı kuruyorlardı.

1907'de Bulgar-Sırp çetelerin arasındaki anlaşmanın ardından, Kosova'nın doğu kesiminde yoğun milliyetçilik faaliyetleri görülmüştür. Sırp devletinin milliyetçi politikaları Rusların yoğun yardım ve destekleriyle 1912'de gerçekleşen Kosova'nın işgaline kadar devam etmişti. Yalnız, tarihçi Noel Malcolm'a göre, Slavca konuşan Ortodoks nüfus bu yıla kadar kendini Sırb olarak tanıtmamıştır. Bu nüfus, ve özellikle Mitrovica'daki yerel Slavlar kendilerini "Kosovski" yani Kosovalı olarak tanıtırlandı.

Kosova Vilayeti'ne egemen olan diğer topluluklardan biri, çoğunluğu Müslüman inancına mensup olan Arnavutlardı. 1878'den sonra, Niş Sancağı'ndan mühacirlerin gelmesiyle, Kosova'da Müslüman nüfus artmıştır. Bu arnavutlar, müslüman olmakla beraber sahip oldukları güçlü aşiret ilişkilerinden de ötürü daha muhafazakar olup güney Arnavutlardan farklıydı. XIX yüzyılda kök salmış Arnavut milliyetçiliği, Arnavutların yaşadığı toprakların dışında, İstanbul, Bükreş ve İtalya'daki Arnavut entelektüelleri aracılığıyla doğacaktı. Bu milliyetçilik, bölgenin diğer milliyetçiliklerden farklı olarak, Arnavut halkının üç dine mensup olduğu gerçeğini göz önünde bulundururark, herhangi bir dini boyuta bürünmemiştir. Bunun yanı sıra, üç dine mensup olan Arnavutların ortak özelliği olan Arnavutça dili bu milliyetçiliğin ön plana çıkardığı ve kendi dayanağını oluşturduğu bir özellikti.

Bu nedenle, çoğunlukla Arnavut coğrafyasının içerisinde bulunduğu gerçeklikten uzakta yaşayan bir grup aydın tarafından temsil edilen bu milliyetçilik fikirleri, din ve bölge bazlı ayrılmış Arnavut nüfusu ile özdeşleşmemiştir. Çoğunlukla müslüman olan ve hala güçlü aşiret ilişkilerine sahip Kosovalı Arnavutlar, Osmanlı Devleti'ne sıkı sıkıya bağlı kalmaya devam ediyorlardı. Bu durum, iki ana grubun, nüfusun çoğunluğunu temsil eden muhafazakarlar ve yukarıda da belirttiğimiz gibi, küçük bir aydınlar grubunu temsil eden Arnavut milliyetçilerinin oluşmasına yol açmıştır.

Berlin Kongresi sonrasında Slav-Ortodoks devletlerinin sınırında bulunan Kosova'nın Arnavut muhafazakarları, Arnavut milliyetçilerle ancak ortak bir yönetimin altında toplanacak dört vilayetin bir araya getirilmesi konusunda hemfikirdiler. Aynı zamanda, Berlin Anlaşması'nın bir şartı olarak Kosova Vilayeti'nde yapılması öngörülen reformlar, Kosovalıların muhafazakârlılığı yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

Arnavut tarih yazımı tarafından milliyetçilerin örgütlenmesi olarak tasvir edilen, ancak gerçekte muhafazakarların bir toplanması olduğunu kanıtlamaya çalıştığımız Ferizaj / Firzovik Toplantı'sının gerçek İttihatçıları ortadan kaldırmak idi. Ancak bu toplantı ve amacı yine İttihatçılar tarafından manipüle edilmişti. Arnavut milliyetçileri tarafından Manastır Kongresi'nde birleştirilmiş Arnavutça Alfabesi'nin Kosova'da da kabul görmemesi ve Milliyetçiler Klüplerinin Kosova'da da oluşturulamaması, Arnavut Milliyetçilik fikirlerinin Kosova'ya nüfuz edememesinin kantılarıdır.

1909'dan 1912'ye kadarki dönemde yaşanan ayaklanmalar, muhafazakar halkın iktidarı ele geçirmeyi başaran ve kendi tabirleriyle “Hamidiye kalıntılarını ortadan kaldırmaya” çalışan İttihatçılara karşı bir tepkiydiler. Arnavut milliyetçilerinin İttihatçılar'a karşı çıkmaları onları (milliyetçileri) zaten halihazırda İstanbul'daki yönetime karşı olan Arnavut muhafazakârlarla yaklaştıracaktı.

Bu bağlamda muhafazakârların talepleri ve hedefleri çoğu kez milliyetçilerin talepleriyle uyum sağlayacaktı. Fakat yine de, 1912'deki Genel Ayaklanma sırasında bile, Arnavut Muhafazakarların amacı İttihatçıları iktidardan indirip II. Abdülhamit'in iktidara geri getirmek iken milliyetçiler Balkanlarda oluşan yeni durumları göz önünde bulundurarak bağımsızlık olasılığını dahi dışlamadan özerklik için mücadele ediyorlardı.

Arnavutluğun ancak Osmanlı İmparatorluğu altında özerklik elde etmesi konusunda uzlaşan milliyetçiler ile muhafazakarlar arasında, Üsküp'ün Arnavutlar tarafından işgal edilmesinde de fikir ayrılığı yaşanmıştı. Tarihçi Geroge Gawrich'in belirttiği gibi, Balkan savaşlarına kadar kartal, hilalin arkasında duruyordu.

Arnavutluk'un bağımsızlığı ise, Arnavutların arzu ve isteklerinden ziyade zamanın koşullarının yarattığı bir ihtiyaç doğrultusunda gerçekleşmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri (Başbakanlık Osmanlı Arşivi)

Y.PRK.MYD., 02/01/03.
HR.SYS, 67/15.
Y.PRK.TMK., 46/57/1, 47/12.
A.MTZ, 68/25.
TFR.KN, 219/21835.
İ.AS, 85/ 1327.
DH.MUI, 60/50.
BEO, 3703/277666.
TFR.KV, 219/21835.

2. Matbu Kaynaklar

Salname-i Vilayeti Kosova, Şemseddin Sami,	Hicri 1311. Kamus-ül Alam , Mihran Maatbası, İstanbul 1889.
Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi,	D.1, İS.1, İ.98, C.1, 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909).
MMZC,	D.1, İS.1, İ.98, C.1, 9 Haziran 1325 (22 Haziran 1909).
MMZC,	D.1, İS.2, İ.82, C.3, 21 Nisan 1326 (4 Mayıs 1910).
MMZC,	D.1, İS.2, İ.70, C.1, 29 Mart 1326 (11 Nisan 1910).
MMZC,	D.1, İS.2, İ.82, C.3, 21 Nisan 1326 (4 Mayıs 1910).
MMZC,	D.2, İŞ.1, İ.9, C.1, 16 Mayıs 1328 (29 Mayıs 1912).

MMZC, D.2, İŞ.1, İ.27, C.1, 25 Haziran 1328 (8 Temmuz 1912).

MMZC İ.50, C. 1, 14 Şubat 1334 (1919).

3. *Kitap ve Makaleler*

Abdühamit Kırmızı, “Balkanlar Üzerinde Diplomasi Savaşı Rumeli Islahatı 1902-1908”, **Türk Tarihinde Balkanlar**, Ed. Z. İskifiyeli, S. Yazıcı, Sakarya Üniversitesi 2013.

Abdülhamit Kırmızı, “Halep-Kosova Hattı, 1909: Arnavutluk’ta Meşrutiyete Karşı Bir İsyan Teşebbüsü” **Dîvân**, C. 14 S. 26, 2009/1.

Abdurrauf Sinno, **Osmanlı’nın Sancılı Yıllarında Araplar-Kürtler-Arnavutlar 1877-1881**, Salenge Yay., İstanbul 2011.

Afyoncu, Erhan, “Sokullu Mehmet Paşa”, **DİA**, C. 37, İstanbul 2009, s. 354-357.

Agâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, Türk Dil Kurumu, Ankara 1960.

Ahmet Halaçoğlu, **Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-13)**, Türk Tarihi Kurumu, İstanbul 2000.

Aktepe, Münir, “Kosova”, **DİA**, C. 26, Ankara 2002, s. 217.

Arşivi Rehberi, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul 2010.

Aubrey Herbert, **Ben Kendim: A Record Of Eastern Travel**, Hutchiston, London, 1924.

Aykut Kansu, “Anadolu’da 31 Mart ve İttihat ve Terakki”, **Toplumsal Tarih**, S. 124, Nisan 2004.

- Banu İşlet Sönmez, **II. Meşrutiyette Arnavut Muhalefeti**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Barbara Jelavich, **Balkan Tarihi**, Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devletinde Millet Sistemi**, Ağaç Yay., İstanbul 1992.
- Bilal N. Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.
- Bilge, Mustafa L., “Arnavutluk”, **DİA**, C. 3, İstanbul 1991, s.383-390.
- Bilgehan Pamuk, “Osmanlı Döneminde Arnavutluk”, **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Ankara 2006.
- Bilgin Çelik, **II. Meşrutiyet Döneminde Arnavut Uluşçuluğu ve Arnavutluk Sorunu**, Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Tezi, İzmir 2003.
- Cedomilj Mijatovich, **The Memoris of a Balkan Diplomatist**, London, Cassell and Company, 1917.
- Edwin Jacques, **The Albanians An Ethnic History from Prehistoric Times to The Present**, Mc. Farland & Company, North Carolina 1995.
- Ernest E. Ramsuer, **Jön Türkler ve 1908 İhtilali**, Sander Yayınları, İstanbul 1982.
- Fevzi Demir, **Osmanlı Devleti’nde II. Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri 1908-1914**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2007.
- Fikret Adanır, **Makedonya Sorunu**, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2001.
- George Gawrych, **The Crescent and the Eagle: Ottoman Rule, Islam and the Albanians, 1873-1913**, I.B Tauris, London-New York, 2006.

- Gül Tokay, **Mekedonya Sorunu- Jön Türk İhtilalinin Kökenleri 1903-1908**, Afa Yay., İstanbul 1995.
- Hacısalihoglu, Mehmet, “Makedonya”, **DİA**, C. 27, Ankara 2003, s. 437-444.
- Hakan Özdemir, **Abdülhamid’i Deviren Kurşun (İsyan, Suikast, İhtilal)**, Timaş Yay., İstanbul 2014.
- Halil İnalcık, **Hicrî 835 Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanid**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1954.
- Handan Nezir Akmeşe, **The Birth Of Modern Turkey: The Ottoman Military And The March To World War I**, I.B. Tauris, London, 2005.
- Hasan Kaleshi, “Disa aspekte të luftës për alfabetin shqip në Stamboll”, **Gjurmime albanologjike**, 1 (1969).
- İbrahim Temo, **İbrahim Temo’nun İttihat ve Terakki Anıları**, Arba Yayınları, Ankara 1994.
- İskender Muzbeg, “Hukuki Belgeler Çerçevesinde Kosova Türkleri”, **Balkan Türkleri**, Der. Erhan Türbedar, ASAM Yay., Ankara 2003.
- Ivo Banac, **The National Question in Yugoslavia: Origins, History, Politics**, USA, Cornell University Press, 1992.
- Kemal Karpat, **Osmanlı nüfusu 1830-1914**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- Langdon T. Healy, **Serbia Elites, Kosovo, and The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representation and Policies**, Doctor Thesis, Departament of History- İndiana University, 1997.
- Macit Kenanoğlu, **Osmanlı Millet Sistemi- Mit ve Gerçek**, Klasik Yay., İstanbul 2012.

- Mahir Aydın, “Arşiv Belgeleriyle Makedonya Bulgar Çete Faaliyetleri”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, S. 9, İstanbul 1989.
- Mahir Aydın, **Osmanlı Eyaletindeki Üçüncü Bulgar Çarlığına**, Kitabevi Yay., İstanbul 1996.
- Makedonya**, Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent-İstanbul, 1992.
- Maliq Osi, **Çështja Shqiptare në Parlamentin Osman 1908-1912**, Doktora Tezi, Universiteti i Kosovës në Prishtinë Fakulteti Filozofik, 1988.
- Miranda Vickers, **Between Serb and Albanian - A History of Kosovo**, London, Hurts & Company, 1998.
- Misha Glenny, **Balkanlar 1884-1999 Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler**, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.
- Mucize Ünlü, **Kosova Vilayeti (1877-1912)**, Gece Kitaplığı, Ankara 2014.
- Müfid Şemsi, **El-Hakku Ya ‘Lu’ Vela Yu ‘La’ Aleyh, (Şemsi Paşa, Arnavutluk, İttihad ve Terakki)**, Şehir Yayınları, İstanbul 2007.
- Nathalie Clayer, **Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Noel Malcolm, **Kosovo a Short History**, Macmillan Publishers, London 1998.
- Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu’nun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.
- Nuray Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavutluk Ulusçuluğu’nun Gelişimi**, Boyut Kitapları, İstanbul 1997.

- Nuri Akbayar, **“Tanzimat’tan Sonra Osmanlı Devleti Nüfusu”, Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1985.
- Peter Bartl, **Millî Bağımsızlık Hareketleri Esnâsında Arnavutluk Müslümanları (1878-1912)**, Çev. Ali Taner, Bedir Yayınevi, İstanbul 1998.
- Qani Nesimi, **Ortodoksizmi tek Shqiptarët**, Logos-A, Shkup 2011.
- R.J. Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, JeoPolitika Yay., İstanbul 2007.
- Ramazan Balcı, **“Kosova Islahatı (1896-1905): Rumeli Vilayeti Şahanesine Mahsus Mevadd-ı Islahiyye Lahiyası’nın Kosova’da Uygulanması”, Türkiyat Mecmuası**, C. 22, S. 2, 2012.
- Resneli Ahmed Niyazi, **Hürriyet Kahramanı Resneli Niyazi Hatıratı**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.
- Richard C. Hall, **“War in the Balkans”, An Eiciclopedic History from the Fall of Ottoman Empire to the Breakup of Yugoslavia**, Abc-Clio, California 2014.
- Sabit Uka, **1877-1878 Yıllarında Güney Sırbistan’dan Arnavutların Göçü ve Kosova Ovası’na Yerleşmeleri**, Eflatun Marbaası, İstanbul 2014.
- Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperializm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- Sami Onal, **Sadettin Paşa’nın Anıları**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- Selami Kılıç, **“Türkiye’de Latin Harfleri Meselesi (1908-1928)’”, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S. 7, 1991.

- Selim Aydın, **Balkan Acı Yüzü; Basın Tarihinde Balkan Savaşları**, Yeditepe, İstanbul 2013.
- Selim Islami, **Historia e Shqipërisë (Arnavutluğun Tarihi)**, Akademia e Shkencave të Shqipërisë (Arnavutluğun Bilim Akademisi), Tiranë 1984.
- Shqipërisë- Instituti i Historisë, **Historia e Popullit Shqiptar**, Botimet Toena, Tiranë.
- Stavro Skendi, **The Albanian National Awakening 1878-1912**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1967.
- Süleyman Kani İrtem, **Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi**, Temel Yay., İstanbul 1999.
- Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'si'nin Kaybı ve Balkanlarda Panislavizm**, Vatan Yay., İstanbul 1986, s. 52.
- Süleyman Külçe, **Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet**, Kitabevi, İstanbul 2013.
- Süleyman Külçe, **Osmanlı Tarihinde Arnavutluk**, İzmir 1944.
- SüleymanKocabaş, **Avrupa Türkiye'si'nin Kaybı ve Balkanlarda a Panislavizm**, Vatan Yay., İstanbul 1986.
- Tahsin Paşa, **Yıldız Hatıratları**, Yakın Plan Yay., İstanbul 2017.
- Tahsin Uzer, **Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1979.
- Tevik Temelkuran, **“Makedonya Meselesine Dair Bir “Layiha” , Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, C. I, İstanbul 1972.
- W.N. Medlicott, **The Congress of Berlin and after**, Frank Class & Co. Ltd., Edinburgh 1963.

Wayne S. Vucinich,

Serbia Between East and West: The Events of 1903-1908, Stanford, Stanford University Press, 1954.

Wesley Gewehr,

The Rise of Nationalism in Balkans 1800-1930, New York, Henry Holt and Company, 1931.

Yakup Karataş,

“Rumeli Vilayetleri Örneğinde Osmanlı Devleti’nin Çatışma Çözüm Politikaları”, **Journal of Turkish Studies**, Volume 9, Issue 7.

Yusuf Hikmet Bayur,

Türk İnkılâbı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yay., C. 1, 1991.

4. Gazeteler

Takvim-i Vekayi

İkdam

Tanin

İkdam

Sırat-ı Müstakim

EKLER

EK - I

(Kosova Vilayeti Haritası)

(Sırat-ı Müstakim Gazetesi'nde Harf Meselesi ile İlgili Çıkan Yazı)

صراط مستقیم	جھینغه ۴۲۰
۷۸ عدد فی الحقیقه بوکمه کمال اده سنده قیمتدار وقتلرک ضیاعی موجب تأسف اولدیغندن معارف نظاری ۲۳ کانون ثانی ۳۲۵ تاریخلی برتلفرافنامه سیله آرتاود لساننده هر ایکی حروف ایله اثرلر تألیف ونشر ایدیلش اولوب حروف الفبائی لسانک برجی بولدیغنه وبر لسانک تحریر کلائی ایچون قبول ایدیلش اولان حروفک استعمالی مجاز بولدیغنه بناءً اصحاب لسان تحبیر ایدیلش ایسه ایش یته سکونتیاپ اولامشدیر . چونکه طرفین کندی فکرکی قبول ایتدیرمک ایچون ایدارلنده و متغیر عقدنده مصر بولنوردی . شمدی ایلی فصل ایده جک جهت ، اکثریتک آتوز ایله جکی حروف اوزونده تمرکز ایده جک ایدی که ایشته بو نتیجه ده اخیراً حاصل اولدی . حکومته ده آرتاود لسانک حروف عربیه ایله تعلیم ایدیلش قبول ایدیلدی . معارف نظاری شو تلفرافنامه سیله کیفیتی آرتاودلی والیرنه اشعار ایچش ، ولایز ایجاب ایدن عمللره تبلیغات لازمه اجرا ایلشدیر . تلفرافنامه صورتی شودر : توصوه ولایتیه نومرو ۶۱۰۶۸ ۲۳ کانون ثانی سنه ۳۲۵ تاریخلی تلفرافنامه ده مکتبلره آرتاودجه تعلیمی ایچون استعمال ایدیله جک حروفک انتخابی حکومت اصحاب لسانک اختیارینه ترک وبو خصوصه فی طرف بولنشدی . اووقتدن بری ولایتکزدن واقع اولان اشعارات متواله دن حروف عربیه ک عان عمومیتله قبول اولدی و اهاالی عان کماله لاتین حروفی استعمالی علینده بولندی اکلشملش اولمله داخل ولایتیه آرتاودجه تدریس اولان مکتبلره بولسانک منحصراً حروف عربیه ایله تعلیم اولنشی اقتضا ایده جکی بیان اولور . ۶ شباط سنه ۳۲۵ معارف نظاری امراه استخباراتمه نظراً حکومتک اشبو مسئله فی بولوله قبولی اوزرینه آرتاود لسانک حروف عربیه ایله تدوینی حقیقه تنظیم ایدیلش اولان مختلف الفبا کتابلری بالندقیق ارباب فضل و کالندن لسان مذکورک غوامضنه واقف ذواتدن مناسرت مفتیمی قائلاندلی رجب جودی افندیک تألیف ایچش اولدی الفبا مقصوده موافق کورلش وتدریساتک اونکله اجرائی قرار ایدیرلشدیر . مدید برطاق مناقشات ایله اضاعه ایدیلش قیمتی وقتلره جدا آجیز . هر ساعت ودقیقه من اوقدر قیمتداردک تعریف قبول ایچر . ترقینک استرقاب اولندی و هرملک ذیو آدیلرله ایلرلیدیکی برزمانده بولنوروز . بویه برعه د مفرویطت وعدالنده آرتاود قارداشلرک سلم ترقینک قیتمه اولینده بولنلرینه جان و کولکلن تأسف اولنور ایدی . فقط کندیلری حائر اولدیلر ذکاوت مفرطه سایه سنده ضایع ایتدیلرکی زمانی انشاءه آتوز وقت ایچنده تضمین ایدیلرینه امیدیم برکالدر .	بو سنه حجازده رحمت جوق . هر طرفده شدتلی یاغورلر اولوب امن و راحت ، برکت امید ایدیلکده در . بعضی افراطیجیلرک غزیه ستونلنده والی وکی محمد امین بک ، و شریف حسین حقنده روا کوردیلرکی بر طاقم تقوّهاته رغماً عمومیتله حجاز احوالنده آثار صلاح کورلکده در : راتب شریف عون زماننده اوتوز بش مجیدیه لره قدر چیقان دوم اجر تلری شمدی بردن برده ۱۸ مجیدیه به تنزیل اولنشدیر ، سولرک کثرتی ، سولرک نظافتی بشقه سنه لره قیاس اولنیه جکی بر حالده در ؛ مکه مکرمه ده منتظم سورنده مکاتب صبیان آچلمش وحالاً آچلمقه در . عن قریب بدوی چو جق لرینه مخصوص مکتبلر آجیله جکی تحت قراره آلمش ، واسبابنه تثبیت اولنشدیر . وبشقه چتاردن دخی اصلاحاته باشلامقه اولدی کورولور . مدینه منوره دن لککده اولان حاجی قافله سنده کی وقوعانده مکه شریفنک هیچ دخلی اولوب ، آتقیق دلیللردن کیش بر قصور ، یاخود تربیه سزلک اولدی حقیقده در . « قران : بیان الحق » عبدالرشید ابراهیم آرتاود لره حروف مسرری و حروف عربیه ک حکومتجه قبولی رسمی قوصوه غزیه سنندن عیناً آتشدیر : کچنده یازدیغیم بر مقاله ده حکومت مستبدّه زائله طرفندن جسارت معنویه لری اولدیلر بر مدینک اوج بالای ترقیه صعود ایتدیکی شو زمان ترقی نشانده کندیلری بروخت مطلقه ایچنده یثادیرلکی ایستینان وفی الحقیقه فکرآ ومعناً تنور ایدیلر بیکده بر درجه سنده بیله بولنلار آرتاود قوم نجیبی انقلاب مسعودی متعاقب شراره مدینه ده نه درجه کری قالمش اولدیلرکی کورده ک آکساب . معارفه فوق العاده اظهار خواهش ایچش اولدیلرکی اوزون اوزادی به یازلشدی . آتقیق ایشک نردن باشلاملی ایجاب ایده جکی جای تأمل اولدیغندن اولاً آرتاود لسانک جم وتدوینی ایچون اجرای تشبیهات لزوم کورلش و آرتاود بمعنویاتی ایله افکار منوره اصحابی ایکی به آتیلرکی بر قسقی فرق لالی سنه اول شمس الدین ساییک مرحوم کی بعضی ده اده طرفندن لاتین حروفندن بالاستانه آرتاود لسانی ایچون اختراع ایدیلن لایینه یعنی اقوام غربیه لسانلری کی سولدن صاعه طوغری یازیلان حروفی سبولت تعلیمندن ناشی ترجیح وقبول ایتدیلرکی حالده دیگر قسقی عموم اقوام اسلامیه ک ، کندیلری نه لسان ایله متکلم اولورسه اولونلر امر تعلیم و تعلیمی حروف عربیه ایله اجرا ایتدیلرکی و دیگر طرفیه ادنا ایدیلرکی وجهله بولوزدن بدایه براز مسعودیت کوروله بیله جامعه اسلامیت حیثیتله حروف عربیه ک آرتاود لسانک تدوین و تعلیمی ایچون قبولی ضروری اولدی نظریه سی بیدیکاه انتظار بصیرته قویش وطرفینجه یویاده ایراد ایدیلان ادله وشواهد افکار اهالی آرد سنده پک شدید جریانلر حصوله کتیرمشدی . حال بوکمه مناقشات ایله یهوده بره اضاعه اوقات ایدیلکده اولدی و سائی وطداشلر شیره ترقیده بلا تأخر قطع مراحل ایتدیلرکی انتظار دقیقه یبانی جلب ایتدیکندن یویاده کی اختلافاتک سربماً ازاله سیله مکاتب پروگراملریک کندی قبول ایچش اولدیلرکی حروف ایله ترقی ایچون هر ایکی طرف مقام جلیل صدارته مراجعت ایتدیلرکی کی هر ایکی نوع حروفله وعلینده ده هر طرفده متغیر عقد اولنقه و تلفرافله مقاماته اشعارانه باشلامش ایدی .

روسیه اسلاملری

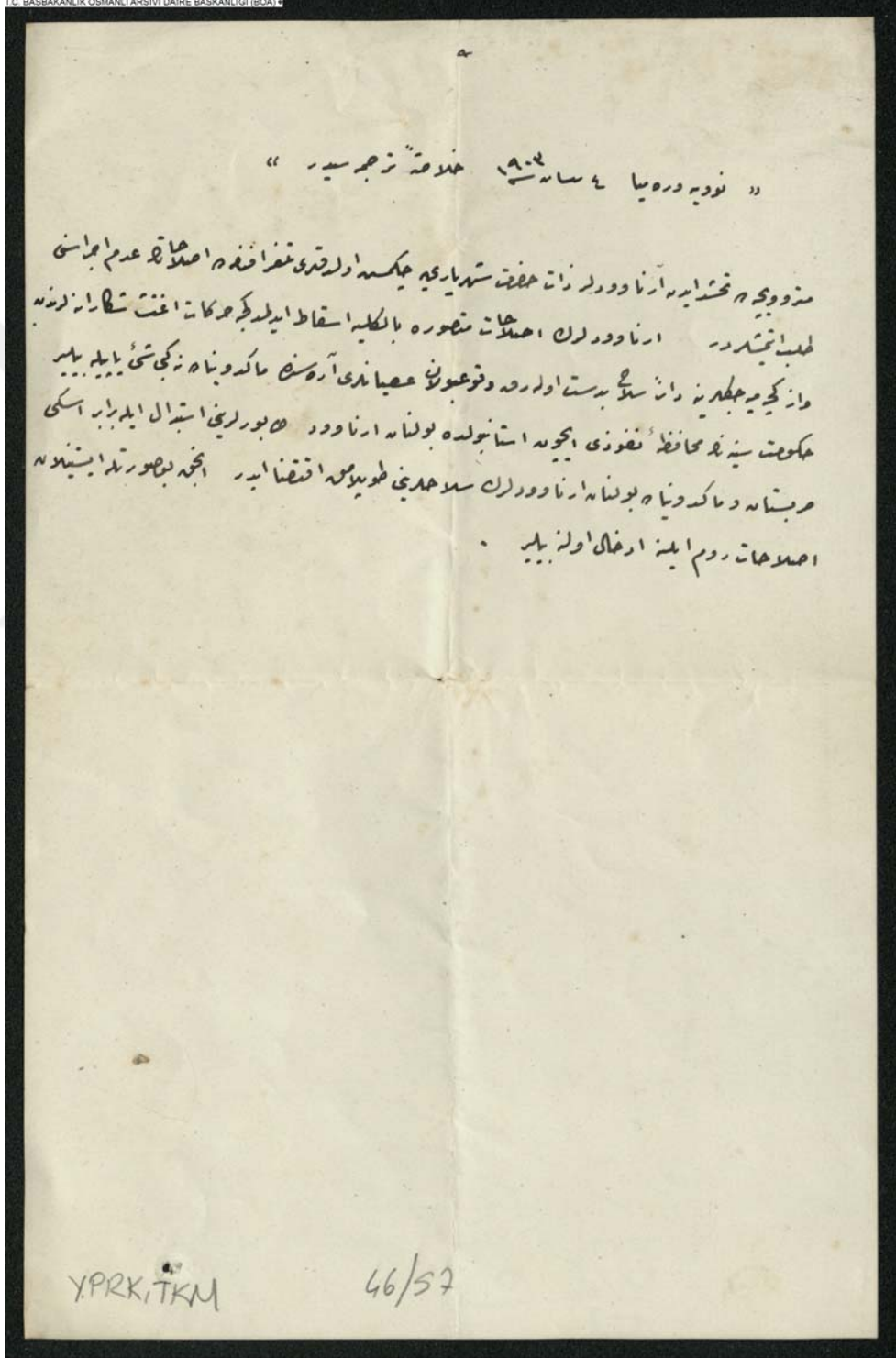
سن پترسبورغدن عثمانیشیرلویده یازلدیغنه نظراً ایکی سنه دنبری روسیه ک داخلی بولتیقه سننده مشهود اولان عکس العمل ، اوتوز ملیونی متجاوز اسلاملر اوزونده بر تأثیر حصوله کتیرمکدن خالی قالمشدر . اسلاملر ، حال وموقعلریک کوندن کونه کتب مشکلات ایتدیکنی کورنجه بالطبع عدم خشنودی اظهار ایدیورلر .

مسلمانلری ک زیاده دلکیر ایدن ، ایتدائی مکاتب احوال حاضر ه سیدر . اسلاملر هر زمان قانونه اطاعت ایدرک حرکات اختلاکارانه به هیچ برزمان اشتراک ایدیلرکی چهلته بش سنه اول بر جوق مکتبلر کساد ایلرینه مأذونیت ویرلدی . بوکون اختلاجلیلر مغلوب اولدیلرکی جهته حکومتک اسلاملرک ایتدیکی خدماته احتیاجی قالمدی . بک واهی بهانه لره اسلام مکتبی سد ایدیلور . مکتبلری قیامی ایچون ک زیاده

TFR.I.KV.00219.21835.032

EK – IV

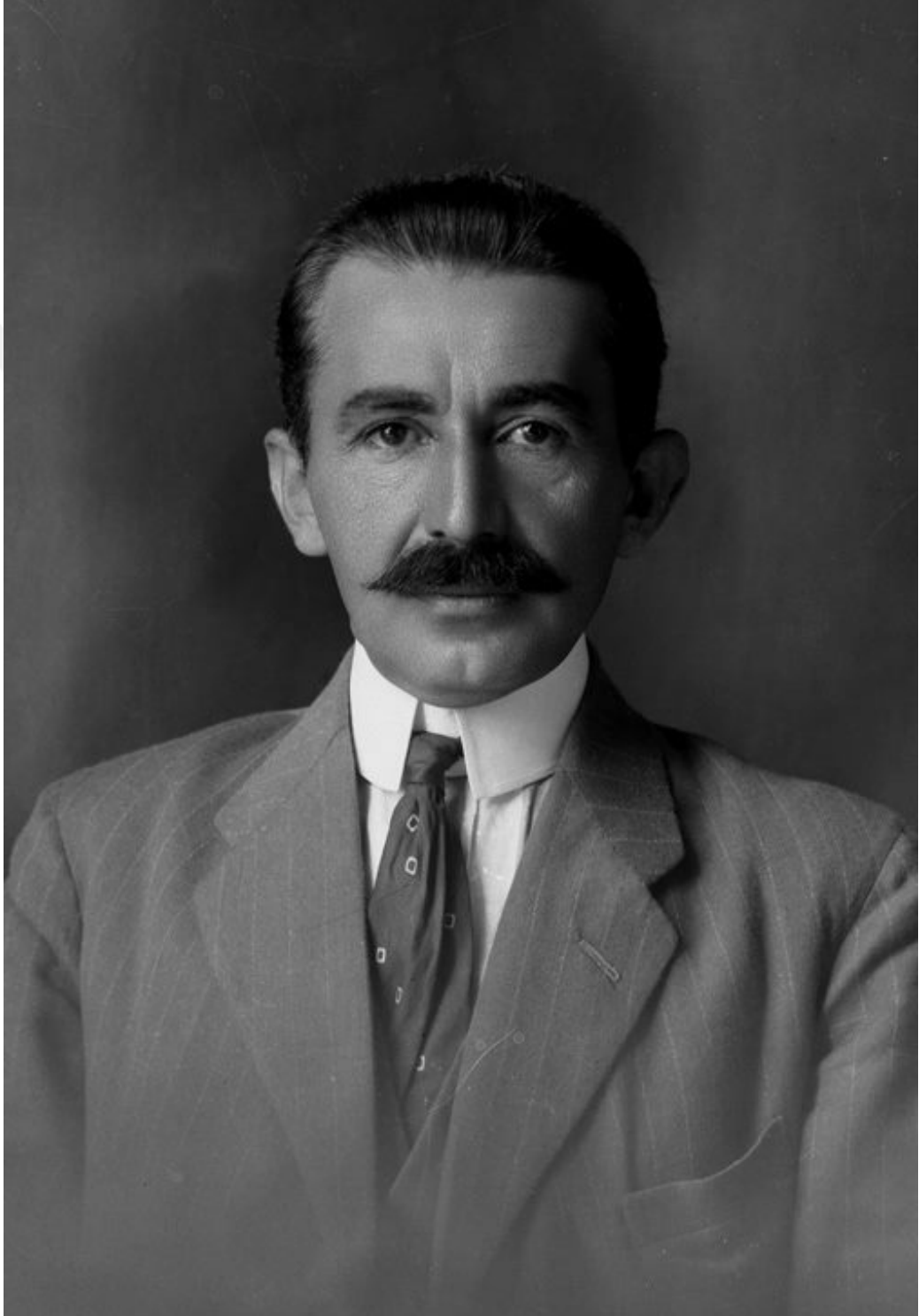
(4 Nisan 1903'te "Novie Vriyema" Gazetesi'nde Arnavutluk'taki Reformların Uygulanmasına Dair Çıkan Yazının Tercümesi)

Y.PRK.TKM.00046.00057.001

EK – V

(Meclis-i Mebusan Priştina Mebusu Priştinalı Hasan Bey)

EK – VI

(Kosovalı Muhafazakar Arnavut Önderlerinden İsa Boletin)

EK – VII

(Sultan V. Mehmed Reşad'ın Kosova Ziyaretinden)

سياحت همايون مناسبتيه غایت ظریف بر صورتده تزین ابدیلان پرشتینه استانیونی

EK – VIII

(Sultan V. Mehmed Reşad'ın Kosova Ziyaretinden)

خليفة اسلام ايله برابر اداى صلات ايتك اوزره فوج ، فوج مشهد مبارکه کلان ارناوود قارداشلر مزدن برقسى

Halife ile birlikte Cuma namazı kılmak için Murad Hüdavendigâr Türbesi'ne gelen Arnavut kardeşlerimiz
Vëllezërit tanë shqiptarë që kanë ardhur tek tyrbja e Sultan Muratit për të falur namazin e xhumasë sëbashku me halifin
(Resimli Kitab, c. 5, s. 518)